

ЛІМ ЛІТАРАТУРА МАСТАЦТВА

17 верасня 1993г

№ 37 (3707)

Кошт 10 руб.

ЗЛАЧЫНСТВА І ПАКАРАННЕ

Камандзіроўка ў «зону».

СТАРОНКІ 5, 12

«Я ВЫКЛІКАЮ СЛОВЫ З НЕБЫЦЦЯ...»

Новыя вершы Васіля ЗУЁНКА.

СТАРОНКІ 8—9

КУДОВА-ЗДРУЙ, НЕЗАБЫЎНАЕ СВЯТА

*Старонкі дзённіка Віктара
СКОРАБАГАТАВА пра XXXII
Манюшкаўскі фестываль.*

СТАРОНКІ 10—11

ЖАМОЙЦКІ ТУПІК

*Іван ЛАСКОЎ: «Шмат людзей, якія
прывыклі думаць, што летапісная
Літва — продкі летувісаў, перака-
нанья, што нераскрывальнасць
літоўскіх імёнаў з летувіскай мовы
— выдумка псеўдадаследчыкаў, якія
імкнуцца да шумнай, але таннай
славы».*

СТАРОНКІ 14—15

БУДЗЬМА РАЗАМ!

ІДЗЕ ПАДПІСКА НА ПЕРШЫ КВАРТАЛ 1994 ГОДА

Паважанае спадарства!

*Кожны раз, калі пачынаецца
падпіска, мы звяртаемся да сваіх
чытачоў з просьбай адкласці ўсе
справы і зайсці ў бліжэйшае паш-
товае аддзяленне і аформіць
падпіску на «ЛіМ». І кожную
пятніцу, тым не менш, у рэдакцыю
тыднёвіка приходзяць людзі, якія
абышлі шапікі «Саюздруку» і не
змаглі набыць «ЛіМ». Па
магчымасці, мы дапамагам ім, але
кожны раз думаем: няўжо цяжка
адкласці ўсе справы і... /гл. вы-
шэй/. Дык не пайтарайце свае
памылкі. І кожную пятніцу «ЛіМ»
сам будзе прыходзіць да Вас.
Будзьма ў гэты цяжкі для Радзімы
час разам!*

*Кошт падпіскі на тры месяцы —
210 рублёў.*

Наш індекс — 63856

22 верасня «Паўлінкай» адкрывае свой новы сезон Акадэмічны тэатр імя Янкі Купалы

ЗОЯ БЕЛАХВОСЦІК:

«З ТЫМІ, КАГО ЛЮБЛЮ...»

*Інтэрв'ю, размовы, гутаркі ў так званае тэатральнае
міжсезонне не маюць асаблівага сэнсу, калі тэатральны
сезон ужо ўсё сам распавеў пра сябе, — пра рэпертуар,
рэжысуру, выкананне... Гутарка з актрысай Акадэмічнага
тэатра імя Янкі Купалы Зояй Белыхвосцік, задуманая,
трэба прызнацца, даўно, усё адно як свядома ўнікае
злабадзённых тэатральных пытанняў, — на першы
погляд...*

— Зоя, мы так даўно супрацоўнічаем
ды калегуем, што, здаецца, ніякое мае
пытанне цябе не збянтэжыць: ці не
бянтэжыць цябе пэўная зададзенасць,
аднастайнасць большыні так званых
«рэпертуарных адзінак» нашай улю-
бёнай Купалавай акадэміі, — ты ж так
шчыльна занята ў спектаклях!

— Дык... Усё цягнуцца паводле звык-
лае завядзёнкі. Дзякуй Богу, у мяне на-
бралася ўжо мноства сцэнічных прыёмаў,
— ты не любіш вызначэнне «штамп», —
як мага разнастаю сваіх дзясчаткаў, дзясву-
лек, дзеўчынёшак ды дзевачак. Я ўжо
ўсур'ез руплюся, каб гэтых прыёмаў было

й было... Каб яны падаваліся ненавязліва,
калі ўжо мой тэатр так не можа без іх
абсціся. Ведаеш, для мяне вялікім шчас-
цем было заўсёды іграць «Жыццё Кары-
цына» /п'еса Алены Паповай, пастаноўка
Мікалая Пінігіна. — Ж.Л./, бо мая гераіня
Рая звярчалася абставінамі ды людзьмі
да напружанага жыцця духу. Не разумею,
чаму спектакль так мала пратрымаўся ў
рэпертуары... Якраз ягонае сцэнічнае
жыццё нам, акцёрам, здавалася ўдалым,
ды публікі было шмат. Або «Дракон»
Яўгена Шварца... Асабліва дарагім для
мяне стаўся другі акт, дзе з маёю Эльзаю
адбываліся зломы ды змены, роўныя зем-

лятрсам ды зменам гістарычных эпох...
Для актрысы падобная работа — як, пе-
рапрашаю, для гурмана далікатэс...

— Зрэшты ад бульбы ды ад бульбачкі
фігура псуецца...

— На маю думку, «Дракон» мог бы
яшчэ ісці, бо Пінігін проста-такі заклаў
у яго здольнасць мяняцца, развівацца,
мяняць націскі, афарбоўкі, атмасферу.
Памятаю, як на апошніх спектаклях
зала паўнютка была... А цяпер адна
з самых дарагіх для мяне роляў —
Лаўра з «Блакітнае ружы» паводле
«Шклянога звяр'янца» Т.Уільямса.
Можна разважаць пра агульныя
мінусы пастаноўкі, але работа гэтая з
рэжысёрам Андрэем Андросікам давала:
падобныя спектаклі — найнеабходныя
ў тэатры. Напружанае духоўнае жыццё,
сяганне ў інтэлектуальныя, маральныя
глыбіні, гульня паўтонаў, адценняў, вытан-
чаная партытура, як прынята казаць, жыц-
ця чалавечага духу можа заахоціць ды

(Працяг на стар. 11)

Кола дэён

Хто з нас адмовіцца перасяліцца з камунальнай кватэры з агульнымі кухнямі, ваннай і прыбіральняй ва ўласную добраўпарадкаваную кватэру? Ніхто. І большасць беларускіх сем'яў праходзяць у сваім жыцці праз гэткае выпрабаванне. Так-так: выпрабаванне. Бо варта нам перасяліцца ў асобную кватэру, як, аказваецца, трэба плаціць за газ, за электрычнасць, трэба набываць мэблю, якой няма, трэба рабіць рамонт і г. д. А значыць — тужэй зацягваць папругу, эканоміць альбо залазіць у даўгі. Пра ўсё гэта ў інтэрнаце альбо ў камунальнай кватэры ў нас галава не балела. Але, тым не менш, ніхто з нас з гэтых клопатаў не падумае вярнуцца назад у «камунальна-інтэрнатаўскі рай». Хіба што аб'ёк, гультай, п'яніца... Дык чаму ж, толькі-толькі стаішы незалежнымі, перасяліўшыся ў сваю, асобную кватэру, беларусы спалохаліся першых, непазбежных цяжкасцяў? Чаму наш «гаспадар» — урад замест таго, каб добраўпарадкаваць сваю «кватэру» — краіну, кінуўся назад у «камуналку»? Але і там нам зараз месца няма. Расія пасяляе нас у «калідоры», праз які яна будзе гнаць транзітам сваю сыравіну і тавары ў Еўропу... З такім «гаспадаром», як у нас, пакуль ён не натварыў большага ліза, трэба тэрмінова ісці на «развод» і станавіцца гаспадарамі «кватэры» самім... Няхай даруюць чытачы гэткую бытавую лексіку сённяшняга ўступу да «Кола Дэён». Але, нам здаецца, што ўсе высокія словы пра суверэнітэт, адраджэнне, пабудову ўласнай дзяржавы ўжо наблі аскаміну людзям простым і паспалітым, і яны прапускаюць іх міма вушэй. Мажліва, хоць зараз прыслухоўвацца яны і задумаюцца, нарэшце, у які «рай» вядзе іх пан Кебіч з памагатымі. І маўклівая згода перарасце ў расшчы пратэст.

НАРАДА ТЫДНЯ

15 верасня адбылося пасяджэнне Прэзідыума Вярхоўнага Савета Беларусі, на якім павінны былі разглядацца пытанні «Аб стане спраў у паліўна-энергетычным комплексе Рэспублікі Беларусь і падрыхтоўцы да зімы» і «Аб фінансавым становішчы і ходзе ажыццяўлення грашова-кредытнай палітыкі ў Рэспубліцы Беларусь». Аднак першае пытанне не разглядалася зусім, бо не з'явіўся дакладчык — прадстаўнік Саўміна, а па другім — праект пастановы аб ухвале захадаў урада па ўваходжанні ў «рублёвую зону» не быў прыняты. Надзіва, большасць членаў Прэзідыума без асаблівага захаплення і спадзяванняў гаварылі пра ўступленне Беларусі ў «рублёвую зону новага тыпу»...

ЦЫТАТА ТЫДНЯ

«Палітычны падзеі, якія разгортваюцца ў нашай краіне і вакол яе, паказваюць, што Мінск па-ранейшаму застаецца цэнтрам міжнароднай камуністычнай рэакцыі, канцэнтруе ў сабе антыдэмакратычныя, антынезалежніцкія афіцыйныя ініцыятывы. Аднак Беларусі не падыходзіць варыянт дзяржаўнага і нацыянальнага самагубства. Наша будучыня — вольная нейтральная краіна ў вольнай Еўропе».

ІЗ заявы апазіцыі БНФ і ВС Беларусі «Аб развіцці палітычных падзей», «Народная газета», 11—13 верасня г. г./

АБСУРД ТЫДНЯ

«Когда государство разваливается... Чтобы защитить суверенитет, надо им немножко и поступиться», — сказаў пан Кебіч у інтэрв'ю Беларускаму тэлебачанню, каментуючы рацённе ўрада аб ўваходжанні Беларусі ў «рублёвую зону». На жаль, карэспандэнтка БТ не аспрэчыла лагічнасць довадаў прэм'ер-міністра і не задала некалькіх пытанняў, якія ўзнікаюць у сувязі з гэтым прызнаннем: «Якая дзяржава разваліваецца?», «Як можна абараніць, умацаваць свой суверэнітэт, адмаўляючыся ад яго?», «Ці можна быць краіне «немножко» незалежнай, як і жанчыне — «немножко» цяжарнай?..»

АДМЕТНАСЦЬ ТЫДНЯ

Першы плён дало ўваходжанне Беларусі ў «рублёвую зону». Расія з 15 верасня ў два з паловай разы павялічыла кошт чыгуначных білетаў. І адначасова, а значыць — «узгоднена», зрабілі гэта і ў Беларусі.

ДОСЦІП ТЫДНЯ

Прызнаць 23 лютага Днём Беларускага Войска — з такой прапановай да Вярхоўнага Савета і ўрада звярнуліся беларускія «нацдэмы». Сваю прапанову яны аргументавалі тым, што менавіта ў гэты дзень амаль 50 гадоў назад нямецкія акупацыйныя ўлады падпісалі рацённе аб стварэнні Беларускай Краёвай Абароны для змагання з бальшавізмам. Саўмін, Міністэрства абароны і пракамуністычная парламенцкая большасць пастаўлены гэтай прапановай у надта ж «цікавае» становішча. Ці не даядзецца ім выдумляць нейкую іншую дату ў якасці «святая»?

СЕНСАЦЫЯ ТЫДНЯ

Вярхоўны Савет Грузіі не прыняў адстаўку Эдуарда Шварцнадзе, а выканаў ягоную патрабаванні і аб'явіў аб самароспуску на два месяцы. Чым не прыклад расшчых дзеянняў для нашых палітыкаў як з аднаго, так і з другога боку? Так, у нас, дзякуй Богу, няма вайны, але, тым не менш, ёсць пагроза суверэнітэту.

РЭЗАНАНС ТЫДНЯ

Мінуланумарнае «Кола Дэён» не засталася не заўважаным у некаторых урадавых і неўрадавых выданнях. Не дзеля апраўдання, а дзеля справядлівасці варта патлумачыць: «Паважаныя спадары! У каментарыі пад рубрыкай «Канфуз тыдня» мы сказалі толькі тое, што хацелі сказаць. Не болей. А ўсялякія домьслы каментатараў з «незалежнай» прэсы і радыё няхай застаюцца на іх сумленні. Адмоўна ацэньваючы сам факт публікацыі мастацка-дакументальнай аповесці «Станіслаў Шушкевіч» у нялепшы для гэтага час, мы выказалі свой боль за непрадуманы крок, які, як цяпер і пацвердзілася, прынес толькі шкоду лідэру беларускай дзяржавы, і паспрабавалі засцерагчы яго, наколькі гэта магчыма, ад новых падобных памылак, так — памылак...» І яшчэ: нас папракаюць за ананімнасць «Кола Дэён». Аднак мы лічым, што ананімнасць патрабуе сам жанр гэтых нататак, бо, па сутнасці, гэта рэдакцыйная калонка, якая рыхтуецца на аснове паведамленняў беларускага друку, радыё і тэлебачання, і ў якой да гэтага года не было пастаяннага вядучага. Анансуючы «Кола Дэён», мы дакладвалі, што будзем максімальна аб'ектыўна выбіраць і каментавалі толькі тыя факты, якія тычацца непасрэдна інтарсаў Беларусі, альбо нейкім чынам могуць паўплываць на Беларусь. Але, прызнаём, там, дзе пачынаецца «выбар» і «каментарый», межы аб'ектыўнасці і суб'ектыўнасці, безумоўна, размываюцца і аўтарскае «Мы», натуральна, пераходзіць у «Я». І таму паведамляю прыхільнікам галоснасці ў друку, што ад пачатку гэтага года і да сёння «Кола Дэён» рыхтаваў Барыс ПЯТРОВІЧ.

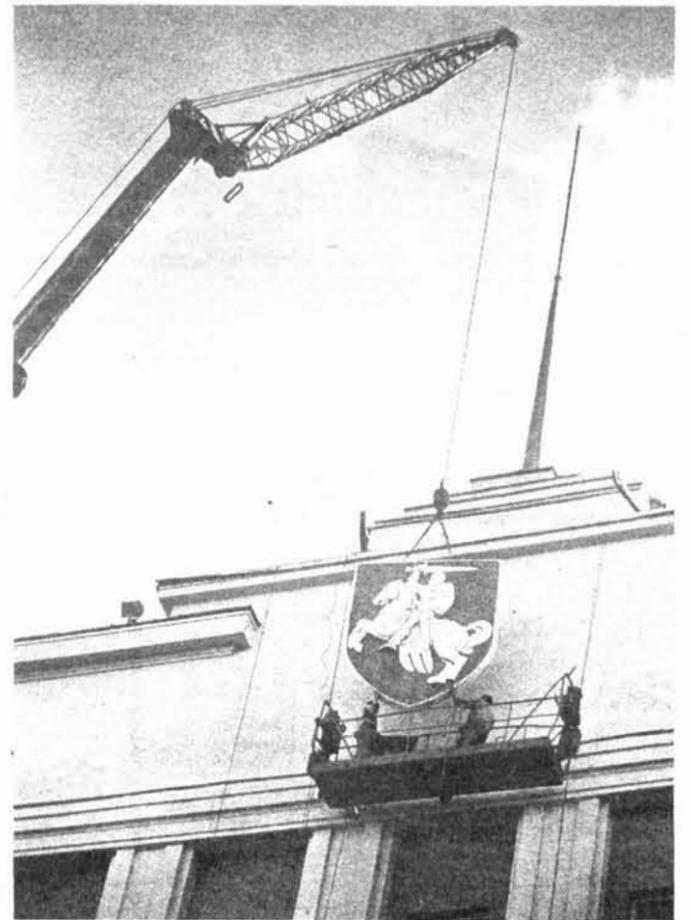
ГЕРБ НА ФАСАДЗЕ

У час, калі пры патуранні дзяржаўных уладаў Беларусі сёй-той ужо адкрыта патрабуе скасавання дзяржаўнага суверэнітэту нашай краіны, а разам з ім і сімвалаў незалежнасці — бел-чырвона-белага сцяга і герба «Пагоня», на фасадзе будынка, дзе калісь месціўся ЦК КПБ, а цяпер — Вярхоўны Савет, нарэшце ўстаноўлены Дзяржаўны герб Рэспублікі Беларусь. Барэль-еф на падставе аб'ёмнага эталона герба выкананы вядомым скульптарам В. Занковічам. Адбылася гэта прыемная падзея 10 верасня.

Хацелася б верыць, што герб на фасадзе будзе нагадваць дэпутатам Вярхоўнага Савета, што яны ўсё ж грамадзяне Рэспублікі Беларусь, а не Расійскай Федэрацыі; што «Пагоня» будзе апеляваць да іх сумлення і пачуцця абавязку.

Наш кар.

Фота В. СТРАЛКОЎСКАГА

3 нагоды

СВАБОДА АД ІЛЮЗІЙ

У аднаго вядомага лацінаамерыканскага пісьменніка ёсць аповесць пра тое, як у невялікай мястэчку адкрыта, на вачах усіх жыхароў, рыхтуецца забойства. Усе ведаюць, хто заб'е і каго заб'юць, але гэта нічога не змяняе ў размераным жыцці мястэчкаўцаў. Нешта падобнае, толькі ў значна большых маштабах, адбываецца ў нашай дзяржаве. Пэўныя колы адкрыта дэкларуюць свой намер забіць, знішчыць /ні многа, ні мала/ Рэспубліку Беларусь. Яны мяркуюць, што Беларуска-дзяржава яшчэ немаўля, а значыць, супраціўляцца не будзе. А суседзі ратаваць не пабягуць, бо свае клопаты маюць. Справа не абмяжоўваецца дэкларацыямі, робяцца захады, якія ў цывілізаваным свеце кваліфікуюцца як дзяржаўная здрада. Прэм'ер-міністр адным рошчыкам прырадае пад юрысдыкцыю Расіі фінансавыя справы Беларусі і дорыць ёй жа беларускія газетароды. І гэта адбываецца пад вядомым ўжо наменклатурнае пэню, што трэба аднаўляць сувязі, што без Расіі нам ніяк, і гэтак далей.

Яшчэ калі ў Вярхоўным Саветае абмяркоўвалася магчымасць удзелу нашай краіны ў «калектыўнай безопаснасці», т. Данілаў у газетнай публікацыі амаль адкрытым тэкстам выказаў пра тое, аб чым разумныя людзі на ягоным месцы маўчалі б. Ён даў зразумець, што ўрад не ўпэўнены ў «сваім заўтрашнім дні і таму мае патрэбу ў прысутнасці на Беларусі замежнага войска. Той жа логіка кіруюцца таварышы /скажам, Лукашэнка/ і сёння, калі імкнуча зацягнуць нашу краіну пад імперскае крыло двухгаловага арла. І логіку іх я зразумець не магу. Калі ўжо з суверэннай Беларусі Масква час ад часу спрабуе гаварыць як са свайой губерняй, дык з Беларусі, якая страціць статус дзяржавы, размова будзе яшчэ больш жорсткай. Тут ужо даядзецца забыць і пра гонар, і пра

годнасць. Тады ўся беларуская палітыка будзе звядзена да адной формулы: «Дазвольце, дзядэчка, мне ў сваёй хаце пад лаўкай легчы».

Тады ўжо ніякіх замежных інвестыцый у нашу эканоміку /бо ўсё будзе праз Маскву/ не будзе, Магчыма, будзе сыравіна і энерганосыбіты, але гандляваць гатовай прадукцыяй беларускіх прадпрыемстваў будзем не мы. Мы, як і пры Савецкім Саюзе, будзем у адзіночку змагацца з чарнобыльскай бядою. Рана ці позна даядзецца плаціць за расійскую нафту крывёю нашых дзяцей, бо шчыльны саюз прадугледжвае і агульныя ўзброеныя сілы.

Але тым, каму трэба абараніць «прыхватываванія» мільёны, не будзе кепска. Акупант не кране калабаранта. «Конгрэс народа Беларусі», што праходзіў 11 верасня, меў мэтай прадэманстраваць усенародную падтрымку палітычнай лініі Кебіча-Лукашэнка; давесці, што беларусы проста марца ператварыць сваю дзяржаву ў «бліжннее Подмоскovie». «Конгрэс» рабіўся ў супрацьвагу З'езду беларусаў свету, які пацвердзіў падтрымку беларускай дыяспарай курсу на ўмацаванне незалежнасці. Напачатку ён планавалася як «Конгрэс народаў Беларусі» /значыць, як этап у падрыхтоўцы «Конгрэса народаў СССР». Арганізатары збіраліся мабілізаваць пад свае сцягі нацыянальныя меншасці /па іх тэрміналогіі — «народы»/, дамагчыся ад іх асуджэння дэрусіфікацыі Беларусі /бальшавікі лічаць, што гэта «насіліства беларусізацыя»/, супрацьпаставіць нацыянальныя меншасці і карэнную нацыянальнасць. Аднак кіраўніцтва нацыянальна-культурных таварыстваў правіла здаровы сэнс і я нават сказаў бы, палітычную мудрасць, адмовіўшыся лезці ў сумніцельныя палітычныя гульні. Такім чынам, усе «народы»

прадстаўляў на «конгрэсе» М. Шалагавіч — «яцвяг», які за сваё кароткае палітычнае жыццё ўжо паспеў пасварыцца на глебе ўласных амбіцый з усімі прыстойнымі людзьмі, і невядома, што б з ім было, каб яго не падабралі камуністы.

«Конгрэс» досыць падрабязна асветлены ў друку, справаздачы і дакументы «конгрэса», безумоўна, будуць надрукаваны ў камуністычных выданнях. Таму не буду займаць газетную плошчу «ЛіМа» доўгімі развагамі. Як і трэба было чакаць, удзельнікі «конгрэса» заклікалі да грамадзянскага міру, але ў зале адчуваўся подых грамадзянскай вайны. Мо таму, што большасць дэлегатаў па ўзросце — равеснікі Кастрычніка, і сярод іх няма «сталінскіх соколов». А найбольш з той прычыны, што дэлегаты не хавалі сваёй нянавісці да Беларускай дзяржавы. Яны — за аб'яднанне з кім заўгодна, калі толькі гэта пакладзе канец беларускай дзяржаўнасці. Гэта хвароба. І хацелася б ім паспакуваць, як хворым, але яны ў выпадку чаго нас не пашкадуяць... /Яшчэ пры Савецкім Саюзе, калі ў Мінску, у гэтым жа будынку, ладзілі вялікую сходку прыхільнікі Ніны Андрэвай, адзін з іх, пабачыўшы пікетчыкаў з бел-чырвона-белым сцягам, сказаў: «Нічога... Мы вам есць устроім Хатынь, то есць, то... как его?.. Курापаты!»

І ўсё ж тое, што «конгрэс» адбыўся, мае і станоўчы сэнс. Ён спрыяў вызваленню грамадства ад ілюзіі. Ад ілюзіі, што можна быць камуністам і адначасова прытрымаць Беларусь; што камуністычная наменклатура здольная вывесці краіну з крызісу; што Расія мае на Беларусі нейкія інтарсы, акрамя асабістых, а значыць — імперскіх.

А свабода ад ілюзіі — першы крок да Свабоды ўвогуле.

Пётра ВАСІЛЕЎСКІ

Адгалоскі

«КАТОЛІК — ЗНАЧЫЦЬ ПАЛЯК»?

Апублікаваны 27 жніўня ў «ЛіМе» артыкул Уладзіміра Брылеўскага «Гісторыя паўтараецца» прынес сапраўднае задавальненне. Заакіяўскі назіральнік аказаўся больш празорлівым за многіх нашых гісторыкаў. Ніводная больш чым са ста нацыянальных каталіцкіх царкваў не атаясмяля нацыянальную і рэлігійную прыналежнасць. Польская каталіцкая царква — выключэнне. Формула «Католік — значыць

паляк» была і застаецца вызначальнай. На працягу больш чым шасці стагоддзяў гэтая формула служыла палітыцы асіміляцыі беларусаў.

Г. МАРЦІРОСАЎ,

былы падпольшчык, былы партызан, былы выкладчык, армянін па нацыянальнасці

г. Гродна

Кола дэён

У «САЮЗЕ» МЫ ЎЖО БЫЛІ...

10 верасня ў сядзібе /штаб-кватэры/ БНФ прайшла нарада прадстаўнікоў дэмакратычных партый і нацыянальна-культурных таварыстваў.

На нарадзе былі прыняты мемурандум «Аб падтрымцы дэмакратыі і незалежнасці», у якім, у прыватнасці, адзначаецца: «Дзяржаўная незалежнасць Беларусі з'яўляецца асновай і гарантыяй забеспячэння жыццёвых інтарэсаў усіх яе грамадзян /.../. Мы выступаем супраць спробы пад выглядам «канфедэрацыі» зацягнуць Беларусь у адноўленую імперыю».

Не выключана магчымасць, што на будучых выбарах партыі і аб'яднанні, якія падпісалі мемурандум, выступяць адзіным блокам.

11 верасня праходзіў Сойм БНФ. Як звычайна, на ім разглядаліся надзённыя палітычныя і эканамічныя пытанні. Вынікам абмеркавання ста-

ла заява «Аб эканамічным саюзе» і палітыцы ўлад Беларусі». Яе галоўная думка: урад не здольны да пераўтварэння ў інтарэсах народа. Клапоцячыся толькі пра захаванне ўлады наменклатуры, ён выступае са штучнымі нібыта эканамічнымі ініцыятывамі. Чарговым захадам у інтарэсах ВПК і наменклатурнай прыватызацыі стала прапанова стварэння «эканамічнага саюза» Расіі, Беларусі і Украіны.

Але магчымасць паляпшэння эканамічнага становішча ў нашай краіне пасля падпісання падобнае «дамовы» — ілюзія. Па-першае, практыка паказала, што Расія не выконвае дагаворных абавязацельстваў,

калі гэта ў яе інтарэсах. Па-другое, «канфедэрацыя з Расіяй» азначала б з'ядзенне Беларусі да жабрацкага становішча расійскай правінцыі, і пакуты народа ад маскоўскіх крызісаў улады, ад неперадказальнасці палітыкі, ад імперскіх амбіцый яшчэ больш павялічацца... Па-трэцяе, ніякай эканамічнай стабілізацыі не наступіць: адбудзецца толькі рост беспрацоўя і далейшае раскручванне інфляцыі.

Сойм БНФ ацэньвае такую палітыку ўрада як антыдзяржаўную дзейнасць і заклікае здаровае сілы беларускага грамадства выступіць супраць стварэння «эканамічнага саюза», за безумоўнае захаванне палітычнай і эканамічнай незалежнасці.

Таксама была прынята рэзалюцыя «Пра грамадскае адзінства».

П. В.

НЕ ЗАРАСТАЕ СЦЯЖЫНА...

Гэта ўжо становіцца традыцыяй — штогод ладзіць у Крашыне, на зямлі Багрымавай, урачыстасці. Летась, восенню, шырока былі адзначаны 180-ыя ўгодкі з дня нараджэння слаўнага сына Бацькаўшчыны, а сёлага, у апошнюю суботу лета, тут прайшло свята «Тварэнне рук тваіх», на якое сабраліся як тыя, каму дорага імя таленавітага паэта-самародка і каваля, так і самі народныя ўмелыя.

Канешне, і раней у Крашыне любілі і паспяваць, і верш прадэкламаваць, і ў скокі пусціцца, але адна справа, калі ўсе гэта робіцца, так скажаць, на раённым узроўні і куды іншае — на рэспубліканскім, з размахам.

Той-сёй, прачытаўшы гэта, пэўна, горка ўсміхнецца. Пра які размах гаварыць, калі часам чалавеку і на хлеб не хапае?! Так, гэта праўда, многім не хапае. Але ж ва ўсе часы, нават самыя цяжкія, люд беларускі думаў не аб адным кавалку хлеба.

На жаль, мы, беларусы, не вельмі ведаем сваіх папярэднікаў. У лепшым выпадку можам прыгадаць хіба дзядулю, бабулю, успомніць іх занятак. Але тыя, хто ў час свята змог бліжэй пазнаёміцца з майстэрствам таллі В. Вярбілы з вёскі Вялікія Лукі, тутэйшага каваля Р. Еўсавіцкага і кавалёў А. Загорскага і В. Бялькевіча з Баранавіч, майстрыхі па вырабе сурвэтак і дыванкоў Я. Маруцік з вёскі Уласы, стваральніцы паясоў Ю. Верабей з Перхавічаў і многіх іншых /усе яны атрымалі прэміі, а заахвочальных узнагарод было ажно 30!/, былі перакананы, што, мабыць, у гэтых людзей цяга да характава здаўна. Іх умелымі рукамі, майстэрства па-добраму пазайздросціць можна.

Што ні рабілася ў гэты дзень, рабілася з думкай аб ім, П. Багрыме. На месцы яго колішняй кузні, дзе майстар у свой час стварыў неўміручую жырандолю /а колькі ягоных твораў кавальскага мастацтва не дайшлі да нас!/, будзе з цягам часу узведзена новая, у нечым падобная на колішнюю, мемарыяльная. Была выкарыстана нагода яшчэ раз нагадаць, кім жа з'яўляецца П. Баграм для беларусаў, наколькі ўзрастае значэнне яго дзейнасці сёння, падчас нацыянальнага Адраджэння. Пра гэта гаварылі старшыня Крашынскага сельсавета К. Ясюк, старшыня праўлення мясцовага калгаса «Перамога» Г. Казляк, старшыня праўлення Беларускага фонду

культуры І. Чыгрынаў, прафесар Брэсцкага педагагічнага інстытута В. Ляшук, старшыня Саюза майстроў народнай творчасці Беларусі Я. Сахута, сустаршыня Рэспубліканскага аркамітэта па ўшанаванні памяці, вывучэнні і прапагандзе творчай спадчыны П. Багрыма Н. Загорская.

Члены Баранавіцкага літаратурнага аб'яднання «Плынь» пазнаёмілі прысутных са сваімі вершамі. Крашынцы падаюць добры прыклад не толькі ў правядзенні свят, але і ў справах сваіх будняў. Тут не на словах цягнуцца да культуры, ды і

мову сваю родную не забываюць. У мясцовай сярэдняй школе выкладанне ўсіх прадметаў вядзецца па-беларуску. Прыходзіць беларуская мова і ў крашынскіх касцёл. Прынамсі, у гэтым зацкаўлены і ксёндз Конрад Асвячаючы памяты камень на месцы колішняй Багрымавай кузні, ён, у прыватнасці, зазначыў: «Дзякуй Усявышняму, што народ наш адраджаецца». І падкрэсліў, што беларуская мова ў вернікаў зойме ганаровае месца.

Н. К.

Фота В. МАЙСЮКА

«ПАДРУЧНІК СТВАРАЙСЯ Ў СПЕШЦЫ...»

ГАРТАЮЧЫ СТАРОНКІ «ГІСТОРЫ БЕЛАРУСІ» ДЛЯ 9 КЛАСА

Нядаўна, адна за адной, усе газеты нашай краіны /дарэчы, гэтага слова, бы агню, пахоўваецца яшчэ наш друк у дачыненні да, будзем спадзявацца, роднай яму Беларусі — выключнем з'яўляецца хіба што папулярны спартыўны рускамоўны тыднёвік «Прэссбол» /паведамлі пра тое, што нашы дзеці займелі нарэшце свае першыя праўдзівыя падручнікі па гісторыі дзяржавы.

Нічога не скажаш, прыемная падзея.

А на днях адзін з гэтых падручнікаў — «Гісторыя Беларусі. 1917—1992. Вучэбны дапаможнік для 9 класа сярэдняй школы» — трапіў мне ў рукі. Кніга выйшла ў выдавецтве «Народная асвета» і «дапушчана Міністэрствам адукацыі Рэспублікі Беларусь».

З вялікай цікавасцю гартаў я яе, і багата чым — і прыемна, і непрыемна — яна мяне здзівіла.

Аўтарамі падручніка /або ўсё ж дапаможніка? але дзе ж тады абяцання і разразкамаваныя падручнікі — ці гэта такі ж міф, як і большасць нашых першакласнікаў, што пайшла ў беларускія класы?/ з'яўляюцца дактары гістарычных навук, прафесары Сідарцоў Уладзімір Нікіфаравіч і Фамін Віталій Міхайлавіч. Варта прывесці імяны іх цалкам: рабілі людзі такую справу ўпершыню ў беларускай гісторыі.

Адначасна спярша адносна неблагу беларускую мову, якой напісаны дапаможнік.

Адрозжы мяне ўразілі выразная антыкамуністычная скіраванасць кнігі, сімпатыя да БНФ і непрыхаваная антыпатыя да нядаўніх «ўладзь прадэжашчых». Для мяне гэта не проста знак часу, а спраўджанне маёй нясмелай ранейшае надзеі, што сённяшняя дзяржавабудуўнікі /часам, на жаль, і дзяржава-разбуральнікі/ не клалі свайго пільнага вока на працэс стварэння растыражыванай аж на 192000 асобнікаў кнігі, прызначанай спрыяць фармаванню гістарычнай свядомасці маладзейшай генерацыі нашага няспелага ў гэтых самых гістарычных адносінах грамадства.

Чаго варты адзін пачатак:

«Яго /падручніка. — А.А./ галоўны змест вызначаецца пераважаротам, які ажыццявілі большавікі... Шляхам дэмагічных абяцанняў аб светлай камуністычнай будучыні для ўсіх працоўных, а таксама рэпрэсіямі і насіллем яны ўстанавілі ў краіне антынародны таталітарны рэжым...»

Але, зрэшты, я не гісторык, не палітолаг, і пакаіду справу аналізу кнігі спецыялістам! Я хачу ўсяго толькі выказаць свае меркаванні, звязаныя з прачытаннем раздзелаў, прысвечаных пытанням культуры і мастацтва, а найперш літаратуры, бо заўважыў у іх багата павярхоўнасці, бессістэмнасці, а галоўнае, недакладнасцей, у тым ліку, на жаль, і прыкрых.

Па-першае, зазначу: у асвятленні акрэсленых праблем ёсць выдавочны падзел.

У першай, «даваеннай» палове кнігі ім адведзены 2 параграфы — «Палітыка беларусізацыі і яе дасягненні. Развіццё культуры» і «Палітыка культурнай рэвалюцыі. Уціск нацыянальнай культуры» — усяго 1 старонка /20-я гг./ і 2 старонкі /30-я гг./. З твораў літаратуры тут названы адно паэма Я. Коласа «Новая зямля», раман К. Крапівы «Мядзведзічы», апавесці С. Баранавіч «Межы» і П. Галавача «Спалох на загонах», нарыс М. Зарэцкага «Падарожжа на новую зямлю».

1 Хоць ужо самае беглае знаёмства з дапаможнікам дазволіла мне выявіць і збы гістарычнага плана. Да прыкладу, на с. 122 чытаем: «Нейкі час было лаяльнае стаўленне да партызан і саветскіх вавінапалонных з боку бэндэраўцаў /С. Бэндэра — адзін з лідэраў УПА.../ — падкрэслена мною. — А. А. /». Ані слова не сказана ні пра перадачу Сталіным Віленшчыны Летуве, ні пра яе перадачу Польшчы, хоць на с. 98, 107, 109, 113 і Беластоцкая і Віленшчына згадваюцца як тэрыторыі беларускія. Ці дадумалася многія школьнікі, як а татуды падзеліся з Бацькаўшчыны гэтыя зямлі?

Ані словам не згадваюцца той самы М. Зарэцкі як аўтар знішчанага рамана «Крывыя» /падзея сапраўды цікавая для гісторыка/, п'еса Крапівы «Хто смяецца апошнім», «Запіскі Самсона Самасуя» Мрыя — з'яві таксама дужа цікавая, а першая і ўвогуле ў гістарычным плане загадкавая для дапытлівага слугі Клію. Дарэмна абмінуць увагаю і аўтар «Тэстамэнта» У. Жылка, як, зрэшты, і некаторыя іншыя адметныя пісьменнікі і творы.

Затое ў другой, «паваеннай» палове гэтым самым праблемам прысвечаны ажно 2 раздзелы запар, а ўсяго, у той ці іншай ступені, 10 параграфу, ці ў пераліку на старонкі — каля 42 /з 184/!

42 старонкі супраць 2!

Прычыну такой дыспропорцыі я высветліў у размове з «галоўным гісторыкам» Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь Ганушанкай Надзеяй Мікалаеўнай: «Падручнік рабіўся ў спешцы, — сказала яна, — даваенную частку пісаў Сідарцоў, пасляваенную — Фамін».

Мабыць, першы аўтар недацэньвае ролю ў гістарычным працэсе культуры і асабліва літаратуры ў прыватнасці, а другі — відавочна яе значэнне пераацэньвае. Ці мо Сідарцоў прытрымліваецца, скажам так, нормы? То чаму ж тады з усяго патоку беларускай літаратуры ў 20—30-я гады вылучаны менавіта вышэйназваныя творы?

А мо аўтары лічаць, што, прыкладам, у 20-я гады наша літаратура была ў жудасным заняпадзе, а ў 40—50-я зведла нябачаны расквіт? Дык іду ў заклад, што адны толькі «Запіскі Самсона Самасуя» варты тэзісу прыкметных у 50-я гады раманаў.

Запынімся, аднак, на працы В. Фаміна — ёсць дзе аглядзецца: пералічаны дзесяткі аўтараў і назваў твораў, выстроіваюцца рады, вядома, па ранжыры, вымалёўваюцца дыяпазоны, характарызуецца багата якія раманы, апавесці і нават апавяданні, сустракаецца аналіз, выносяцца, нарэшце, прысуды; увогуле, як мне, літаратару, ні прыемна ўвага вучонага да культуры і прыгожага пісьменства, узнікае сумненне — а ці ёсць гісторыя грамадства гісторыя культуры? /А калі да культуры яшчэ й навуку, асвету дапасаваць — што ж тады застаецца на ўласна палітыку, эканоміку?/

Зрэшты, прапаную зрабіць грунтоўны аналіз гэтае «работы ў рабоце» літаратуразнаўцам — працы хопіць ці не на ўвесь Інстытут літаратуры Акадэміі навук.

Дзе мне, сціплай выдумшчыку адносна праўдзівых гісторыяў, выпрацаваць тут якісьці сістэмны падыход, калі такога, пасутнасці, няма ў аўтара? /Ці ў аўтараў? Нам жа не відаць, хто якую частку пісаў!/

То пойдем услед за аўтарамі па старонках дапаможніка.

На с. 162 я раптам даведаюся, што Е. Міровіч — аўтар першай п'есы на беларускай мове. Адым махам адкінуць К. Каганец, Я. Купала, Я. Колас, Ф. Аляхновіч, Л. Родзевіч — выбітная эрудыцыя! /Зазірнушы ў «ЭліміБел», чытаем на с. 636 3-га тома ў артыкуле «Міровіч Е. А.»: «У п'есах «Машока» /першая п'еса на бел. мове.../ — але тут, вядома, маецца на ўвазе першая п'еса на беларускай мове ў Міровіча./

У падпараграфу «Беларуская проза пасляваенных гадоў» слушна вылучаецца раман К. Чорнага «Млечны шлях» і асабліва апавяданне Я. Брыля «Адзін дзень» — нават багата якім, даруецца, пісьменнікам, прынамсі з маладзейшых, невядомае. Справядліва падкрэсліваецца павярхоўнасць, апісальнасць-ілюстрацыйнасць раманаў І. Мележа «Мінскі напрамак» і М. Лынькова «Векапомныя дні», «сацэрэалістычны схематызм твора, адсутнасць глыбіні сацыяльнага і псіхалагічнага асэнсавання ўчынкаў і дзеянняў герояў» у дачыненні да рамана І. Шамкіна «У добры час» /раней дыялектычна ўхваляецца раман таго ж аўтара «Глыбокая плынь»/.

Але адрозжы чытаем: «У гэтыя гады былі зроблены і

(Працяг на стар. 4)

Рэпліка

«МОЙ МИЛЫЙ, ЧТО ТЕБЕ Я СДЕЛАЛА?...»

«Свободные новости» — выданне апошніх гадоў. Хто яго чытае, мог заўважыць своеасаблівае газетнае імкненне падымаць сур'езнае з бульварным, палітыку з эротыкай, культуру з кічам. Атрымліваецца з гэтага дзіўная помесь вужа з гадзюкаю. Хача гадзюка, на жаль, пераважае...

Апошняя добра відно з № 18, дзе 16-я паласа «парадавала» гумарам: там змешчаны дужа дзіўны тэст на веданне беларускай літаратуры. «Пры чым тут літаратура?» — здзівіцца вы. «Свободные новости» ва ўпор нічога беларускага не бачаць, акрамя палітыкі. Нашы «зоркі» для іх занадта дробныя, нашы славуцісці недастаткова славуція, нашы плёткі недастаткова пікантныя... Ну няма

пра што пісаць! Крымінал і той увесь сцібраны з расійскіх — адлаведнага профілю — выданняў і замежнага друку. І раптам — беларуская літаратура. З чаго б гэта?

Працитуем кавалачак вышэйзгаданага тэсту:

«Цветовой» псевдоним белорусского писателя:
а/ Трофим Голубой — 0 очков;
б/ Платон Желтый — 0 очков;
в/ Кузьма Черный — 1 очко».
Смешна, праўда? А галоўнае — дасціпна. Прадоўжу цытаванне.
«Стихотворение «Зорка Венера» посвящено:
а/ статуе Венеры Милосской — 0 очков;
б/ сифилису /триперу/ — 0 оч-

ков;
в/ планете — 1 очко».
«Известная трилогия Я. Коласа:
а/ «На трёх санях» — 0 очков;
б/ «На простынях» — 0 очков;
в/ «На ростанях» — 1 очко».

Густы і схільнасці аўтара, як бачым, досыць спецыфічныя. Адно не ясна: чым так правінілася перад ім беларуская літаратура? «Мой милый, что тебе я сделала...» Няяначай, насаліла нечым «гумарысту»...

Па-хрысціянску паспачуваем незадачліваму творцу, а заадно і наваспечанаму выданню: па маладосці і нявольнасці мо яно пакуль проста не ведае, што такое прыстойнасць...

ЛИМВЕЦ

«АДРАДЖЭННЕ: КАМУНІСТЫЧНЫ «ГЛОССАРІЙ»?»

Пад такой назвай у «Ліме» 30 ліпеня г.г. быў надрукаваны артыкул М. Анцыповіча. На публікацыю адгукнуліся Міністэрства інфармацыі і Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь і апошняе не без дапамогі намесніка старшыні Камісіі Вярхоўнага Савета па адукацыі, культуры і захаванні гістарычнай спадчыны А. Трусава /.

Першы намеснік міністра інфармацыі С. Нічыпаровіч у сваім лісце ў рэдакцыю піша: «Міністэрства інфармацыі Рэспублікі Беларусь уважліва пазнаёмілася з артыкулам М. Анцыповіча «Адраджэнне: камуністычны «глоссарый»?», надрукаваным 30 ліпеня ў Вашай газеце. Пытанні, якія ўздымае аўтар, вельмі надзённыя і актуальныя. Міністэрства таксама заклапочана станам выпуску ў рэспубліцы падручнікаў і іншай літаратуры на беларускай мове для ВНУ. Мжк тым, неабходна зазначыць, што пэўныя зрухі ў гэтым напрамку ёсць.

З прыняццем Закона «Аб мовах у Рэспубліцы Беларусь» Міністэрства інфармацыі лічыць адной са сваіх галоўных задач спрыянне ўжыванню роднай мовы ва ўсіх сферах дзейнасці, і перш за ўсё ў галіне адукацыі. Сумесна з Міністэрствам адукацыі наша міністэрства прыкладае значныя намаганні па найбольш поўным забеспячэнні навучэнцаў падручнікамі, вучэбнымі дапаможнікамі, іншымі выданнямі на беларускай мове, і накіроўвае дзейнасць дзяржаўных выдавецтваў па такім рэчышчы. У прыватнасці, выдавецтва «Вышэйшая школа» павялічыла выпуск беларускамоўнай літаратуры з 3—4 працэнтаў ад іх агульнай колькасці ў мінулым годзе да 33,7 працэнта ў 1993 годзе, гэта значыць амаль у 10 разоў. Сёння выдавецкі план складаюць 83 назвы кніг, з якіх 28 выйдзе на беларускай мове. Развіццю нацыянальнай культуры, літаратуры і навукі шмат увагі ўдзяляюць і іншыя выдавецтвы нашай рэспублікі. Аднак нас не заўсёды задавальняе колькасць, змест і якасць выпускаемых выданняў, абмежаванасць тэматычных накірункаў, адсутнасць падручнікаў, слоўнікаў, даведнікаў альтэрнатыўных

ужо існуючым. Гэта адбываецца па аб'ектыўных прычынах: не распрацавана адпаведная тэрміналогія, не ўсе навукоўцы-спецыялісты добра валодаць мовай і г.д.

Напрыклад, год таму Міністэрства адукацыі аб'явіла конкурс па стварэнні падручніка па філасофіі для ВНУ. У выніку ў камісію паступілі два рускамоўныя рукапісы, якія выдавецтва, улічваючы крайнія патрэбы вышэйшай школы, было вымушана выпускаць. Разам з тым ўсё-такі ўжо выдадзена «Філасофія /Кароткі курс лекцый/» на беларускай мове выдавецтвам «Універсітэцкае», якая была падрыхтавана Мінскім педінстытутам. Зараз творчы калектыў гэтай вышэйшай навучальнай установы працуе над новым аб'ёмным падручнікам па філасофіі на беларускай мове.

Выдавецтва «Вышэйшая школа», са свайго боку, прыцягвае аўтараў да стварэння літаратуры на роднай мове для навучэнцаў і спецыялістаў. Адметнай з'явай стаў выхад у свет падручніка «Матэматыка» І. Р. Кожуха, першая спроба напісання якой была зроблена ў далёкія дваццатыя гады. Акрамя гэтага, таксама выдадзены «Асновы пачатковага курса матэматыкі» Л. П. Стойлавай, А. Н. Пышкала, «Зборнік задач па курсе агульнай фізікі». Спецыяльна заказаны аўтарам і выпушчаны вучэбны дапаможнік для паступаючых у ВНУ: «Беларуская літаратура» В. Дз. Старычонка, «Беларуская мова» /дапаможнік і практычны дапаможнік/. У перспектыве выйдзе тэрміналагічны слоўнік па матэматыцы, інфарматыцы, электратэхніцы, батаніцы. Калектывы кваліфікаваных спецыялістаў ужо зараз працуюць над стварэннем літаратуры па агульнаадукацыйных напрамках — паліталогіі, асновах эканамічнай тэорыі, філасофіі. Для студэнтаў

нефілалагічных спецыяльнасцей ВНУ выдадзены і рыхтуюцца да выпуску падручнікі «Беларуская мова», «Учебник белорусского языка» А. А. Крывіцкага, А. Т. Падлужнага, «Гаворым і чытаем па-беларуску» А. Клышкі. Вядзецца падрыхтоўка да выдання кнігі «Вяртанне маўклывага сведзь: Постаці дзеячай беларускага адраджэння ў кантэксце часу».

Па канкрэтных заўвагах М. Анцыповіча паведамляем наступнае:

1. Кнігу «Гісторыя Еўропы» выдавецтва плануе выпусіць спачатку на беларускай, а затым на рускай мовах. У тэмпале заяўлена толькі руская мова, бо на той час не было дамоўленасці з перакладчыкам.

2. Выданне кнігі «100 пісателёў Вялікабрытаніі» і «100 пісателёў Амерыкі» будзе ажыццэўлена на рускай мове па той прычыне, што перакладаў твораў гэтых аўтараў на беларускую мову амаль не існуе.

3. Што тычыцца «Філасофскага руска-беларускага слоўніка», то ён падрыхтаваны вялікім калектывам аўтараў /у плане паказаны першыя тры па алфавіце/, у які ўвайшлі Я. М. Бабосаў, А. М. Елскаў, Г. Н. Сакалова і інш. Названы слоўнік, а таксама слоўнік па псіхалогіі, які выдавецтва мае намер выпусіць, адрозніваюцца ад існуючых па сваім змесце. Да таго ж, нельга даваць негатывную ацэнку кнізе па некалькіх радках анатацыі, як гэта зрабіў аўтар артыкула.

4. Выданне «Псіхааналітычнага глоссарый» прысвечана 100-годдзю стварэння псіхааналізу і ставіць сваёй мэтай дапамагчы чытачу разабрацца ў латвінскіх інфармацыі, растлумачыць адпаведную тэрміналогію. Трэба зазначыць, што кнігі падобнай тэматыкі заўсёды выдаваліся на рускай мове. На гэтай жа мове аўтарам В. І. Аўтарэнка прадстаўлены рукапіс у выдавецтва. Спецыялістаў, якіх б маглі падрыхтаваць такое выданне на беларускай мове, у рэспубліцы, на жаль, няма. Дарчы, дзяржаўныя грошы на выданне слоўніка-даведніка выкарыстаны не будуць. Аўтар знаёмай спонсарай, якія гатовы падтрымаць выданне.

Да ўсяго вышэйзгаданага далучаюцца і эканамічныя цяжкасці, з якімі прыходзіцца сутыкацца Міністэрству інфармацыі, «Вышэйшай школе» і іншым выдавецтвам пры пераходзе на беларускую мову. Даюць аб сабе знаць адсутнасць паперы, высокая цана на яе, а таксама на паліграфічныя паслугі.

Шкада, што паважаны Мікола Анцыповіч не знайшоў часу, ці проста не жадаў сустрэцца з кіраўніцтвам выдавецтва і супрацоўнікамі Міністэрства інфармацыі, якіх б далі тлумачэнне кожнаму з пастаўленых ім пытанняў. Мы гатовы выслухаць і прыняць усе карысныя прапановы аўтара аб тым, як палепшыць бяспрэчна важную справу — пашырыць выпуск вучэбнай літаратуры для ВНУ на роднай мове.

Міністр адукацыі Рэспублікі Беларусь В. Гайсёнак адгукнуўся на публікацыю такім лістом:

«Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь уважліва вывучыла публікацыю Міколы Анцыповіча «Адраджэнне: камуністычны «глоссарый»?», надрукаваную 30 ліпеня 1993 года ў «Ліме», і разгледзела абвінавачванні, якія выказваюцца аўтарам у адрас выдавецтва «Вышэйшая школа» па пытанні выдання падручнікаў і вучэбных дапаможнікаў на беларускай мове.

На жаль, у мінулыя гады выкладанне дысцыплін у вышэйшых навучальных установах вялося на рускай мове, таму і выдавецтва планавала сваю работу і выпускала падручнікі і вучэбныя дапаможнікі выключна толькі на рускай мове, акрамя падручнікаў, звязаных з беларускамоўнымі аддзяленнямі ВНУ.

АД РЭДАКЦЫІ.

«ЛіМ» атрымлівае разнастайныя водгукі на свае публікацыі — і чытацкія ўзрушана-непасрэдныя лісты, і аналітычныя допісы прафесіяналаў, і — вось такія міністэрскія адпіскі. Чаму мы змушаны кваліфікаваць такім чынам афіцыйныя адказы?

ПЕРШАЕ. Яны састарэлія па форме і ўяўляюць сабой узоры бюракратычнага стылю. Усе гэтыя «задачы», «намаганні» і «захады» ў дачыненні да канкрэтнага крытычнага матэрыялу падаюцца, скажам прама, неабавязковымі, а пералік выдадзенага і запланаванага мог мець месца з іншай нагоды.

ДРУГОЕ. У адказе на пэўныя крытычныя закіды /калі ён ёсць/ гаворка ў такіх выпадках ці пераводзіцца на іншае, ці абцяжарваецца шматлікімі прыватнасцямі. З дасланых міністэрскіх лістоў чытач, напрыклад, так і не зразумее, чаму руска-беларускі будзе называцца філасофскі слоўнік, дзе беларускага кот наплакаў, і якая была неабходнасць у выданні /цяпер, пры недахопе паперы! / менавіта гэтай кнігі. Спасылку ж на недахоп спецыялістаў лічым істотнай. Бо адкуль спецыялістам брацца без неабходных падручнікаў і дапаможнікаў на мове?..

«ПАДРУЧНІК СТВАРАЎСЯ Ў СПЕШЦЫ...»

(Пачатак на стар. 3)

першыя спробы адзіці ад традыцыйнай для беларускай літаратуры вясковай тэматыкі. А. Кулакоўскі сваё апавяданне «Гартаванне» прысвяціў паказу будаўніцтва Мінскага трактарнага завода, а М. Паслядовіч свой твор «Цёплае дыханне» — узвядзенню аўтамабільнага завода. /Дарчы, што гэта за твор па жанры? Можна, невялікае апавяданне, а мо і мала не зпас? Высветліў па «ЭліМБелу», што аповесць. — А. А./ У іх раскрываецца працэс узмужання рабочага класа рэспублікі, романтичны натхнёнай творчай працы /с. 172/.

Затым зноў слухна адзначаюцца «ілюстрацыйнасць і лагічнасць» ў паэмах Я. Коласа «Рыбакова хата» і А. Куляшова «Новае рэчышча», «Толькі ўперад», «ілюстрацыйнасць, схематызм, згладжванне жыццёвых супярэчнасцей, павярхоўнае вырашэнне канфліктаў у п'есах «Канстанцін Заслонаў» Аркадзя Маўзона, «Брэсцкая крэпасць» Кастуся Губарэвіча /нядаўніх «сталпоў» школьнай праграмы па літаратуры/, «Пялючы жаваранкі» Крапівы. Вылучаецца камедыя А. Макаёнка «Выбачайце, калі ласка», праўда, 2 разы запар і практычна кансультавалі па пытаннях літаратуры і мастацтва розныя спецыялісты, а звесці інфармацыю ў адно пры адзначанай спешцы цяжка было.

На даволі высокім узроўні, улічваючы функцыю дапаможніка, аналізуецца літаратурны працэс у раздзеле «Уздым культурнага жыцця ў рэспубліцы ў час «адлігі» сярэдзіны 50-х—сярэдзіны 60-х гадоў». Але заўважу, што «Брама неўміручасці» Крапівы з'явілася ў 1973 годзе, калі адлігаў я не пахла. А як зразумець такое: на с.187 адзначаецца, якое важнае месца заня-

ла ў гісторыі беларускай драматургіі п'еса Макаёнка «Лявоніха на арбіце», на с. 189 гэтая ж думка выказваецца крыху іншымі словамі ў параграфі «Адліга» і развіццё мастацтва /які ў выпадку з «Выбачайце, калі ласка»/, а ажно пра 75 старонак, ужо ў параграфі «Развіццё літаратуры», які датычыць пазнейшага перыяду, пра гэтую ж п'есу аўтары пішуць у не зусім «станоўчым святле».

Нагадаю, што аповесць У. Караткевіча называецца не «У снягах дрэмле вясна», а «У снягах драмае вясна», і не надрукавана яна была зусім не таму, што «кіраўніцтва заўсёды карысталася такім надзейным спосабам іх уціхамірвання, як забарона на публікацыю». Была, як справядліва мяркуюе А. Мальдзіс, «неадпаведнасць таго часу, калі пісалася аповесць, і тых часоў, што наступілі пазней». Дарчы, Караткевіч, які не мае патрэбы ў «прыўхарошванні», прыўхарошваецца яшчэ 2 разы: 1/ ён «дачасна памёр і тым пазбег ужо падрыхтаванага абвінавачвання ў нацыяналізме»; 2/ «рэжысёр і аўтар кнігі зазналі ганенні» ў сувязі з фільмам «Дзікае паляванне караля Стаха», знятым у 1980 годзе /таго года светлае памяці Уладзімір Сямёнавіч Караткевіч зазнаў нарэшце паслабленне: атрымаў у сувязі з 50-годдзем ордэн Дружбы народаў; з'яўляецца ён не толькі аўтарам кнігі, але і кінасцэнарый паводле свайго твора/.

Не трэба — наўмысна ці міжволі — карыстацца тымі ж самымі метадамі, якія так любілі апаненты /мяркуючы па ўсім/ аўтараў — бальшавікі.

Яшчэ памылкі. Да твораў 70-х гадоў аўтары адносяць «Кар'ер» В. Быкава. І не толькі адносяць, але і досыць падрабязна, у адпаведным фрагменце, аналізуюць. Там жа заводзяць гаворку пра «Знак бяды».

Раман «Серадзібор» П. Пестрака быў таксама напісаны не ў 70-х гадах, а ў 1963 г. А. Карлюк не мог апублікаваць раман «Порахам пахла зямля» з тае простае прычыны, што напісаў гэтую аповесць-хроніку У. Дамашовіч. Раман А. Кулакоўскага называецца «Сцежкі зведаныя і нязведаныя», а не «Дарогі спазнання і неспазнання». /Як на маю думку, дык тут і ў багата якіх яшчэ выпадках аўтары карысталіся рускамоўнымі крыніцамі/.

У падпараграфі «Супрацьстаянне прагрэсу ў мастацтве», амаль ужо пад самы канец кнігі, чамусьці раптам шмат увагі надаецца мастакам А. Ісачову і М. Шагалу і ні слова не гаворыцца пра цяжкія, якія зведалі Л. Баразна, А. Марачкін, М. Купава, Я. Кулік, а яшчэ раней Я. Драздовіч, Р. Семашкевіч, М. Філіповіч, М. Сеўрук. Лягчы згадаецца тое, што «на слуху»?

У першай частцы на с. 102 пішацца, што «жыццё і дзейнасць эміграцыі былі часткай гісторыі беларускага народа», а ў другой частцы гэтай самай эміграцыі, з М. Забэйда-Суміцкім і Б. Кітом, А. Салаўём і Ю. Віцебічам, Н. Арсенневай і М. Сядзіёвым — проста не існуе, ні з агаворкамі, ні без іх.

На старонках, прысвечаных сучаснай культуры і навукі, нават не згадваюцца прозвішчы нашых выбітных празаікаў і паэтаў М. Стральцова, Я. Яніцкі, В. Адамчыка, В. Карамазова, А. Жука, У. Някляева, Л. Галубовіча, А. Разанава /яго і ў палітычным кантэксце варта было б успомніць/, тых нямногіх беларускіх літаратараў, што прысвяцілі творы свае падзеям айчынай гісторыі — У. Арлова, Л. Дайнекі, В. Іпатавай, А. Лойкі, А. Карлюка, А. Петрашкевіча, К. Тарасова. Забыты драматург А. Дударэў, рэжысёры тэатра Б. Луцэнка, В. Раеўскі, В. Мазынскі, багата

хто з сучасных артыстаў-купалаўцаў і коласаўцаў, кінарэжысёры В. Тураў і В. Нікіфару, мастакі М. Селяшук, У. Саві і В. Славук, нябожчык В. Помазаў — ці не адзіны ў нас дазваны беларускі кампазітар, філосафы У. Конан, А. Бембель — ігнараванне апошніх увогуле незразумелае ў кнізе па гісторыі. Не вартыя увагі аўтараў і выдатныя перакладчыкі пазіі Ю. Гаўрук, Я. Семёжон, У. Дубоўка, В. Сёмуха /гаворка пра пераклады ў дапаможніку ідзе/. Мастак Г. Вашчанка стаў на с. 191 К. Вашчанкам — мабыць, пераблыталі з сынам.

На с. 262 сустракаецца вось такая адметная класіфікацыя нашых паэтаў /даруючы за разгортнутую цытату/:

«У новых кнігах А. Куляшова знайшла адлюстраванне праблема чалавека і свету. /У астатніх, мабыць, яна прайшла незаўважанай? — А. А. — Зрэшты пыталіні трэба ставіць пазіі кожнага сказа/. Клопаты дня, характэрны прыроды адлюстраваны ў зборніку «Верасова ношка» А. Вялюгіна. М. Аўрамчык напісаў вершы на шахцёрскую тэму, у якіх ухваліцца любоў да роднай зямлі, клопаты аб яе лёсе /зборнік «Агледзіны»/. Рэцыйнальнае і жыццёва-бытавое спалучаюцца ў творах А. Зарыцкага /зборнік «Мая восені»/ — /«Мая асыніна»; падкрэслена мною. — А. А./ Аховае прыроды прысвяцілі свае творы П. Панчанка, М. Танк, В. Вітка... Сатырыка-гумарыстычны накірунак атрымаў уважальнае ў вершах Н. Гілевіча, Р. Барадзіліна і інш.»

Тут жа зноў, ужо дзе трэба, сустракаецца «Брама неўміручасці».

Надалей я даведаюся, што ў нас ёсць такі пісьменнік, як В. Блакіта, а пры А. Сыса належыць верш «Парціра», прысвечаны Апанасу Берасцейскаму.

«З аптымістычных пазіцый жыццё

вёскі паказвае І. Пташнікаў у рамане «Алімпіяда», А. Кудравец — «Сачыненне на вольную тэму», М. Гіль у апавесцях «Тэлеграма з Кавалевіча», «Дзень пахаўся». Аднак у сваёй большасці гэта літаратура абмяжоўваецца толькі паведамленнем аб праўдзе жыцця, пазбягаючы яго глыбокага асэнсавання» /с. 308/.

Якія гэта аптымістычныя пазіцыі маюць на ўвазе аўтары, калі творы выйшлі ў друку да «перабудовы»? Не кажу ўжо пра атрыманую мастацкай якасці названых раманай і аповесцяў.

Аднак найвялікшае непаразуменне адбылося з адным з лепшых нашых пісьменнікаў В. Казько.

Цытую «пасаж» цалкам: «Галоўнай задачай гэтай літаратуры аб сучаснасці з'яўлялася фарміраванне ў чытачоў ідэйнай стойкасці, калектывісцкага светапогляду і поўнага даверу да партыі. Таму і сюжэтнай лініяй многіх твораў з'яўлялася жыццё ва ўмовах «рэвістага сацыялізму», абгортванне новых адносін у грамадстве, якое выйшла на прамы шлях да камунізму /«За трыдзевец планет» Г. Папова, «Спакушэнне Гарпіны» І. Мяло /«За трыдзевец планет» і «Іскушэнне Гарпіны». — А. А./, аповесці і апавяданні В. Казько і інш./ Паўстае пытанне, ці трэба ведаць такую літаратуру. Пэўна трэба, таму што чалавеку неабходна ведаць як праўду жыцця, так і праўду пра яе скажэнні і фальсіфікацыю. Толькі гэтак можна выкаваць у сабе крытычныя адносіны да духоўнай ежы, якую пастаняна пастаўляюць народу яго кіраўнікі і пастыры» /с. 261—262/.

Не бяруся нават рабіць каментарыі да гэтага прыкрага ялпасу.

Але ў рэцзе рэшт, падсумоўваючы гаворку, віншую ўсё-такі аўтараў і Міністэрства адукацыі з выхадом дапаможніка. Што ні кажу, а зроблены першы крок.

Не ўдалося мне вось толькі высветліць імя літаратара, які, паводле майго пераканання, «кансультаваў» легкаверных стваральнікаў кнігі.

Алесь АСТАШОНАК

Са студзеня 1989 года па ліпень 1993 года колькасць спецконтингенту ў 15-ці папраўча-працоўных калоніях, трох турмах і трох следчых ізалятарах рэспублікі павялічылася амаль у два разы і зараз складае 28,5 тысячы чалавек, у тым ліку 26175 мужчын, 1163 жанчыны і 1189 непаўналетніх. З іх 13,9 тысячы чалавек асуджаны два і больш разоў. Звыш 10 тысяч арыштаваных сёння утрымліваюцца ў следчых ізалятарах.

сідзэлі, які «кум» веў справу, якім «сталыпіным» везлі сюды, абстрэльваць дзесяткамі іншых пытанняў, адказы на якія павінен ведаць чалавек, які хоць месяц пабыў у следчым ізалятары. Так што вылічылі б вас умомант. І калі б, не дай Бог, палічылі «наседкай», падсаджанай адміністрацыяй калоніі, атрымалі б па рэбрах. Гэта ў лепшым выпадку. А маглі б і прыдушыць. У гэтай публіцы свае законы».

Аднаго з гэтай «публікі» я пабачыў праз некалькі хвілін у кабінце Занімонца. Ён выклікаў яго для гутаркі, як з новапрыбыўшым.

ПЯТРОЎ, СЯНКЕВІЧ І ІНШЫЯ

У ПАКОЙ увялі дзецюка гадоў дваццаці, на тоўстай шыі якога сідзела маленькая нагала стрыжаная галава з мясістым тварам і шэрымі вочкамі, якія адразу насцярожана

пачынаю распытваць хлопца, адкуль ён, з якой сям'і. Не падымаючы вачэй, стрымліваючы непрыханую раздражнёнасць, зэк адказвае, што родам з Сенненскага раёна Віцебскай вобласці, там жыве бацька, маці ж памерла пару год назад, калі ён ужо адбываў пакаранне; ёсць яшчэ старэйшы брат і сястра, але яны ад яго адмовіліся... «Якое злачынства лічыцца за вамі?» — асцярожна пытаюся я. Скасавурыўшыся на «грамадзян начальнікаў», аднакладова адказвае: «Забойства». «Каго?» — «Ды аднаго чалавека...» — «Мабыць, аднагодка? Пасварыліся?» — працягаю дапытвацца я. «Не, намнога старэйшага за сябе», — адказвае Сянкевіч...

Пасля, з яго судовай справы, я даведаюся, што гэта было чатырнаццацігадовае дзячо, суседская дзячынка. П'яны шаснаццацігадовы Сянкевіч вывалак яе з хаты, папярэдне збіўшы бацькоў, зацягнуў нападпрытомную дзячынку

сотнямі пакаленню злачынцаў, можна доўга. Тут да месца нагадаць інтэрв'ю намесніка міністра ўнутраных спраў рэспублікі, які курыруе папраўча-працоўныя ўстановы, генерал-маёра Б. Матусевіча, змешчанае нядаўна ў газеце «На страже». Па сцвярджэнні аўтара інтэрв'ю, сёння ў месцах зняволення ідзе сілавы націск спецконтингенту на адміністрацыю. Усе больш актыўна паводзяць сябе заканапярарывальныя групкі асуджаных, якія трымаюць сувязь з «аўтарытэтамі» на волі.

Прадстаўнікі адміністрацыі ППКУ, з якімі мне давялося гутарыць у Мінску, Магілёве і Бабруйску і якім я нагадаў гэтакі інтэрв'ю Б. Матусевіча, былі настроены больш аптымістычна, запэўніваючы, што трымаюць сітуацыю ў руках, хоць і прызналі, што не ўлічваюць небяспеку, аб якой гаворыць намеснік міністра, ні ў якім разе нельга. Справу ўскладняе надзвычайная перанаселенасць следчых ізалятараў, папраўча-працоўных калоній і турмаў. Як гавораць спецыялісты, аптымальная колькасць зняволеных у калоніі не павінна перавышаць тысячы чалавек — толькі тады яна, кажучы па-руску, «управляема». А, скажам, у той жа ППК № 1 у Мінску, пра якую я ўжо нагадаваў, утрымліваецца дзве з паловай тысячы чалавек. Не лепшае становішча і ў іншых падобных установах рэспублікі. Спашлюся зноў на тое ж інтэрв'ю Б. Матусевіча. За апошнія паўтары гады «насельніцтва» месцаў пазбаўлення волі павялічылася на 10 тысяч чалавек. З Расіі, Украіны, іншых рэспублік СНД вяртаюцца асуджаныя па прыговорах беларускіх судоў. У другой палове гэтага года чакаецца прыбыццё яшчэ трох тысяч такіх зняволеных. Сёння на аднаго асуджанага /арыштаванага/ прыпадае толькі 1,4 квадратных метра памяшкання.

Як усё гэта выглядае на практыцы, я ўбачыў у Мінскім і Магілёўскім СІЗА, нагаданай ужо папраўча-працоўнай калоніі ў Мінску, дзе, зайшоўшы ў адну са спальных секцый, ледзь не задыхнуўся ад цяжкага паветра. Двух'ярусныя ложка былі састаўлены так цесна, што паміж імі не было яшчэ праціснутца. У 40-метровым пакоі тут жылі 30 чалавек. Паспрабуй прасачы, што тут робіцца ўначы...

І ўсе-такі для мяне было пэўным адкрыццём захаванне традыцый і законаў кримінальнага свету ў тых жа месцах зняволення. Я маю на ўвазе хоць бы той жа «інстытут» так званых «апушчаных» — ізгойя сярод зняволеных, своеасаблівай касты неадэкватных. Аб'яўляе асуджанага «апушчаным» свой «суд» з зэкскіх «аўтарытэтаў», аб'яўляе на сваіх законах і правілах, логіку якіх нармальнаму чалавеку не дадзена зразумець. Сярод «апушчаных», напрыклад, — пасіўныя педэрасты, але могуць залічыць у гэтую катэгорыю і за падняты з зямлі брудны акурак, за праіграныя ў карты і неаддадзеныя грошы, за тое, што быццам бы выбалбатаў «куму» — следчому — лішняе...

У Магілёўскай турме мне далі магчымасць пагутарыць з адным з «апушчаных» — Мікалаем Ш., асуджаным на 9 гадоў за згвалтаванне непаўналетняга. Па яго словах, яму споўнілася 27 гадоў, але выглядаў ён куды старэй — худы, маршчыны твар, бяззубы рот. Я меў неасцярожнасць пацікавіцца, дзе ён згубіў зубы. Зэк нешта прамармытаў, а намеснік начальніка турмы па выхаваўчай рабоце А. Асташэнкаў, які сідзеў побач са мной, усміхнуўшыся, растлумачыў: «Зубы яму, як «апушчанаму», выбілі блатнякі ў Аршанскай калоніі. Каб яго не перавялі да нас, яму б у аршанскай калоніі быў канец, — сказаў Аляксандр Арсенавіч, калі асуджанага вывелі. — Давялі б да пяці, ці самі б прыдушылі». «А тут з кім ён сідзеў у камеры? — спытаў я. — Гэтыя яго не крыўдзяць?» — «Што вы, — усміхнуўся Асташэнкаў, — хто з зэкаў добраахвотна пагодзіцца жыць у адной камеры з «апушчаным»? Скажам, у калоніі, у памяшканні, дзе жывуць асуджаныя, у тых, хто, гаворачы турэмнай мовай, «пастаўлены ў стойлы», г.зн. «апушчаных» — сваё асобнае месца, дзе яны ядуць, у іх свой посуд, ім адводзяць самыя горшыя ложка — недзе каля дзвярэй, тэлевізар у «чырвоным кутку» яны могуць глядзець толькі здаля, з-за спінаў «нармальных» зняволеных, іх цураюцца ў побыце, стараюцца з імі не размаўляць. Так што змясцілі мы яго ў асобнай камеры, і ён гэтым вельмі задаволены». — «Адкуль тут, у турме, зэк маглі даведацца, што ён «апушчаны»? Мае суб'яседнікі толькі пасмяяліся з майго, як аказалася, супернаўнага пытання. Турэмны «тэлеграф» дзейнічае куды лепш, чым тэлеграф звычайны. І можна толькі пашкадаваць «апушчанага», які пры пераводзе ў іншую калонію ці турму, хай хоць на Далекі Усход, зробіць спробу схавць свой зэкскі «статус». Рана ці позна пра гэта тут усё роўна даведаюцца, і няшчаснаму тады не паазіздросціць. Так было, напрыклад, пару год назад у Бабруйскай папраўча-працоўнай калоніі, дзе адзін з асуджаных, што прыбыў сюды з іншага месца, не прызнаўся, што належыць да касты «апушчаных», і пачаў «шасцярэць» — ацірацца каля месцовых аўтарытэтаў. Калі ж праўда пра яго мінулае дасягнула калоніі, небараку проста забілі. І хоць забойцы

ЗЛАЧЫНСТВА І ПАКАРАННЕ

КАМАНДЗІРОўКА ў «ЗОНУ»

ЗА ШТО і як караць — пытанне, якое, відаць, існуе столькі, колькі існуе чалавецтва. Разам з тым, кожная гістарычная супольнасць, кожны грамадскі лад укладалі ў праблему злачынства і пакарання свой змест, свой падыход, сваю, калі хочаце, філасофію. Вядома, розныя гэта былі падыходы і розная філасофія. Мы і самі родам з нядаўна сканаўшай імперыі, дзе на працягу дзесяцігоддзяў працігвалі непрыханую здзек з юрыдычных законаў і прававых нормаў, калі пад «расстрэльнік» артыкулы, не кажучы ўжо пра калючы дрот, можна было трапіць ні ў чым не вінаватаму.

Ну, а цяпер? Які ён сёння, карны апарат, на чым трымаецца, якімі ідэямі кіруецца? Гэтым праблемам я і меў намер прысвяціць гэтыя нататкі. Аднаму прызнаюся, што пісаліся яны надзвычай цяжка. Па-першае, з-за шматпланавасці, я б сказаў, шматпластавасці з'явы, дзе усё так спрэсавана, што немагчыма, бадай, аддзяліць адно ад другога, знайсці прычынны сувязь; і, па-другое, з-за таго, што трэба было пастаянна пераадольваць у сабе негатыўныя эмоцыі, народжаныя наведаннем месцаў зняволення, не даць ім, эмоцыям, паралізаваць здольнасць рабіць цвярозыя ацэнкі.

ЗЭК З МЯНЕ НЕ АТРЫМАЎСЯ...

ДАЎНЯЯ журналісцкая звычка «памацаць» усё сваімі рукамі навяла мяне на думку, як неўзабаве зразумеў, — наўную і, фактычна, неажыццёвую — пераўвасобіцца ў зэка, паглядзець жыццё зняволеных «знутры», а для гэтага колькі часу пасядзець у калоніі пад маркай асуджанага.

Доўга буду помніць іранічную ўсмешку намесніка начальніка папраўча-працоўнай калоніі ўзмоцненага рэжыму ў Мінску падпалкоўніка Р. Занімонца, з якой ён сустрэў гэтую маю прапанову. «Падсадыць да злачынцаў? — перапытаў намначальніка. — Гэта вы сур'ёзна?» Я пачаў здагадвацца, што сказаў нейкае глупства, але з нечаканай для самога сябе ўпартасцю пачаў пярэчыць, што, маўляў, гэта звычайная журналісцкая практыка, журналісцкі, так сказаць, ход — пераўвасобіцца ў чалавека іншай прафесіі... «Зэк — не прафесія», — перабіў мяне Занімонца, і, каб скончыць гэтую, відаць, непрыемную для яго размову, рашуча дадаў: «Не будзем гэта нават абмяркоўваць. Па-першае, у калонію змяшчаюць толькі па судовым прыговору, які ўступіў у законную сілу, так што ніхто не возьме на сябе адказнасць абыходзіць закон нават для журналіста. Па-другое, калі і ўявіць на нейкі момант, што вам ўдалося б дабіцца дазволу высокага начальства на такую, не пабаюся сказаць, авантуру, дык хто б, цікава, узяўся гарантаваць вашу бяспеку ў зоне? Вы ведаеце, які ў нас кантынгент? Пераважная большасць дзюх з паловай тысяч нашых «падапечных» асуджана, хоць і па першым разе, за забойства, гвалтаванне, рабаўніцтва, разбойнае напаўдзе і да т. п.» — «Каб не прыцягваць лішняй увагі, мы б разам прыдумалі мне падыходзячую легенду», — працягаў упарціцца я, хоць і з меншым імпульсам. «Ну, і якую, цікава, легенду мы б прыдумалі — што вы забойца ці рабаўнік? — засмяяўся Занімонца. — Ды ніякая легенда вам не дапамагла б — раскалолі б праз пару гадзін. Пачалі б пытацца, у якой «хаце» і з кім

абшарылі кабінет, на момант спыніўшы позірк на мяне, чалавеку ў цывільным.

«Зняволены Пятроў Віктар Васільевіч, — між тым гучна вымавіў дзяцюк, — асуджаны па артыкулах сотым, сто сорок тэцім, сто сорок шостым. Судзілі ў Магілёве. Тэрмін 15 гадоў». «Але, «букет» у цябе адмысловы, — заўважыў падпалкоўнік. — Па адной справе адразу тры артыкулы, ды адзін сур'ёзнейшы за другі. Што нарабіў?» Дзяцюк, аблізнуўшы губы, пачаў нешта расказаць пра п'яную бойку: «Ён нас ударыў, потым мы з сябрам ударылі яго, адабралі нож і выпадкова гэтым нажом яго пярнулі...». «Добра, — перапыніў яго Р. Занімонца, — больш не расказвай, я пачытаю тваю асабістую справу. Пытанні да адміністрацыі калоніі ёсць?» Пачуўшы, што асуджаны просіць перавесці яго ў іншы атрад, прыжмурыў вочы: «Што, ужо нечага не падзялілі?». «Не, — пакруціў галавой Пятроў, — у атрадзе, куды я прашуся, ёсць чалавек, які ведаў маю маці». «Добра, разбіраўся, — адказаў падпалкоўнік і паказаў галавой на дзверы, — адвадзіце».

Праз некалькі дзён у кабінце начальніка турмы ў Магілёве Мікалая Васільевіча Кускова я, не помню ўжо з якой нагоды, спытаю пра ягонага «земляка» — гэтага самага Пятрова. Адзін з супрацоўнікаў адміністрацыі, які сідзеў у кабінце, пачуўшы пытанне, усклікнуў: «Нашумелае ў нас злачынства. Гэты нягоднік з хаўруснікаў наняў прыватнае таксі, паехалі на ім за горад, там гаспадары машыны пазверска забілі, забралі ў яго грошы, а таксі ўталілі ў возеры, ля якога разыгралася гэтая трагедыя. Ініцыятарам забойства, як потым устанавіла следства, быў Пятроў, які нанёс ахвяры трыццаць восем нажавых ран...»

Я нясмела выказаў меркаванне, што такіх страшных злачынцаў у нас усё-такі нямнога. «Можам пазнаёміць яшчэ з адным такім экзэмплярам», — усміхнуўся Мікалай Васільевіч. Мы выйшлі з кабінета, і гаспадары павялі мяне па турэмных калідорах...

А пакуль што колькі слоў пра Магілёўскую турму. Яна функцыянуе з перабудовачных гадоў у памяшканні, дзе да гэтага знаходзілася псіхіятрычная бальніца, ды не звычайная, а ў сістэме Міністэрства ўнутраных спраў. М. Кускоў расказаў, што «пацыентам» гэтай бальніцы быў адзін з расейскіх дысідэнтаў, які цяпер з'яўляецца лідэрам адной з палітычных партый у Маскве. У гарбачоўскія часы выйшла зусім слухная пастанова аб скасаванні ведамасных «псіхбальніц». Магілёўскую пераабсталявалі пад стаянчарную турму, дзе па прыговорах судоў утрымліваюць асуджаных, якія злосна парувалі рэжым у папраўча-працоўных калоніях. Максимальны тэрмін турэмнага зняволення — тры гады, пасля якіх асуджанага вяртаюць у ППК. Мне расказалі, што ёсць «экзэмпляры» сярод зэкаў, якія на працягу прызначанага судом агульнага тэрміну пакарання трапляюць у турму не адзін раз.

Зайшла да начальніка атрада маёра Г. Гардзева, якога М. Кускоў папрасіў даставіць з камеры асуджанага Сянкевіча. Праз колькі хвілін у пакоі з'яўляецца высокі чарнявы хлопец з нервовым тварам, спярэччым шрамамі. «Ён у нас пэўная слаўтасць, — рэкамендуе хлопца маёр. — Раскажы карэспандэнту, у якіх месцах зняволення ты ўжо пабыў». Я раблю спробу некач змякчыць, як мне падалося, бесцярпмоннасць маёра. Стараючыся сфармуляваць пытанні як мага далікатней,

ў хлэй /было гэта зімой/, дзе звалціў яе, а потым біў жалезным касцетам, які заўсёды насіў з сабой, пакуль не забіў да смерці.

Я ўявіў гэтую жудасную карціну і мо ўпершыню завагаўся ў сваім перакананні аб неабходнасці забароны ў нас смяротнага пакарання. Не мог, не мог не паставіць сябе на месца бацькоў гэтай няшчаснай дзячынкі, не мог не ўявіць, што б перажыў у такой сітуацыі сам.

Хоць два з трох артыкулаў Крымінальнага кодэкса, па якіх кваліфікавалася злачынства, здзейсненае Сянкевічам, прадугледжвала смяротнае пакаранне, шаснаццацігадовага забойцы, як непаўналетняга, прысудзілі да 10 гадоў зняволення. Спачатку ён адбываў яго ў выхаваўча-працоўнай калоніі, а пасля, калі дасягнуў паўналецця, за сістэматычныя парушэнні рэжыму быў пераведзены ў калонію для дарослых у Мінску, пакуль там у 1987 годзе не ўспынуў бунт, актыўным удзельнікам якога быў і Сянкевіч. Пасля падаўлення бунту калонію расфарміравалі, а яе насельнікаў развезлі па іншых установах такога тыпу. Наш «герой» трапіў у Рыгу, дзе наўзабаве зняволены таксама выйшлі з падпарадкавання. Сянкевіча пераслалі ў адну з калоній на Украіне, адтуль за злачынныя паводзіны — у калонію строгага рэжыму, што знаходзіцца ў Расіі. Адтуль, ужо па «каменне», трапіў у калонію зноў на Беларусь, дзе ўзяўся «за сваё», парушыў рэжым і па разрэшні суда быў змешчаны ў Магілёўскую турму. Тут ён акураў і сустрэне канец дзесяцігадовага тэрміну, на які быў асуджаны, і выйдзе на волю. Адным «каштоўным» работнікам стане на Беларусі больш...

ПРА «ВУДУ» І «АПУШЧАНЫХ»

КАБ карэспандэнт канчаткова не засумаваў, Г. Гардзеў пакажа мне канфіскаваны ў адной з камер тонкую доўгую — метры са тры — лоўка скатаную з газет трубку, або, як яе называюць на турэмным жаргоне, — «вуду». Убачыўшы ў маіх вачах неўразуменне, маёр пачынае тлумачыць: «Бачыце, на канцы «вуды» ёсць адтуліна. Сюды ўстаўляецца «пісьмо», а «вуду», прасунуўшы праз краты, лоўка падводзяць да акна суседняй камеры і такім чынам перадаюць туды «пасланне». Ды не толькі паперку, можна перадаць такім спосабам, што хочаш».

Каб больш не вяртацца да тэмы недазволенага зносінаў паміж зняволенымі ў турме, адзначу толькі, што вынаходніцтва злачынцаў у гэтай справе пакідае моцнае ўражанне. Ёсць тут, напрыклад, свой «тэлефон». Будова яго даволі прастая: анучамі асушаюць ваду ва ўнітазе, што стаіць у камеры, і да тваіх паслуг адмыслова перагаворная прылада — можна перагаворвацца па стаяку з «калегамі», якія знаходзяцца на іншых паверхах. На прагулачнай пляцоўцы, падзеленай на агароджаныя высокімі сеткамі сектары, дзейнічае «пнеўмопашта», пры дапамозе якой зэк абменьваецца запіскамі, скатанымі ў шарыкі, якія выдзьмухаюцца праз папярковыя трубки. Амаль як у школьным класе, з той толькі розніцай, што інфармацыя, якой абменьваецца зняволены, носіць злачынны характар. Адным словам, пералічваюць усе «прыёмы», вынайдзеныя дзесяткамі, а мо і

Сярод кніг

ЛІТАРАТУРНЫ ПОМНІК БІТВЕ

Вядомы рускі гісторык Васіль Ключэўскі, завёўшы ў 1891 годзе сшытак з афарызмамі, найперш запісаў: «Абумоўленасць гістарычных з'яў адваротна прапарцыянальна іх духоўнасці». Цяжка меркаваць, ці так гэта, хаця б па той прычыне, што згаданы афарызм, як і ўсялякі, відаць, твор гэтага жанру, шматзначны. Давайце лепей як аксіёму ўспрымаем тую выснову, што духоўнасць гісторыі стварае, як гэта ні парадасальна, сучаснасць, падчас надзвычай далёкую ад нас, сённяшніх, але патрэбную будучыні.

«Храм без Бога» /выдаўцы — ці мо сам аўтар, грэшнік — чамусьці панізілі ўсявышняга да малой літары/ — першая кніга Вітаўта Чаропкі, аўтара, добра знаёмага чытачу сваімі гістарычнымі зацікаўленнямі. Сілуэты слаўных нашых продкаў, амаль што забытыя падзеі гістарычнай мінуўшчыны малады літаратар узяў за са старонак часопісаў «Спадчына», «Крыніца», «Польмя». А ў чырвознаменнаўскіх выпусках «Крыніца», у калектыўным зборніку «Бібліятэкі часопіса «Маладосць», у газэце «Літаратура і мастацтва» і часопісе «Беларусь» — публікацыі яго кароткіх апавяданняў, лаканічных і ёмістых, багатых на філасофію слова, лірычных /ці лепей лірычна-гістарычных/ мініячур. Раптам — «Храм без Бога», раман. Для выдавецкай серыі «Першая кніга праявіка» — з'ява даволі неспадзяваная.

Клопат скажаць уступнае слова пра твор Вітаўта Чаропкі ўзяў на сябе пісьменнік Кастусь Тарасаў. І трапней за яго наўрад ці ахарактарызуеш асноўную раманную плынь. Таму — слова Тарасава: «Слаўная Клецкая бітва мае выключнае значэнне ў нашай гісторыі, бо маральна абумовіла і перамогу ў бітве пад Оршай над маскоўскімі войскамі ў 1514 годзе. Аднак у сілу таго, што нас стагоддзямі старанна адвучвалі ад ведання роднай гісторыі, на клеціх палях няма нават

Вітаўт Чаропка. Храм без бога. Раман. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1992.

памятнага слупа ў гонар той выратавальнай для нашага народа падзеі. Раман Вітаўта Чаропкі — першы помнік, які беларуская літаратура ставіць нашым продкам, якія загінулі на берагах Лані».

Параўнанне мастацкага твора з помнікам — ці не надзвычайная адзнака працы маладога літаратара і разам з тым дасведчанага, вопытнага гісторыка? Тым больш, што перад намі зусім невядомы /і шырокаму, і вузкаму/ колучытачоў лапцічак беларускай гісторыі.

Апошнім часам нават ваенныя міжусобіцы ліцвінаў з маскоўцамі не з'яўляюцца «белымі плямамі». Ва ўсялякім разе — у асяродку сучасных адраджэнцаў, што прывычаліся да чытання многіх праўдзівых кніг па гісторыі Беларусі, напісаных яшчэ ў першай чвэрці двацатага стагоддзя. Але ж і ў іх беларуска-татарскае супрацьстаянне краінаецца мімаходзь. Вось, да прыкладу, чытаем у «Кароткім нарысе гісторыі Беларусі» Усевалада Ігнатоўскага: «У 1492 годзе, калі Літоўска-Беларускім гаспадаром быў абраны Аляксандр Ягайлавіч, Іван III Маскоўскі, карыстаючыся з разладу паміж Літоўю і Польшчай, пачаў вайну за сваю беларускую «вотчыну», якой ніколі не бачыў ні ён, ні яго бацькі. На дапамогу сабе ён паклікаў татарскага крымскага хана Мэнглі-Гірэя, для каторага Беларусь хоць і не была вотчынаю, але была месцам добрай спажывы. Пачаўся пагром нашае бацькаўшчыны з поўдня і ўсходу. Асабліва быў зруйнаван Рагачоў: каштоўнасці паграбавалі, горад спалілі, жыхароў пацягнулі ў няволю ў Маскву і ў Крым». І, лічы, усё. Дык уявіце сабе, якім няпростым быў шлях Вітаўта Чаропкі ўжо да аднаго толькі дакументальнага ўзнаўлення Клецкай бітвы і яе акалічнасцей! Нават у найцікавейшай працы заўчасна пайшоўшага ад нас гісторыка Міхася Ткачова «Замкі і людзі» ў асобным грунтоўным нарысе пра Клецк 1506 год прадстаўлены /са спасылкай на дакументы Цэнтральнага дзяржаўнага архіва старажытных актаў у Маскве/ вельмі сцісла: «У 1503 г. горад узялі крымскія татары, якія

«жегше город Клецк». Верагодна, гэта ж паўтарылася ў 1506 г., калі татары «пришедши до Клецка, стали там кошем». Вядома, што тады іх ушчэнт разбілі ў раёне Краснага Става беларуска-літоўскія палкі, якія вызвалілі 40 тысяч палонных мірных жыхароў».

Хаця ж — перад кожным з аўтараў стаялі свае задачы. У адрозненне ад дакументальна-гістарычнай літаратуры, якой, дазволі сабе паўтарыцца, памяці пра Клецкую бітву якраз бракуе, у рамане «Храм без Бога» павінен быў выявіцца мастак слова. Творца, здольны някідка, праз стварэнне адметных мастацкіх вобразаў уцягнуць чытача ў гістарычны вяр. Іначай — навошта літаратурная інтэрпрэтацыя храналагічнай хады падзей, аздабленне іх мастацкім вымыслам, узбуджэнне фактаў, партрэтаў, асобных рыс з дапамогай фантазіі?

Як на мой суб'ектыўны погляд, аўтару рамана «Храм без Бога» шмат што ўдалося. Мяркую ў першую чаргу па цэнтральных персанажах твора. Гэта і вялікі князь Аляксандр, і вялікі князь Жыгімонт Стары, і мяцежны князь Міхал Глінскі, і княгіня Настасся Слуцкая, і Мацей Кузьмінціч, і шмат хто яшчэ з родаў шляхетных, а гэтаксама з простага люду.

Асобна, відаць, варта пагаварыць пра вобраз Міхала Глінскага. Цікавы ён не толькі трапнай псіхалагічнай аргументацыяй кожнага ўчынку, але яшчэ і тым, што за супярэчлівай постацю князя «прачытаецца» акручасты лёс самой Беларусі. І не толькі той — пачатку 16 ст., а нават і сучаснай. Звяртае на сябе ўвагу дыялог дворнага маршалка князя Міхала Глінскага з каралеўскім пісарам Іванам Салегам. Таго Міхала Глінскага, які аблашчаны еўрапейскай славай, сабра імператара Максімільяна, лівонскага майстра Вальтэра Плетэнберга. Таго Міхала Глінскага, які пакінуў праваслаўную веру і перайшоў у каталіцтва. А хто ж Салега? Давераны чалавек князя Аляксандра, маршалак паню-рады. І — праваслаўны, зацятый вораг католікаў.

У іх дыялогу і характарыстыка Міхала Глінскага, і лаканічнае аўтарскае перажыванне за Беларусь, якая не мае рэлігійнага адзінства. Ці не ў гэтым адна з прычын нашага доўгага пакутліва-крыжовага шляху да ўласнай дзяржаўнасці?

Як бачым, сучаснасць гістарычнага твора навідавоку. В. Чаропку дапамагае разважачь пра нас сённяшніх веданне гісторыі, асэнса-

ванне ў часавы прасторы традыцый беларускага народа, лепшых і горшых рыс яго. Адметна, што раманіст не імкнецца да ідэалізацыі, а наадварот — можна глядзіць гістарычна-сучаснай праўдзе ў вочы.

Сведчанне творчай спеласці аўтара — цэнтральны вобраз рамана Мацей Кузьмінціч. Згодніцтва, злачынства, здрада таварышам — як быццам гэта не стасуецца з ваяром слуцкай дружыны, які ўсё ж патроху заваёўвае сімпатыі чытача, выклікае нейкую асаблівую прыхільнасць. Кузьмінціч і патрыёт, і адважны чалавек, і сумленне ў яго ёсць. Ды толькі... Ды толькі з-за недахопу рашучасці, з-за хістанняў у самім сабе слуцкі вой здраджвае. І перш за ўсё — уласнай сваёй будучыні. Ды следам за чарнотай, што кіруе ўчынкамі, яго працінае сардэчны боль, і ўжо Кузьмінціч напрыканцы рамана збіраецца ратаваць цаной свайго жыцця брата страчанай каханкі.

Гэты вобраз — сама сучаснасць. Слуцкі ваяр з шаснацатага стагоддзя — папярэджанне ў нашых духоўна-нацыянальных хістаннях.

Што непераканаўчага, недасканалыя ў рамане «Храм без Бога»? Часам здаецца, што аўтар вымалёўвае агульную раманную фэбулу спляваючыся, губляе некаторыя нітанкі апавядання. Мо таму ўнікае псіхалагічны недавер у адносінах да вобраза Асташа Недабога. Занадта ўжо ён прымітыўна-палухмяны. Калі ісці за знаёмым з папярэдніх старонак Недабоем, то неяк не верыцца, што ў апошнія хвіліны чытацкага суперажывання ён выратуе Кузьмінціча.

Асобная гаворка — пра мову рамана. Вітаўт Чаропка насяліў творчымі цікавымі, адметнымі /часам — забытымі ці зусім невядомымі/ слоў, якія адлюстроўваюць тагачасную эпоху. Аўтар вольна арыентуецца ў назвах пасадак, зброі, узбраення. У вусны сваіх герояў, каб не згубіць параўменна з чытачом-сучаснікам, ён укладвае адмысловыя дыялогі і маналогі, трапныя выразы. Прыкладаў дбайнай руплівасці, майстэрскага кіравання словам можна прывесці шмат. Але ж напаккала В. Чаропку іншая бяда. Бракуе лаканічнасці і пачуцця меры ў так званых аўтарскіх водступах. Здавалася б, якраз па-за межамі дыялогаў і маналогіі і можна было б пазбегнуць таўталогіі. Аказваецца, не. І ўсё ж выказаная заўвага — толькі другасная шчарбінка на гэтым грунтоўным помніку беларускай літаратуры нашаму народу ў знак Клецкай бітвы 1506 года...

Алесь КАРЛЮКЕВІЧ

Ля кніжнай паліцы

А Ў СЭРЦЫ — ВЯСНА...

Наш календар

Кніга паэзіі Сяргея Новіка-Пеюна «Песні з-за кратаў», выпушчаная выдавецтвам «Мастацкая літаратура», бадай што унікальная. Прынамсі, дагэтуль не надаралася бачыць зборнік, у якім былі б прадстаўлены творы, напісаныя ў астрагах, ссылах, лагерах трох дзяржаў. Ды такі ўжо лёс у аўтара. Садзілі і высылалі Сяргея Міхайлавіча пры Польшчы. Не абмінулі яго ўвагай і нямецка-фашысцкія захопнікі. Вярнуўся свае, і паэту давялося ехаць туды, дзе і Макар цяля не пасвіў.

Выстаў мо таму, што пастаняна меў поруч добрую спадарожніцу-паэзію. Далёка не заўсёды мог запісаць свае творы, але на памяць паскардзіцца не мог: зберагаў у ёй радкі, строфы, каб пасля занятаваць іх.

Так і нараджалася спакваля кніга «Песні з-за кратаў». Не год пісалася, не два — дзесяцігоддзі. Няма часу пайшло і на тое, каб у рэшце рэшт радкі споведзі аб перажытым прыйшлі да чытача. Ды нездарма кажуць: лепш позна, чым ніколі.

Першы верш зборніка «Ой, чаму, званы?...» пазначаны 1926 годам. Гэта і першы надрукаваны твор С. Новіка-Пеюна. Пісаўся ён у г. Свеце над Віслай, куды польскія ўлады выслалі зусім маладога тады аўтара за актыўную рэвалюцыйную і адраджэнскую дзейнасць. Удалечыні ад родных гоняў маркоўся пазт, што не бачыць больш дарагіх і блізкіх сэрцу краівадаў: «А цяпер званы чужыя ўсцяж так жаласна звяняць...» У наступным жа вершы «Для каго?» прызнаваўся: «... спяваю і стаў для забытае вёскі адзінае».

Матывы, як бачым, традыцыйныя. Нешта падобнае можна знайсці і ў паэту нашаніскай пары. Пачуцці, перажыванні С. Новіка-Пеюна былі блізкія і зразумелыя і яго сябрам-таварышам з былой Заходняй Беларусі, хто гэтаксама, як і ён, мог бы сказаць:

За родны бацькаўскі куток,
Што лёг ў краіне беларускай,
Зямліцы роднае шнурок
З мяжой зялёненькаю вузкаяй,
За гоман родных мне гаёў,

За шопат родных ніў-палёў,
За клёкат роднае крыніцы, —
За ўсё, што з роднае зямліцы,
Чужое я аддаць гатоў.

/«За родны бацькаўскі куток»/.

А вось што тычыцца верша «Зорачкі» /1929/, дык яму быў наканаваны шчаслівы лёс. Твор, прысвечаны аўтарам «дарагім бацькам», прыйшоўся даспадобы выгнаннікам. Сваім паэзіяй яго лічылі і тыя, каго ўжо фашысты разлучылі з Бацькаўшчынай. Але асаблівую папулярнасць набылі «Зорачкі» пасля таго, як іх заспяваў Данчык.

Дарэчы, такі ўжо характар быў у С. Новіка-Пеюна, што, нягледзячы на самую складаную варункі лёсу, алтымізм не пакідаў яго. Так было і ў час другойсылкі пры паляках, і ў астразе ў Слоніме... І пры гітлераўцах, калі жыццё вісела, можна сказаць, на валаску, складаў у камеры лірычныя вершы. Вось як гэты — «Над Шчарай»: «Вечар. Над Шчарай лягла белым прывідам імгла. Вечер заціх, не шуміць. Сном вешчавым Слонім спіць». Нават не верыцца, што пісалася гэта ў... чаканні расстрэлу, у камеры-адзіночцы, у маі 1944 года.

Ды і на гэты раз удалося выжыць. І з лагера смерці Калдычэва, куды трапіў у тым жа сорок чацвёртым, выйшаў жывым. Здавалася б, толькі радавацца. І сам жывы, і фашыстаў пагналі на Запад. Аднак цяпер ужо ўзялі апырчкіні НКУС.

Верш «Ноч у камеры», датаваны маем 1945 года, дакладна перадае тагачасны стан паэта:

Ціха ў камеры хлопцы паснулі,
Толькі я не магу ніяк спаць.
Праз акно штось мне зоркі шапнулі,
Але што? — Не магу я згадаць.

Ў чоўне месяц прыплыў серабрысты,
Каб з астрогу мяне ратаваць,

Паціхутку сярпом залацістым
Мае краты пачаў пілаваць.

Допыты і дарога па этапах: «Колам залацістым бегла следам сонца паміж струнаў медных хваляў ды бяроз, затрымаць хацела ў роднае старонцы нас і наш пакутны перайначыць лёс» /«Колам залацістым»/. Станцыі Зіма, Байкал; трум парахода «Каўказ», Ахоцкае мора; а пасля Якуція... Што ні твор, дык — дзённік душы. Спакутанай, але не зламанай.

Так і доўжыліся гэтыя арыштанцыя і ссыльныя дарогі С. Новіка-Пеюна, да той самай часіны, пакуль нарэшце не падзэмулі «адліжныя вятры» хрушчоўшчыны.

Апошні «якуці» верш напісаны ў 1955 годзе. Ім па сутнасці зборнік і завяршаецца. Два наступныя «Песня аб Нясвіжы» /1959/ і «Сэрца, не плач!» /1969/, што стаў песняй да кінафільма рэжысёра П. Аліфіярэні «Боль мой — Хатынь», як бы стаяць за межамі гэтай чуйнай і балючай споведзі.

Узіраешся ў здымак маладога С. Новіка-Пеюна, змешчаны ў кнізе, і міжволі ў думках вяртаешся да аднаго з яго трылетаў, што нарадзіўся ў 1944 годзе ў гітлераўскім астразе:

Шчаслівым будзе той заўсёды,
Вясну хто ў сэрцы захавае,
Хто маладую душу мае,
Шчаслівым будзе той заўсёды.
Хоць іней голаў асыпае,
Хоць стэрнуць мо жыцця нягоды,
Шчаслівым будзе той заўсёды,
Вясну хто ў сэрцы захавае.

І пра самога сябе сказаў у гэтым творы Сяргей Міхайлавіч. Пра таго колшыняга. А, разважыўшы, і пра цяперашняга таксама, які па-ранейшаму нясе ў сэрцы вясну.

Алесь МАРЦІНОВІЧ

1 верасня — 140 гадоў з дня нараджэння польскага і беларускага фалькларыста, этнографа, археолага, аўтара шматтомнага даследавання «Люд беларускі» Міхала Федароўскага. Раздзелы з гэтай працы ўбачылі свет у выдавецтве «Польмя» /пераклад Я. Саламевіча, серыя «Літаратурныя помнікі Беларусі»/.

4 верасня — 100 гадоў з дня нараджэння беларускага паэта і літаратуразнаўцы Язэпа Фарботкі /1893—1945?/. Нарадзіўся ў вёсцы Налібакі на Стаўбцоўшчыне. У 1912 годзе дэбютаваў у «Нашай Ніве» гумарыстычнымі вершамі. На беларускую мову пераклаў урывак з «Пана Тадэвуша» А. Міцкевіча. У кнізе «Беларусь у песнях». Літаратурна-гістарычны нарыс /1920/ разглядае гісторыю беларускай песні, засяроджваючы ўвагу на матывах сацыяльнага і нацыянальнага вызвалення.

10 верасня — 125 гадоў з дня нараджэння рускага паэта і перакладчыка, сябра Я. Купалы, перакладчыка яго асобных твораў Апалона Карынскага /1868—1937/. Беларусі прысвядзіў верш «Літоўскімі палямі».

21 верасня — 75 гадоў з дня нараджэння пісьменніка, мовазнаўцы Федара Янкуўскага /1918—1989/. У друку выступаў з 1954 года. Аўтар шматлікіх даследаванняў па пытаннях мовы і мастацкіх кніг.

22 верасня — 90 гадоў з дня нараджэння празаіка Хвядоса Шынклера /1903—1942/. Першае апавяданне надрукаваў у 1928 годзе. Пісаў як для дарослых, так і для дзяцей.

25 верасня — 75 гадоў з дня нараджэння яўрэйскага паэта Сямёна Ляльчука /1918—1944/. Пісаў на яўрэйскай мове. Разам з І. Баруховічам, Х. Гурэвічам, П. Плоткіным выдаў у 1940 годзе калектыўны «Зборнік вершаў».

29 верасня — 170 гадоў з дня нараджэння польскага і беларускага пісьменніка Уладзіслава Сыракомлі /1823—1862/.

Віншваем!

НІНЕ МАЦЯШ — 50

20 верасня спаўняецца 50 гадоў вядомай беларускай паэтэсе, перакладчыцы Ніне Мацяш. Віншваем Ніну Іосіфаўну з поўднем веку, зычым ёй доўгіх год жыцця, новых творчых поспехаў!

УРОК ПАЭТЭСЫ

Добры дзень, нашы рупліўцы-літаратары! Добры дзень, нашы чытачы сталай і папулярнай газеты «Літаратура і мастацтва»! Піша вам упершыню з Бярозаўшчыны, з палескай той раўніны, якая з даладавіковых часоў пароднена і з доляй, і з нядоляй, настаўнік роднай мовы і літаратуры сярэдняй школы N 2 г. Бярозы Жукіч Мікола Васільевіч.

Натхніў мяне напісаць у вашу газету ўнікальны матэрыял «Спраба аўтабіяграфіі» маёй зямлячкі, сябра па духу, слынянай і любімай паэтэсы нашай Бацькаўшчыны, карпатлівай перакладчыцы Ніны Іосіфаўны Мацяш. Матэрыял перш за ўсё ўнікальны таму, што яго яшчэ ніхто і нідзе не друкаваў, а значыць, і не чытаў.

Напісана «Спраба...» Нінай Іосіфаўнай па маёй просьбе для нашых вучняў на ўрок лірыкі, якую вывучаюць яны па беларускай літаратуры. Вершы «Калыханка маме», «Вясна восемдзесят сёмага», «Маналог Камілы Марцінкевіч», «Маналог каханай Кастуся Каліноўскага», «Паэма жніва» і казкі «Два браты і сякера», «Казка пра суседзяў, змяю і мядзведзя» сталі для маіх выхаванцаў праграмнымі. А 1 верасня ва ўсіх навучальных установах Бярозаўшчыны ды, напэйна, і ўсёй Берасцейшчыны прайшоў урок Ніны Мацяш.

З дазволу самой паэтэсы прапаную прыхільнікам яе таленту «Спробу аўтабіяграфіі». Думаю, што з нагоды юбілею паэтэсы будзе цікава прачытаць гэты матэрыял.

Мікола ЖУКІЧ

СПРОБА АЎТАБІЯГРАФІІ

Запісана ў пашпарце як Мацяш Ніна Іосіфаўна, хоць усё ж трэба было б — Язэпаўна: няма ў нашай мясцовасці, як бадай, і ва ўсёй Беларусі, імені Іосіф. Ёсць Язэп, Юзя, Юзэ — менавіта гэтак звалі змалку і завуць цяпер майго бацьку. Русіфікацыя дабралася да самых каранёў...

Бацька і маці /у дзявоцтве Сеч Алена /Галена/ Сымонаўна/ — з бедных сялян. Да таго ж, абое раслі-гадаваліся сіротамі: у мамы рана памёр бацька, і ўсе клопаты аб сям'і з шасціх сяцёр і

братоў узяў на сябе разам з маткай старэйшы брат Захар. А бацьку майго пасля смерці маці карміла і абмывала не дужа ўдалая характарам мачыха. Гэтыя акалічнасці, безумоўна, па-свойму ўплывалі на юныя душы — не толькі моцна абвастралі адвечнае чалавечае жаданне шчасця, але і паказалі адзіны шлях да яго: праца, праца і праца — дзеля матэрыяльнай і маральнай незалежнасці. Чым толькі ні даводзілася займацца майму бацьку: сек лазу і плёў з яе кельні ды кашалі на продаж, капаў

НІНА МАЦЯШ

НЕ РУЙНОТАЮ

«Вырошчваць крыўду —
кепскі сад».
Жывая этыка.

Нявечнай у плоці
Чалавечай істоце
Звеку прагнецца
Утываліць сябе —
Як не дзеткаю,
Дык хоць іншаю помнай
Кветкаю.
Ах, красуйце,
Любоў да неба і глебы!
Красуйце,
Адоранасць ды азоранасць!
Шчыраванасць! Падзячлівасць!
Пашанаванне!
Спагадліва-мудрае
Правінаў чужых
Драванне!
Хай парасткам крыўдаў
Не знойдзецца месца на градзе
Ў тым садзе:
Надга ж порстка
Развінаюцца з іх ядавітыя дрэвы
З квеценню гневу
І пладамі адпомсты.
Аніколі яшчэ аніхто
Не меў супакою
Пад кронай такою.
Аніколі яшчэ аніхто
Не патрапіў стацца шчаслівым
Там,
Дзе непараўна марнеюць,
Задыхаюцца ў раздражнёна
папомслівым чадзе
Пышнатраўе годных людскіх
дачыненняў,
Спеўнае птаства
Найлепшых намераў, здзяйсненняў.

Нявечнай у плоці
Чалавечай істоце
Самаруйногаю
Не абвянчацца
З жывадзейнай святлотою.

ПАД ЗОРКАЙ ВЫТРЫМКА

«Працуйце — не наракаючы».
Жывая этыка.

Вясна, вяена!
Шчыруе наваколле:
Жучок, чарвяк, лічынкі ў дзірване —
Усё варушыцца,
І дзірваны варушыць,
Каб зноў убачылася і табе, і мне,
Што й пырынік бледны,
І старая йгруша
Ува ўсё больш зялёным каптане
З абуджаным імпульсам
Натужваюцца
Дзеля ўбору-цвету —
І сёлета, як летась,
Як штогоду —
Жыццю, Сусвету, Космасу ў дагоду.

Цалуе ветрык пенькую крыніцу.
Яна ж пяшчотна кліча ўсіх напіцца,
Прамоўчаючы пра свой шлях
З цяжарчы-споду
Праз камень, гліну, жвір —
Жыццю, Сусвету, Космасу ў дагоду.

Ляціць пчала па ўжо не першы
ўзятка мёду...

Мы не кузуркі, так,
Але
Няхай бы помнілася нам
заўжды, свядома,
Што інстынктыўна ведама пчале:
Вытворваецца потам кропля мёду
І нашаю стаецца насалодай

цераз балоты асушальныя каналы ў пана Аскеркі, упраўляючага ў памешчыка пана Пуслоўскага, шыў каналы ды кажухі людзям, служыў у польскай арміі /у вёсцы дагэтуль завуць нас, дзяцей: «капралёвымі» — па бацькаваму вайсковаму чыну/, настаўнічаў, брыгадзірыў у калгасе. «Дай бог умець усё рабіць самому, але не дай бог самому рабіць усё!» — з сумнай усмешкай падсумоўвае часам сваё жыццё мой бацька, цяпер ужо сівёнкі, шчупленькі 90-гадовы дзядок з усё яшчэ прыгожым, добрым тварам.

А мама! І сеяла-садзіла, і прала, і ткала, і шыла, і вышывала. А як спявала, як танцавала! Нездарма вяскоўцы звалі яе Каралеваю. Непісьменная была, а ўсёй душой гарнула за характава зямнога. Турботы гаспадыні-сялянкі незлічоныя: дзеці, гаспадарка, гарод, поле. А ў нашай хаце не пераводзіліся кветкі: пасаджаныя мамай вазоны, прынесеныя мамай лугавыя краскі.

Не пераводзіліся і людзі: сямейны лад, сардэчнасць, спагадлівасць, разумная разважлівасць бацькоў выклікала да іх уважлівую павягу і пашану аднавяскоўцаў. І сама я ўжо даўно зразумела: усё, што ёсць ува мне добрае — яно ад іх, ад маіх бацькоў. У пэўнай ступені нават вершы таксама ад іх. Бо калі б не бяда, я, магчыма, і не стала б літаратарам. Жыла б сабе звычайным жыццём жанчыны з яе зямным накіраваннем, ды і годзе. Але цяжка хвароба на самым парозе юнацтва забрала ў мяне права на гэтае элементарна жаданае сціплае шчасце. «Ратуе толькі крок наперад... Яшчэ адзін крок... Усё пачынаецца з кроку наперад...» Ён вельмі своечасова ўвайшоў у маё жыццё, французскі пісьменнік-гуманіст Антуан дэ Сент-Экзюперы. Аднак, каб не мелася спадчынай волі, наўрад ці памог бы ён мне зрабіць гэты крок: асэнсаваць сваё становішча, бялітасна ацаніць уласныя магчымасці і абраць адзінае, што яшчэ давала надзею не быць адрынутай жыццём — разумовую працу, і на першым яе этапе — вучобу ў інстытуце замежных моў з мэтай стаць перакладчыкам. Паступіла, правучылася паўгода, а здароўе рэзка пагоршылася, і я вымушана была ўзяць акадэмічны, які расцягнуўся аж на тры гады. Экзамены спячатку здавала экстрэнам, а чацвёрты-пяты курсы заканчвала зноў на стацыянары. Там, у інстытуце, упершыню прыйшлі і вершы — як нечаканая патрэба занатоўваць уласны роздум над жыц-

цём, думкі і перажыванні. Чаму менавіта ў рытмізаванай, паэтычнай форме? І сабе не магу растлумачыць, не ведаю. Вялікага сур'ёзу сваім практыкаванням не надавала. Гэта ўжо значна пазней; калі скончыла інстытут і з «вольным» дыпломам у кішэні вярнулася дадому, калі атрымала бясплатную маральную падтрымку ад Алены Сымонаўны Васілевіч, надрукаваўшай у «Работніцы і сялянцы» мой першы пераклад з нямецкай мовы /апаваданне В. Нэйхаўза «Дзяўчына з царства невадоў»/, калі я паслала ў «Малодосць» нізку вершаў і яны, бласлаўленыя Міколам Якаўлевічам Аўрамчыкам, убачылі свет на старонках гэтага часопіса, калі з «ЛіМа» падаў шчырую руку падтрымкі Анатоль Ільіч Вярцінскі, калі ўвосень усё таго ж 1967 года я была запрошана на творчы семінар у Каралішчавічы — толькі там я канчаткова зразумела, якая гэта велізарная адказнасць — падаваць людзям свой голас. Што кажу ім, што ўдаецца сказаць, і ці трэба ім тое, што хачу сказаць, — такія пытанні мучаць мяне і дагэтуль, і не адпускаць, мабыць, ужо ніколі. І як жа ў гэтых вечных сумненнях дорага мне ўвага, сяброўская ласка-вера і названых вышэй, і неназваных Уладзіміра Андрэвіча Калесніка, Івана Антонавіча Брыля, Ніла Сымонавіча Гілевіча! Як памагалі і памагаюць мне і выстойваюць у нягодах, і дасканаліцца ў творчасці такія розныя, але такія блізкія мне светлыя душы, як незабыўныя Жэня Янішчыц і Леанід Якубовіч /паэт з вёскі Радкава Салігорскага раёна, загінуў у шахце/, Васіль Жуковіч і Зіна Дудзюк, Данута Бічэль-Загнетавіч і Валодзя Барна /украінскі паэт/, Асылгужа Багуманаў /башкірскі паэт і празаік/, і Карлас Шэрман /паэт, перакладчык беларускай літаратуры на іспанскую і наадварт/, Валодзя Васілевіч /навуковец, фалькларыст і этнограф, сын Алены Васілевіч/, і Алена Караткова /мастачка, графік, масквічка! Сіла ўплыву іх нават на водстані невымерная. А палбізу, побач колькі разумных, добрых, чалавечных людзей, радні і па крыві, і па духу. Я шчасліва імі. А што ў вершах маіх болей журбы, чым радасці, то што ж, гэта ўжо, відаць, маё накіраванне: сцвярджаць шчасце мовай смутку... І найгалоўнейшы тут клопат — не фальшывіць, не хлусіць ні сабе, ні людзям.

Ніна МАЦЯШ

19 ліпеня 1989 года.

Калі пад зоркай вытрымкі
вярстуецца шляхі
Жыццю, Сусвету, Космасу ў дагоду.

І ДЗЕЛЯ ЦЯБЕ

«Таму пашлем святло,
што ўсміхаецца цемры».
Жывая этыка.

Не бойся,
Не палхайся постраху адзіноты:
Гэта ўява твая,
Не болей,
Калі нават найпершыя людзі —
Адам ды Ева —
Не былі адзінокай
У Сусвеце.
І дзеля цябе
Сонца свеціць.

Не бойся,
Не лякайся пачвары смутку,
Якая
Жудна рыкае
Пра марнасць твайго існавання:
У скутку,
Гэта ўява, не болей,
Калі нават зялінка малая,
Адкрасаваўшы,
Зноў, з мёртвых устаўшы,
Сонца шукае.

Усміхніся:
Дай навочна з'явіцца таму,
Што вечна
І ў табе залачае —
Твайму Вялікадню,
Тваёй перамозе радасці
Над адчаем!

Усміхніся ўсяму,
Што варажою цемраю гнеціць:
І дзеля цябе
Сонца свеціць!

НЕАСЯГЛАСЦЬ

«Ведай карэнне і плады,
і аддай іншым лісце,
якое змяняецца штогод».
Жывая Этыка.

«І толькі высока,
у царскіх врат,
Прычастны тайнам, —
плакаў ребенок».

А. Блок.

Улада мінальных настройў —
Што й любая часовая ўлада:
Варта змяніцца вярункам,
Як мяняюцца гаспадары,
І —
Альбо хаўрусуй з імі,
Альбо памры!
Ніхто паміраць не хоча.
Народжаныя —
Пакуль хоць як-небудзь жывецца, —
Жывем,
Ахвоча
Хлеб штогодзённы ашукных
прынадаў —
Ад шмоцця
Да палітычных звадаў —
Жуем.
Душою мрэем аб лісці, аб лісці...
І —
Запачываемся ўсяму:
Зямной калысцы,
Роду свайму,
Жыццю самаму.
Азброеным дзідамі
Спажывецкіх настройў
Не да згадак пра Лота, пра Ноя.
...А за сцяною
Няўцешна рыдае
Дзіцяне малое...

«Я ВЫКЛІКАЮ СЛОВЫ З НЕБЫЦЦЯ...»

Ни дня без строчки...
Завет-заклік Ю. Алены

...І ні радка, ні паўрадочка ў дзень,
І на душы — пустэльная сухмень:
Штодзённая, пакутная Сахара,
Бяссоннага маўчання злая кара...

А можа, літасць божая зляцела,
Каб ахінуць ад балбатні злоцеляй?
І не паклюецца душа ліхім агнём:
З людзьмі жывеш па-людску дзень за днём,
І ні радка, ні паўрадочка ў дзень...
І з-за пляча — жыцця ці смерці цень?..

КВАДРАКОЛА

Пастаўлю шклянку на Каран
З цукроваю, застойнай, —
Ратуў мяне, Алах, ад ран
З падмогаю Хрыстовай.

Ад ран, што ньюць у душы,
Бязвер'ем раскраманай, —
Я п'ю з шайтанам барышы
І з д'яблам — гэтаксама.

Ды хоць пазнаю ўсё да дна,
А тайна застаецца:
Хто і навошта раз'яднаў
Дарогі чалавецтва?

І што лічыць мне дарогім,
Ці расмяюцца толькі,

Калі Усход іграе гімн,
А Запад скача польку?

Як спалучыць з квадратам круг,
Каб везла квадракола
Зямной фурманкі вечны дух
І мой дагмат вясёлы?..

З чужых літанняў п'ю «ярша»
На д'ябальскім Сінаі,
А ці прададзена душа —
Яшчэ ніхто не знае!

Каран і Біблію прашу
Аб новым Звеставанні:
Не разрываўце мне душу,
Пакутную ў нязнанні.

Хоць абіваюць мой парог
З усёй зямлі хімеры:
Адзін сусвет, адзін і бог —
Я толькі ў гэта веру.

Чым бегчы на заморскі хлеб упорці
І сьценька народу спачуваць,
То лепш — адна сарочка да пупочка,
І з вераб'ямі пад страхом начываць...

ТЭЛЕБІРЖА

Экранныя, убогія,
Душою даўгагогія,
А цэлам звар'яцелья

Мадэлі распацелья
Тавар свой прапануюць.

Пакупнікі лінуюць
На клетачкі паперу
/Нібы рыхтуюць краты/,
Каб выставіць дзяўчатам
Адзнакі за манеры,
За бюст і за натуру,
За міні-фурнітуру...

І з мляўкаю гарчынкай
Смакуюць секс-начынку
Футбольныя балельшчыкі
Ад Нарачы да Лельчышаў.
І з масаю крытычнаю
Напору эратычнага
Рагоча бравы прапаршчык —
Прыпаршчык душ салдацкіх:
— На пляч такіх б «лапушкі» —
Маршыравалі б хвацка!..

АПОШНІ РАССТРЭЛ

Трапічныя кветкі,
трагічныя кветкі,
Падаюць на тратуар, —
Натоўпкі радкі,

дзве-тры суседкі,
І ў неба твар —
камісар.

Тумба —
дзве даты —
прозвішча ката, —

І грозна праносіць рука
Палец гарбаты,
у мёртвага зняты
Са спускавага кручка...

Разважанасць і размеранасць,
Музычная стройнасць формул, —
Ды салаўінае: «Верую»
Ўзрывае мёртвыя нормы!

Так чыстага розуму досведы
Граняцца на зломках вар'яцтва, —
Як цямяна вастуе досвітак,
Што ў промні сусветы раіцца.

ВЯСЕЛЬНЫ СЮЖЭТ

Гамер бы стаў Гайдарам,
Знямеў бы сам Шэкспір:
Такая выйшла пара —
Кіфара і кефір...

ХАДЗІЛА ВЯРБА...

Хадзіла вярба,
Дзе дзяцей гурба,
Наравістых выбіраля,
Наравы выганяла.
Пястуху-дзяўчынку
Шлёгала галінкай,
З дураслівым хлапцом
Гаварыла дубцом:
— Наравы, наравы,
Ідзіце на равы,
На ямы ваўчыныя —
Ад натуре дзяцінае.
Там з вятрамі гайсайце,
А дзяцей не чапайце.
Хай растуць — не маркоцікі —
Слухмяныя,
Як вярбовыя коцікі,
Рахманья...

Так вярба прамаўляла,
Так дзяцей навучала —
Як дурноты
Пазбыцца,
Ад ляюты
Лячыцца, —

У Вербную нядзелю,
На добрую надзею...

І НЕ РАЗВІТАЛІСЯ...

Лецейка шырокае,
Высокае сонейка,
Дзе вы адгалёкалі,
За якім сасоннікам?
За якую пушчу вы
З'ехалі-схаваліся
На вятрах раз'юшаных —
І не развіталіся?..

Я зноў па Івана Гаркушу, пра якога, мабыць, ужо расказаў шмат — і вясёлага, і сумнага. Калі хто памятае, было яму трохі за сорок і рабіў ён у Заліп'і памочнікам ляснічага. Не буду гэты раз надта яго абмалёўваць, нагадаю толькі, што росту ён сярэдняга, валасы ў яго бялявыя, а вочы светла-сінія, дапытліва-хітраватыя: пазірае на цябе і як бы прыцэньваецца — а чаго ты, хлопца, варты?.. Такі Гаркуша... А раз ён памочнік ляснічага, дык быў у Заліп'і і большы начальнік — сам ляснічы. У ягонай знешнасці пракідвалася нешта вальжана-неахайнае: выйдзе з канторы на ганак — рукі ў кішэнях цёмна-сініх казённых штаноў, кіцель наросхрыст, без фуражкі, дык і цёмныя, трохі паблытаня зверху валасы прыкметна распадаюцца на два бакі. Прозвішча ў яго было цікавае — Айчынаш, і мы з ім, можна сказаць, сябравалі, бо тым летам я рабіў таксама ягонага лесу і жыў на кватэры ў Заліп'і. А далей — вось што адбылося.

Спёка стаяла невыносная, гарэлі тарфянікі, у лес наперла дыму, і вось сядзім мы з Гаркушам на рагу сорок пятага квартала, а тут на матэрыяле падлятае і ён, Айчынаш. Па-заліпвацку тармазнуў і строга звярнуўся да Гаркушы: «Іван Адамавіч! Дырэктар патрабуе дакументацыю па трасе — чарцёж і ведамасці ацэнкі. Усе ўжо здалі, апрача нас. Дык не расседжайся, дзейнічай, бо інакш я вымушаны буду прыняць адпаведныя меры. Лічы, што я цябе папярэдзіў!»

Чарцёж трасы, якую меў на ўвазе ляснічы, цікавіў і мяне, бо я ж павінен быў перанесці яго на свае абрысы, а пасля і на планшэты, і таму, канечне, яго словы я не мог прапусціць міма вушэй. Але ў тарфяным смуродзе я не пачуў, як да яго прымешваецца пах падпаленага бікфордавага шнура: тут, на рагу сорок пятага квартала, зараджалася не якое-небудзь радавое здарэнне мясцовага маштабу, а небывалая, грандыёзная падзея, — я ўспомню гэты момант, калі ўжо грывне выбух!..

...Знік, прапаў чалавек, і не хто-небудзь, а сам памочнік ляснічага Гаркуша

— як у ваду кануў разам са сваім мапедам. Самадзейныя пошукі ў лесе не далі выніку, тады з Грабянцоў прыехаў участковы Шэрлак Холмс, стаў выклікаць леснікоў і трапіў-такі на Гаркушаў след: самы далёкі, калінаўскі ляснік бачыў Гаркушу на выездзе з лесу, ехаў памочнік ляснічага кірункам на ўсход сонца, а галоўнае — на багажніку ў яго масцілася дзесьцілітровая каністарка, найнакш з бензінам, з чаго

дастукаўся: трэба ж было распытаць, што за грывоты з яснага неба, ды паспрабаваць суцешыць чалавека.

З хвіліну мы сядзелі моўчкі: ён за сталом, я — на крэсле каля сцяны. Нарэшце нешта падобнае на стогн выдыхнулася ў яго з грудзей:

«На, чытай».

Гэта была тэлеграма. Айчынаш пасунуў яе на край стала, я ступіў да яго і

Занадта! Харошанькае занадта — Масква вісіць на провадзе!»

Ён павольна апусціўся на крэсла і закурыў. Цыгарэта сама па сабе супакойвае, а яшчэ ж ён адчуваў, што я чакаю нейкіх тлумачэнняў: Гаркуша і Масква — вельмі несуразмерныя велічыні, таму ён пастараўся ўзяць сябе ў рукі і хвілін праз пяць быў ужо зусім спакойны, адно з вуснаў у яго не сыходзіла пагардліва

Мікола КУСЯНКОЎ

ТРАСА

АПАВЯДАННЕ

быў зроблены вывад, што выбраўся Гаркуша ў няблізкую дарогу. Зазірнуў участковы і да Гаркушавай жонкі, спытаў, ці ў курсе яна, куды збіраўся яе чалавек, але яна нічога не ведала, тады участковы супакойў яе, маўляў, раз бачылі жывога, дык рана ці позна вернецца.

І ў той жа дзень грывнула!.. Над лесам, паўднёвей Заліп'я, загрузкатаў верталёт; перад шашою ён крута, з рызыкаўна-заліпвацкім нахілам, павярнуў на поўнач і ўзяў курс на раён. І ў той жа дзень адтуль у Заліп'е прымчала грознае начальства, ды не толькі з лясгаса, а і з райкома, з райвыканкома! З галзіну ў кабінце ў ляснічага ляскаў пярун і бліскала маланка, і, казалі, Айчынаша было не пазнаць, так ён змяніўся з твару, — праводзіў высокіх гасцей, дык ажно забег наперад і ўгодліва адчыніў перад імі дзверцы іхняй «Волгі».

Назаўтра Айчынаш сам панёсся ў раён, вярнуўся ж адтуль ажно згорблены — такім ніколі яго ніхто не бачыў. Зачыніўся ў кабінце і нікога да сябе не пускаў, але я не быў бы яго сябрам, калі б не

прачытаў:

ПАЛАМАЎСЯ МАПЕДАБІРАЮСЯ
СВАІМ ХОДАМ ГАРКУША

«Ну і што, — палумаў я, — незразумела, чаму ён там недзе са сваім мапедам апынуўся, але пакуль што ніякай трагедыі я не бачу. Хутчэй за ўсё, нейкая камедыя».

Так я і сказаў Айчынашу. Ён уперыўся ў мяне абураным позіркам.

«Зірні, адкуль тэлеграма. З Украіны! Ды не з гэтай, што побач, а з той, ажно з-за Сожа! Цяпер ён тыдзень будзе кашыць назад свой драндулет, але нас ён, дзякуй Богу, суцешыў — жывы-здоровы! Не, ты ўлавіў гэты д'ябальскі гумар? Галоўнае, што нічога не здарылася з ім, як быццам менавіта ў гэтым праблема, а не ў тым, што з-за яго авантуры выбухне міжнародны скандал!»

«Ну, гэта ўжо занадта. — Я не мог стрываць усмешкі, таму што ў ролі гумарыста цяпер ужо выступаў ён, Айчынаш. — Так ужо і міжнародны».

«Ты што, здзекуешся з мяне? — Ён падхапіўся з крэсла, і мне здалося, што зараз ён пагоніць мяне за дзверы. —

ўсмешка.

«Хапцеў скарэкіраваць трасу нафта-правода».

Я не паверыў сваім вушам.

«Хіба гэта магчыма? Яе ж праектуюць недзе...»

«Ну так, ты правільна мысліш — праектуюць у Маскве! Але толькі для нас з табой гэта нешта значыць, а для Гаркушы такіх матэрыяў не існуе. Апошнім часам я думаю: калі Хрушчоў нешта і даказаў, дык толькі адно: яшчэ невядома, што нашаму народу лепш падыходзіць — культ асобы ці разгул дэмакратыі, бо страшна ўявіць, што было б, калі б кожнаму дазволіў рабіць што яму ўздумаецца. Ты яшчэ не здагадаўся, чаго ён туды рвануў — ажно за Сож? Думаў, таксатар, думай! Слабо? Тады слухай, я ж толькі што з лясгаса, а там гэтыя немцы, дык расказаў іхні перакладчык — мяне ледзьве інфаркт не хапіў. Што за немцы? Ну ты даеш! Нафтаправод жа міжнародны! А гэты ўчастак яго і ўкладваюць немцы, гэдэраўцы. Цяпер яны яшчэ там, за Сожам, дык туды і прыкаціў гэты дзеяч.

● Чыгачы «Советской Белоруссии»,
Рэзальцый заімшэлы плён, —
Гэта самі вы сябе прымуслі,
Ці такі нячысціца праклён:

Так трымацца за рыззэ збушелае
І адозвы мёртвыя сцвярджаць,
Невучтва прыспаўшы заімшэлае,
Мовай беларускай пагарджаць.

Хто вы, каб з прарочаю закускаю
На хаўтурах нашых выпіваць,
Есці хлеб і сала беларускае
І на беларушчыню пляваць?

Скуль вы, самазваныя настаўнікі,
Узяліся на маёй зямлі,
Скуллем селі — сталінцы і сталінкі, —
Высеўкі эпохі, бабылі?

Колькі вам адпущана гісторыяй,
Колькі лёсам вызначана жыць,
Засланіўшы далаглядзі шорамі,
Маскаю газетнай паранджы?..

Чыгачы «Советской Белоруссии», —
Паласа газеты, як з брані...
Свет стары, — на ім, нібы на брустверы,
Вы залеглі — стан свой бараніць...

Памяці Сямёна Гейчанкі, стваральніка і шматгадовага рупліўца і захавальніка Пушкінскага запаведніка ў Міхайлаўскім

Адшоў у нябёсы Гейчанка —
Ад нас, ад грэшнай зямлі,
Узмахнуўшы крылом адсечаным, —
Каб мы крылата жылі.
У труну легла цела збалелае,
Бо на раскрыжаванне цвікі,
На акупных грудях сыржавелья,
Не знайшлі другое рукі.

Святагор'я заслона апушчана,
Сірацея Алея Керн.

Адлятае душа да Пушкіна,
Да нязнаных касмічных сфер.

І на сцэжках, дзе мудры Гейчанка
Быў з травінкаю кожнай на «ты»,
Захліпаюцца свечак агенчыкі
Перад пушкінскім сонцам святым.

Ля труны — і зладзеі, і геніі —
Як на міні-Страшным Судзе...
Сустракай, Аляксандр Сяргеевіч:
Твой анёл-зберагальнік ідзе.

«ОЙЧА НАШ...»

Мама «Ойча наш...» прамаўляла
І вучыла ксціцца мяне, —
Больш малітваў мама не знала, —
З той, адной, быць і мне ў труне.

Слоў для Бога не трэба многа,
З Богам лепш не крычаць — памаўчаць.
«Ойча наш...» — мая засцярога,
Калі д'яблы ўвешушы веращцаць.

«Ойча наш...» — ці ў грывах дарога,
Ці ў чарнобыльскай мляўкай шпы, —
«Ойча наш...» — я прашу толькі ў Бога
Хлеба і ўратавання душы.

Я ў сваіх універсітэтах
Не спазнаў да неба шляхоў, —
Ды здагадку меў, што ў Сусветах
«Ойча наш...» — мой надзейны сцоў.

«Ойча наш...» — тыя вочы-пытанні,
Што на покуці ў нас жылі,
Мне і сёння адказ патайны
Абяцаюць, ды не на зямлі...

ВАЛУНЫ

Дзеці жвірыстых выдмаў —
Валуны і каменне, —
Ледавік вас раскідваў
Падталаю жменямі.

Цар над мацерькамі,
Тут ён гнёт супакоіў,
Бо зямля ў нас такая
І сонца такое.

Там, дзе ляда і поле, —
Гор краменісты высеў, —
Як нядоля і доля,
Вы з намі зрасліся.

У лясках воі з коп'ямі
Вам таемна маліліся.
Вас клялі і выкопвалі,
Дзе нарогі тупіліся.

Вас кувалдамі сваталі,
Вас цягалі да крушніў,
Вы ў падмурках пад хатамі
Лежыце непарушна.

Клалі вас у аснову
І да злыдняў прылічвалі, —
Валуны — нашай мовы
Зацвярдзелыя зычныя.

Кунакі вы Эльбрусу,
Хоць з паўночнае пашы, —
Вы душой — беларусы,
Вы з характарам нашым!

ДА ПЫТАННЯ АБ «ТВОРЧАЙ ЛАБАРАТОРЫІ»

Строфы «чарговяя»
І «электравершы»:
У чарзе выхоўваю,
Электрычкай пешу.
Замаялю,
Забаялю
Булкаю сітнай.
Заручаю,
Прывучаю
Да сучасных рытмаў...

Толькі б не разбегліся... —
Бо й самому нехаць
З пасажырскай безліччу
І па чэргах лэхаць...

СЯДЖУ Ў ГОРАДЗЕ

Там
вее густой медунай
З прапараных балацьявін,
Бязьць да крыніцы напіцца
Аер, як зялёны паўлін.

На ўгрэўных палях палавеюць
Вусатыя ячмяні,
У кветках п'янеюць і млеюць
Крылатыя бомы — чмялі.

Дзе гойсае конь раскілзаны,
Крыцьць перапёлка ў аўсе...

А тут во
Гамер непрызнаны
Шклотару здаваць нясе...

НАСТАЛЬГІЯ

Такія насталі дні —
Настальгія ветах духоўны:
«Божа, цара вярні»
Як — «Божа, цара ахоўвай...»

● З нікчэмнасці ці з велічы сваёй —
Хто асудзіць, хто ўзважыць мае права?! —
Узводжу свет над гэтай зямлёй, —
Тут я царую, тут мая дзяржава!

Я выклікаю словы з небяшчы, —
І раптам, і адкуль яны бяруцца?
І гэтых помыслаў, і гэтага жыцця
Стварыць не могуць сотні рэвалюцый!..

Ну так, на мапедзе. Але не, я не магу,
мяне ўсяго калоціць, ох і авантурыст!..

Ты разумееш сітуацыю. Трасу
выбіраюць аптымальную — самую кароткую,
алоўкам на карце ж-жых, і куды ты
дзвенешся, траса сячэ і твой лес, а
значыць, і табе апэратыўнае заданне:
аформіць лесасеку і здаць леспрамгасу. А
ён ужо ўсё падчыстую. Дзяржаўнае за-
данне! Дык вось ён у мяне яго і выканаў.
Гнаў яго я ўсё лета — нуль увагі, а тады,
помніш, дым вялікі быў, загадваю — а ў
яго праз тыдзень і чарцёж гатовы, і куба-
тура падлічана — небывалая
апэратыўнасць!.. Я яшчэ, помню, паду-
маў: чаму так мала кубоў, там жа дубы —
аднаму не абхапіць?.. Але не магу ж я не
верыць свайму памочніку: падпісаў, і ў
ляскас. Вось тут мой памочнік і знік.

А цяпер слухай, што раскажаў мне
перакладчык пра гэтага аферыста.

Ведае, якая вялікая ў немцаў павага да
мундзіраў, дык ён і заяўляе да іх у
ляснай форме. Непаголены, пылу на ім
у палец, але спачатку немцаў гэта не
насякрожыла. Прадстаўляецца — з тако-
га-та лясгаса, хоча сустрэцца і пагаварыць
з калектывам. Калі б гэта былі
нашы рабаціяг, дык не доўга ён дурыў бы
ім галаву, вылезець бы з іхняга вагончыка
потырч, а немцы — яны ж у гасцях дый
народ дысцыплінаваны: просіць чала-
век, значыць трэба паслухаць. Што ён
будзе гаварыць, прыкладна ўсе ведаюць:
прафілактычная гутарка — каб аспярожа-
на абыходзіліся ў лесе з агнём. Сабраліся
перад галоўным вагончыкам, на пры-
ступках іхні начальнік, Гаркуша і перак-
ладчык. І пачынаецца гэты абсурд. Усе
ўважліва слухаюць, але чым далей гаво-
рыць Гаркуша, дым меней яго разуме-
юць немцы. Першы не стрываў начальнік.
Праз перакладчыка ён спытаў Гаркушу,
з якога ён лясгаса. Аказалася, што да
Заліп'я, з якога ён прыехаў, яшчэ добрых
дзе сотні кіламетраў, гэта нават ужо
другая рэспубліка. Немцы здзіўлена
пераглянуліся: няўжо праціпажарную
прапаганду работнікі тамашняга лясгаса
пачынаюць на такой далёкай адлегласці
ад свайго лесу?.. А неўзабаве ўсім здало-
ся, што Гаркуша ўвогуле вярзе ахіносе:
гаворыць не пра пабор, а пра тое, што
нафтаправоду, аказваецца, не хапае ад-
наго нейкага калена. Перакладчык яшчэ

не паспеў перакласці, але слова «калена»
немцы, відаць, разумелі, таму іхні
начальнік уважліва паглядзеў на Гарку-
шаву, а потым і на свае калені. А далей
немцы не ведалі, што ім рабіць — смяяц-
ца ці плакаць, бо калі начальнік праз
перакладчыка папрасіў удакладніць, пра
якое калена гаворыць Гаркуша, ён рас-
тлумачыў і паказаў жэстам, што калена —
гэта калі нафтаправод крута заломвае
ўбок...

Чаму нафтаправод павінен быў адпу-
рацца сваёй праектнай трасы — гэтага
немцы пакуль што не разумелі.

Канечне, начальніку трэба было б
навесці па тэлефоне даведкі, ці не збег
хто з бліжэйшага дурдома, але калі ты ў
гасцях, дык павінен слухаць, можа, і не
такую лухту. А Гаркуша развіваў сваю
думку: траса патрабуе ўдакладнення, і
менавіта ў раёне Заліп'янскага лясніцтва.
Гэта вялікі непарадак, што нафтаправод
праходзіць па сусцэльным лясным масіве,
таму ён, Гаркуша, прапаноўвае больш
рацыянальнае рашэнне: на падыходзе да
Заліп'янскага лесу траса паварочвае кру-
та ўправа, а потым зноў на захад, але
цяпер яна праляжа па існуючым
проціпажарным разрыве, а часткова і
ўвогуле па забалоцанай лагчыне. Такім
чынам можна будзе зберагчы шмат гек-
тараў дубовага лесу, а нямецкія сябры
ведаюць, што лес — гэта лёгкія планеты.
Ну а потым нафтаправод загінае ўлева і
вяртаецца на сваю праектную трасу.

Напэўна, немцы пасмяяліся б і толькі,
калі б пад канец Гаркуша не паведаміў,
што яны не могуць не прыняць ягонага
варыянта, паколькі траса нафтаправода
прасякаецца па Заліп'янскім лясным
масіве якраз так, як ён гаворыць, яму гэта
дакладна вядома, бо ён сам афармляў
ую дакументацыю, і яна прынята
вышэйшымі інстанцыямі. А для таго, каб
у немцаў не засталася ў гэтым ніякага
сумнення, Гаркуша дастаў з палявой сумкі
празрыстую кальку і паказаў ім чарцёж
новага і нібыта зацверджанага недзе ва-
рыянта трасы.

Вось тут ужо немцам стала не да сме-
ху!.. Захваляваліся немцы, і правільна
зрабілі, бо Гаркуша такі не жартаваў і не
трызніў, хоць і было вельмі на тое падоб-
на.

Ты зразумеў цяпер, якая гэта была

афера? Ён жа не хлусіў немцам, якія
дакументы пайшлі наверх — такія, якія
сам ён аформіў! Падсунуў мне чарцёж
трасы, азначныя ведамасці, а я падпісаў
іх, і ў ляскас. А ні мне, ні там, у лясгасе,
нікому і ў галаву не стукнула параўнаць
ягоны чарцёж з праектнай лініяй трасы.
А цяпер глядзі, што атрымалася. Напа-
лову ён ужо дасягнуў сваёй мэты: даку-
ментацыя аформлена і пададзена наверх,
але ж разумее, што калі б немцы, нічога
не ведаючы, уперліся трасаю ў нескрану-
ты Заліп'янскі лес, гэта вылезла б афе-
рысту бокам, таму і трэба было нанесці
немцам візіт, пераканаць іх, каб яны і ў
натуре зрабілі так, як у яго на чарцяжы,
— загнуты нафтаправод каленам. Ты ска-
жаш — святая прастата! Дык і я ж пра тое.
Часам чуеш: розум народа, розум наро-
да. Вось ён, ягоны розум! Не, я таксама
высокай думкі аб сваім народзе, але ўсё
роўна — ім трэба кіраваць. Але гэта між
іншым. Паслухай, якім аказаўся ён дэма-
гогам, як нахабна ён пераконваў нем-
цаў!..

Прыгадаем, казаў ім Гаркуша, такі
гістарычны факт. У мінулым стагоддзі
паміж Пецярбургам і Масквой будавалі
першую ў Расіі чыгунку. І звярніце ўвагу:
усюды яна прама, як струна, і толькі ў
адным месцы адхілілася ўбок. А чаму
так? А вось чаму. Лінію дарогі правёў на
карце пад ляску рускі цар Мікалай
Першы, дык вёў у тым месцы, дзе ён
прыціскаў лінейку пальцам, аловак, аб-
водзячы яго, і ўтварыў зігзаг — гэта і
было вынесена ў натуре. Бо такі быў час.
Цар лічыўся Божым памазанікам, і яго-
най вышэйшай волі, нават калі гэта быў
і неўсвядомлены зігзаг ягонага алоўка, не
магла процістаяць ніякай разумнай мэ-
тазгоднасці. А наш век іншы. Мы жывём
у такі шчаслівы час, што можам най-
больш рацыянальна пракладаць і
чыгункі, і нафтаправоды, бо ў нашых
інтэрэсах усё як след абмазваць і ўзва-
жыць. Так і ў гэтым выпадку: нельга
трасу нафтаправода пусіць па рэліктавай
дуброве, і ён, Гаркуша, спадзяецца, што
нямецкія сябры яго падтрымаюць, і
нафтаправод пройдзе па існуючым
проціпажарным разрыве.

У кожнай краіне ёсць свае ідыёты, але
Гаркушава прамова была пераканаўчай у
тым сэнсе, што немцы ў сябе на радзіме

шануюць і берагуць прыроду, а значыць
і ў гасцях яны павінны былі паводзіць
сябе адпаведна. Але ж настолькі несуд-
носна былі гэтыя маштабы —
трансеўрапейскі нафтаправод і
Заліп'янскі лес, што нават немцы, перш
чым экспромтам пераглядаць праект і
рабіць «калена», дый не адно, глыбока
здумаліся. А потым і захваляліся: а
што ж там і праўда ўперадзе на трасе, у іх
жа тэрміны, графікі! У краінах
садружнасці ўзводзіцца прамысловыя
гіганты, пуск іх прымеркаваны да здачы
нафтаправода, а тут перад імі сцяноу
нечакана паўстане Заліп'янскі лес!.. Вось
тады і пачалося!.. Са штаба будоўлі, адне-
куль з-пад Курска, ляціць па трасе верта-
лёт, ага, во дзе ён, той ляскас, які чыніць
перашкоды міжнароднай будоўлі,
параўналі немцы свой праект з Гаркуша-
вым чарцяжом і за галаву схопіліся: траса
і праўда выкінула «калена»!.. Дык што ж
ты думаеш, я анекдоты табе раскажваю?
Адразу ж званкі ў Маскву, у Берлін, у
Мінск — дыверсія, і, няйначай,
палітычная, і вось ужо ўсе разам на
тэлефоне — Касыгін, Вілі Штоф, Машг-
раў — скандал міжнароднага маштабу!..
Словам, прагрымелі!.. Але ты можаш
сабе ўявіць, што было б, калі б немцы
проста адмахнуліся, маўляў, пажартаваў,
ляснік, і годзе, — калі б яны не раскрылі
яго д'ябальскай задумкі? Самога яго,
можа, і не пасадзілі б, ненармальных не
судзяць, а мне турма была б гарантава-
на!..

У тую восень «правільную» трасу
прасеклі-такі па Заліп'янскім лесе. Лес-
прамгас праломваў яе па векавой дубро-
ве, ды дзе там па векавой: на свежых пнях
я налічваў па дзвесце і болей галавых
кольцаў. Завывалі, захлыналіся ў метро-
вых камлях вязкім і жывым яшчэ
пілавіннем знясіленыя бензапілы, але
ўрэшце хіліўся і падаў яшчэ адзін волат
дуб, і за кіламетр вакол чуўся яго апошні
працяглы стог. Мне і самому шкада
было дубровы, але цвярозы розум пера-
магаў — я ішоў па лесе і думаў: «Наіўны
Гаркуша. Дажыве да пенсіі, ды так, ма-
быць, і не зразумее: прагрэс ёсць прагрэс
— высякаем лясы, пракладаем розныя
трасы, гэта натуральны ход падзёў, і
неразумна паўставаць у яго на дарозе».

28 ЧЭРВЕНЯ.

Ну, вось мы і едем. Мы — значыць Ансамбль салістаў «Класік-Авангард»; вакалісты Н. Казлова, М. Жылюк ды аўтар гэтых радкоў; наш канцэртмайстар — піяністка Г. Каржанеўская. З намі дырэктар аб'яднання «Беларуская Капэла» кампазітар Я. Паплаўскі, дырэктар «Класік-Авангарда» М. Кацнельсон і каментатар музычнай рэдакцыі Беларускага тэлебачання Э. Язерская... з сястрой.

Едем у Кудову-Здруй — месца правядзення XXXII /ужо XXXIII/ фестывалю імя С. Манюшкі. Неўзабаве Брэст. Няўжо зноў, як падчас нашай вандроўкі ў сакавіку, аўтобусы, нашпигаваныя верагодным ды невераежным таварам разам з карабейнікамі, будуць пераадоўваць мяжу з грацыяй ластаўкі, а наш напалуны — артысты, іхнія касцюмы ды інструменты — будзе асуджаны на бессаромны шматгадзінны мытны дагляд? Не, на гэты раз абыходзіцца без зневажальных рытуалаў. На польскім пасту пагранічнік, увайшоўшы ў наш «Мерсэдэс»,

— А вы звярнулі ўвагу на агароджы ў горадзе — нотныя станы з нотамі?
— Ну, зразумела. Хораша!

30 ЧЭРВЕНЯ.

Раніцай рэпетыцыя канцэрта. Здаецца, усё ў парадку, хоць груз адказнасці цісне: усё ж такі мы адкрываем фестываль. Заходзіць пані Марыя: «Сябры мае, калегі. Вы ўсе такія маладыя ды прыгожыя. Пабудзьце на сцэне нават тады, калі не граеці. Мы тут вам крэслы расставім. І не хвалюцца вы так — усё будзе добра».

І ўсё-такі хвалюемся. Днём, падчас абеда, знаёмся з удзельнікамі і гасцямі фестывалю.

— Мне завуць Ялена Алівейра. Я з Бразіліі. /Гэта па-польску/.

— Мне завуць Норука Като. Я з Токіа. /Гэта па-англійску/.

— Мне завуць Марыян Фукс. /Гэта на выдатнай рускай/. Вы ведаеце Жэно Глебава?

— Канечне.

Каб сама не знала пра гэта і здзіўляла сціплай красой. І не трэба нават старацца, Будуць хлопцы ўсе ўздыхаць, Будуць іншымі захапляцца, Але адну... Марыю кахаць!

Гром апладысмантаў, пані Марыя яўна ўзрушана тым, што адбываецца. На канцэртне гучыць зноў Манюшка — «Паланез» для фартэпіяна сола ў бліскучым выкананні Уладзіміра Дулава. Гэтая цішыня ў час выканання — лепшая ўзнагарода для піяніста. Авацыя, кветкі, усмешкі ды адчуванне ўсеагульнай любові. Пані Марыя запрашае артыстаў на банкет, на якім царуе Элеанора Аркадзеўна Язерская. Дэбют у Кудове прайшоў паспяхова.

1 ЛІПЕНЯ.

За сняданкам прыкмячам новыя твары. Ёсць і знаёмыя: Сцяпа Фіціч з Кіева. Побач з ім Уладзімір Ванеў з Пецярбурга — лаўрэат апошняга шалюпінскага конкурсу ў Казані, усмешлівы, абаяльны.

Музыка

КУДОВА-ЗДРУЙ,
НЕЗАБЫЎНАЕ СВЯТА...

XXXII МАНЮШКАЎСКІ ФЕСТИВАЛЬ. СТАРОНКІ ДЗЭННІКА

заваражыўшы ўсіх пахам шыкоўнай французскай парфумы, пацікавіўся: «Куды едзеце?.. Ах, на Манюшкаўскі фестываль — праезджайце! Шчаслівай дарогі ды поспехаў, панове». Дакументы не правяраў. Сабраў пашпарты, праштампаваў — і ўсё.

Інквізітары нядаўняга мінулага не маглі замоўчаць існаванне генія. Але сказіць ісціну — гэта калі ласка. Так вось і здарылася, што пра Манюшку на Беларусі — ягона радзіме — ведаюць не больш, чым, ну, скажам, пра М. дэ Фалью або А. Тома, В. Бяліні або А. Берга. Бадай, музыка гэтых кампазітараў гучыць у Мінску нават часцей. А ў Польшчы, паводле слоў Войцаха Адамчэўскага, дырэктара Манюшкаўскага фестывалю, вельмі многія перакананы, што радзіма кампазітара — Кудова-Здруй...

29 ЧЭРВЕНЯ.

Праехалі ўсю Польшчу. Наперадзе горы, значыць, хутка Кудова. Вадзіцелі Валеры ды Генадзь — сапраўдныя пілоты, змяняючыся на хаду, імчаць нас да запаветнай мэты. Вось і Кудова. Паплаўскі, я ды Кацнельсон заходзім у штаб фестывалю. Царыца музычнага свята пані Марыя Фолтын ды пан Войцах Адамчэўскі працуюць даўно — гэта відаць па іх стомленым абліччым. Воклічы, пацалункі, радасць сустрэчы, арганізацыйныя фармальнасці...

Уладкаваліся, умыліся, паабедалі. Пан Войцах наладжвае для мяне ды Паплаўскага маленькую экскурсію па горадзе — маленькую таму, што горад вельмі маленькі: некалькі вуліц.

— Ведаеце, — гэта пан Войцах да нас, — мне сябры кажуць: на курорт едзеш, на воды! А я па парку сёлета хаджу ўпершыню. Для каго фестываль — курорт, а для каго — праца. Гляньце налева: тут будзе сімфанічны канцэрт. Гляньце направа — гэта крыніца вады «Манюшка». Гляньце ўперад — на тым баку возера, вунь тыя дамы, — гэта Чэхія. Можна, сходзім? У іх піва таннейшае.

— Але ж ведаеце...

— Ведаю, ведаю, ды ў нас тут усё намнога прасцей. То гуляйце. А мне трэба гасцей сустракаць.

Гуляем па парку. Дзіўнае адчуванне: жыццё цячэ ўтэмпе Largo. Пасля мінскага prestissimo неяк нават не верыцца, што ёсць на зямлі мясціны такога спакою.

Увечары ўсе абменьваемся ўражаннямі:

— Вы заўважылі, якое тут паветра?

— Піць хочацца яго, а не дыхаць!

— Вы звярнулі ўвагу, якая акустыка ў зале, дзе будзем канцэрт граць?

— Клас!

— Прывітанне яму. І Генрыху Вагнеру — ён мой даўні сябра. Я амаль усё ягоныя творы чуў. Чакайце: а вас я, здаецца, бачыў у ягонай оперы «Сцяжынаю жыцця»?

— Так, я спяваў у гэтай оперы.

— А Тамара Дубкова як? А Юра Семяняка?

— Юры Уладзіміравіч памёр...

— Ды як жа...

Памаўчалі: мір ягонаму праху.

Вечар. Да канцэрта хвілін 20. На сцэне з'яўляецца пані Марыя ў суправаджэнні мэра горада /ён адкрые фестываль/ — неверагодна маладога чалавека, але вось ужо два гады як мэра. Вядучая канцэрта Малгажата Камароўска, знаёмая нам яшчэ па сакавіцкім выступленні ў Варшаве, у Лазенках, удакладняе апошнія дэталі з Валодзем Байдавым. Усё гатова. Ну, з Богам, пачалі.

Радзівіл, «Марш». «Класікі» граюць гожа. Публіка? Прыняла цёпла. Манюшка, «Квартэт». Першыя дзве часткі хораша, трэцяя — троху горш, але ў чацвёртай усё склалася, як быццам выканаўцы разняволіліся. Малайцы. Аб'яўляюць «Свіцязянку». Я выходжу на сцэну. Гэта што за неспадзеўка: мікрафоны? Пасля канцэрта пані Марыя патлумачыла: «На фестывалю гэты твор дагэтуль не гучаў — такая маленькая сенсацыя, да таго ж у Польшчы «Свіцязянку» спяваюць высокія жаночыя галасы, а тут — барытон. Хай будзе запіс».

Поспех канцэрта ад нумара да нумара ўзрастае. «Бліскучы дывертывмент» Глінкі выклікаў гарачы водгук у глядачоў. Піяністка Бэла Штэйнбук зачароўвае, як заўжды, не толькі «пальчыкамі», а і асляпляльнай усмешкай. Культывацыя канцэрта: «Вальс» Ванжурі ды уверцюра Голанда да балета «Арфей і Эўрыдыка» ўспрымаюцца ўжо «на ўра». Зрэшты, як высвятляецца, гэта несапраўдны фінал. Пані Малгажата распавядае глядачам пра стварэнне Беларускага музычнага фонду імя Станіслава Манюшкі ды дае слова старшыні праўлення фонду. Такім чынам я зноў выходжу на сцэну:

— Шаноўнае спадарства! У гэтай папцы — дакументы створанага фонду. У іх ёсць такі запіс: «Праўленне аднадушна выбірае сваім ганаровым чальцом яснавельможную пані Марыю Фолтын /у зале ўхвальны шум/, для якой мы падрыхтавалі маленькі музычны прэзент.

Пані Камароўска аб'яўляе французскую канцанету Восіпа Казлоўскага «Будзь сабой заўсёды, Бабета». Я пяю ў перакладзе У. Маршэля:

Будзь сабой заўсёды... Марыя, Прыгажуня будзь такой,

Кантраст у ім Андрэй Спехаў з Екацярынабурга, лаўрэат 1-га конкурсу імя С. Манюшкі: з выгляду даволі сярдзіты. Як высвятляецца пазней — проста стомлены. У Кудову ён прыляцеў... з Токіа.

У маленькай зале бібліятэкі Кудовы рэпетыцыя заўтрашняга канцэрта.

— Панове, — абвясціла пані Марыя, — Прашу пазнаёміцца. Гэта Інгегерд Б'ёрклунд са Швецыі, гэта — Уршуля Крыгер з Лодзі, гэта Цэзары Марайскі з Варшавы — акцёр, які будзе ў канцэрце выконваць ролю Станіслава Манюшкі. Дарэчы, вось жыццё акцёрскае: папярэдняя ягоная роля — Папа Рымскі. Пані Ганна, прашу да раяля.

Ганна Каржанеўская займае сваё канцэртмайстарскае месца... Паціху, але вельмі дакладна, пані Марыя скампанавала канцэртную праграму. Пасля «Лірникі» вясковых», што спяваю і я, і Міша Жылюк, звярнулася да прысутных у зале — журналістаў, спевакоў, музыказнаўцаў:

— Хто чуў у апошнія гады, каб у Польшчы выконвалі «Лірнику»? Ніхто... Нашы барытоны не цікаўныя, а шкада: «Лірникі вясковы» — шэдэўр. Дзякуй вам, мілыя беларусы.

З'явіліся няшумныя і дакладныя, як гадзіннік, хлопцы з аргамітэта. Нешта пачалі высвятляць з Фолтын. Тая ўсхвалявалася:

— Што? Так? Як жа быць? Пані Каржанеўская, у нас праблема. Захварэла чэшская спявачка. Будзе замена выканаўцаў у канцэрце. Але гэта не ўсё. Не прыхаляла наша піяністка з Варшавы. Вы нас не выручыце?

— Так-так, калі ласка.

Гляджу на гадзіннік. Да канцэрта — каля трох гадзін. За гэты час трэба азнаёміцца з праграмай /на большае часу няма/, паабедка, падрыхтавацца да выступлення — як кажуць артысты, пачысціць пёркі. Ганна, як заўжды, сабраная, сур'ёзная, тактоўная і добразычлівая. Быццам бы нічога й не здарылася. Ну і вытрымка!

Перад канцэртам вядучая распавядае пра спевакоў Норуку Като, Інгегерд Б'ёрклунд і Барбару Русін-Кнап, якія не раз ужо выступалі на фестывалю, і аб'яўляе: «Партыю фартэпіяна выконвае піяністка з Мінска з тыпова беларускай прозвішчам: Тамашэвіч-Каржанеўская».

У зале смех. Я пазіраю на Адамчэўскага. Ён ціхенька шэпча на вуха: «Гэта ўсё адно, што ў Парыжы сказаць: «З тыпова французскім прозвішчам «Іваню». У тэлефонным даведніку Варшавы — па чатыры старонкі Тамашэвічаў ды Каржанеўскіх».

Ну, зразумела... Я прысуседжваюся да раяля перагортваць ноты. Канцэрт

ідзе без зачэпкі. Большую частку праграмы ў нас на Беларусі не чуў ніхто: музыка японская, шведская, нарвежская, польская. Пасля канцэрта пані Марыя бярэ слова:

— Салісты спявалі добра, але ўзрушыла мяне піяністка, наша гасця з Беларусі. Яна прадэманстравала такі клас майстэрства і глыбіню разумення музыкі, што я лічу: сённяшні канцэрт — гэта яе канцэрт. І я афіцыйна запрашаю пані прафесорку /!/ Каржанеўскую ўзяць удзел у наступным конкурсе імя Станіслава Манюшкі. Ужо сёння запрашаю.

Пацалункі, кветкі, усмешкі. Адчуванне ўзрушанасці душы і ўсеагульнай любові па-ранейшаму не пакідаюць фестываль. Тэлебачанне, радыё, прэса...

Увечары слухаем у тэатры «Così fan tutte» Моцарта ў выкананні Вроцлаўскай оперы. Балівійскі маэстра Рубэн Сільва, які ўзначальвае тэатр, тонка праводзіць спектакль, партытура якога кожнай нотай выпраменьвае радасць і любоў. Культурна спектакль вельмі высокая, ды яно і не дзіўна. За сваю артыстычную кар'еру Р. Сільва паставіў усе /!/ оперы Моцарта. А вось яшчэ адзін сюрпрыз. Як пяю Уладзімір Высоцкі, «распаўсюджанне наше по планеце особливо зметно вдалеке...» За першым пультам скрыпак сядзіць артыст яшчэ нядаўна аркестра беларускай оперы Ігар Адаленка. У антракце пагутарылі. Аказваецца, на фестываль Вроцлаўскі тэатр прыехаў... з Мадрыда, дзе граў гэты ж спектакль.

Пасля ўсяго прайшліся па парку. Цішыня, спакой, пахі кветак, лесу, зіхатлівыя зоркі. Хараство.

2 ЛІПЕНЯ.

З самай раніцы Ганна Каржанеўская трапіла ў колца артыстаў, якія, перабіваючы адно аднаго, давалі піяністцы свае адрасы ды бралі ейны. Ужо і ў горадзе з ёю вітаюцца зусім незнаёмыя людзі, просяць аўтограф. Слава — рэч, безумоўна, прыемная, аднак увечары канцэрт «У манюшкаўскім дворку», дзе зноў давадзецца пачынаць усё спачатку і даказваць, што учарашні поспех — невыпадковы.

Нам, салістам, даводзіцца бегаць з адной канцэртнай залы ў другую, балазе, яны побач. У адной рэпетыцыю вядзе Марыя Фолтын, у другой — Рубэн Сільва рэпетыруе заключны канцэрт. А ў перапынках мы яшчэ і здымаемся для тэлебачання.

Пасля абеда адпачыць усё ж удаецца. Праўда, адносна. Жэня Паплаўскі раскавае пра свае сустрэчы з журналістамі, дырэктарамі і да т. п. Вельмі цікавая прапанова паступіла ад яго дырэктару Познаньскай оперы і, на шчасце, была адэкватна ўспрынята: наконт магчымасці абмену пастаноўкамі паміж Познаньскім і Беларускам тэатрам. Паўнамоцтвы на такія перамовы Яўгену даў дырэктар нашага тэатра Сяргей Альбертавіч Картэс. І вось, у кастрычніку, калі будзе святкавацца юбілей ДАВТа, перамовы пройдзе ўжо ў Мінску на «вышэйшым» дырэктарскім узроўні. Каб не забягаць наперад падзеі, пра сякія-такія канкрэтнасці прамаўчу, хоць гэта, безумоўна, і цікава.

Прыехалі «Класікі» з суседняга мястэчка Паляніца-Здруй, дзе мелі другі канцэрт, які таксама прайшоў з поспехам.

Канцэрт песень Манюшкі Марыя Фолтын «збудавала» такім чынам: на сцэне заднік — выява віленскай Вострай Браммы, лаўкі, кустоў, дрэвы. На авансцэне — невялікі столік крэсла для «Станіслава Манюшкі». Цэзары Марайскі сыграў яго выдатна, чытаў вершы ды п'яммы Манюшкі, Міцкевіча, Сыракомлі, імправізаваў, уключаўся ў дзеянне нават падчас выканання рамансаў. Асабліва ўдалыя былі ягоныя «ўключэнні» ў час выканання «Грознай дзяўчыны» і «Да Басі». Канцэрт быў бы, відаць, добры і без ягонага ўдзелу — спявалі ўсе гожа, але дзякуючы Ц. Марайскаму ён атрымаў найвышэйшы духоўны градус. Публіка гэта зразумела і ўдзячна, не шкадуючы далоняў, сустракала кожны выхад «Манюшкі».

Пасля канцэрта адбылося ўзнагароджанне пераможцаў чарговага конкурсу срод спевакоў-аматараў — выканаўцаў песень С. Манюшкі. У канцы гэтай цырымоніі Марыя Фолтын прадставіла дзвюх маленькіх дзяўчынак, на мой погляд, яшчэ нават і не школьніц. Мы з Мішам Жылюком, не згаворваючыся,

падаравалі ім свае кветкі, чым выклікалі бурную ўхвалу залы.

3 ЛІПЕНЯ.

Сёння фестываль заканчваецца. Кульмінацый яго станеца гала-канцэрт салістаў з аркестрам Вроцлаўскай оперы. Удзень на адкрытай пляцоўцы спяваў хор, ды нам было, зразумела, не да яго.

Гала-канцэрты заўжды ў пэўным сэнсе — мікраконкурсы. Яшчэ на рэпетыцыі я заўважыў некалькіх спевакоў, якія скалалі скляпенні канцэртнай залы сваімі галасамі: гэта перш за ўсё А. Спехаў ды У. Ванеў. Трэба браць сваім... Вядучы канцэрта расказвае пра кожнага саліста і так падаграе ды інтрыгуе публіку, што ўжо само з'яўленне артыста выклікае ў зале грым апладысmentaў. Прагучалі уверцюра да «Галькі», арыя Царыцы Ночы, яшчэ некалькі арыяў. Першым з нашых выходзіць Міхал Жылук. Каваціна Фігара з «Севільскага цырульніка». Міша максімальна ўскладніў сваю партыю кадэнцыямі і выдатна з імі справіўся — тут і ўстаўныя «соль», ды «ля», ды нават верхняе «до»; і каскад «Фігара, Фігара, Фігара...» і г. д. Следом — Ніна Казлова. Маналог Чыо-Чыо-сан у яе выкананні — драматычная карціна з агромністым дыяпазоном пацучаў. Калі дадаць да гэтага прыгожы голас і вельмі ўдалае выступленне — я думаю, чытач зможа жыва ўявіць глядацкую рэакцыю.

Другое аддзяленне адкрываю я прэм'ерным выкананнем у Польшчы арыі Банавентуры Выкрутача «Ах!» з оперы С. Манюшкі «Сялянка». Зноў сенсацыя: сто гадоў таму памёр маэстра, а не-дзій з'яўляюцца прэм'еры ягоных твораў. Далей — маналог Яга з «Атэла» Вердзі. Мне здавалася, я знаю ў «Credo» ўсё, але Р. Сільва прымусіла мяне ў гэтым моцна ўсумніцца. Ён, як чужоўны шахматыст, літаральна на некалькі ходоў наперад прадбачыць мае жаданні ды яшчэ і дадае свае нюансы, аркестравыя кантрапункты. У выніку склалася нейкае новае для мяне прачытанне гэтай арыі. З залы чуваць «бравва!», авацыі — я напраўдзе шчаслівы.

Амаль тры гадзіны доўжыцца канцэрт. Энтузіязм глядачоў проста невычэрпны. Выкананне У. Ваневым куплетаў Мефістофеля «раз'юшвае» залу: «Біт!» Але і гэта яшчэ не ўсё. Аб'яўляюць арыю Галькі. На сцэну выходзіць адразу тры спявачкі: Малгажата Зыгманяк, Ніна Казлова ды Барбара Русін-Кнап. Па чарзе яны пяюць фрагменты арыі, а кульмінацыю — разам, утраіх. Ну, і, зразумела, з верхняга «сі-бемоль» ніхто з іх першай не сыходзіць: фермата атрымліваецца грандыёзна! Нарэшце, гром авацый...

Усе ўдзельнікі канцэрта з'яўляюцца на эстрадзе. Марыя Фолтын выходзіць на сцэну ў суправаджэнні ваяводы і мэра Кудовы і закрывае XXXII фестываль імя С. Манюшкі. У сваім заключным слове яна нямаля прыемнага сказала і пра выступленні беларускіх артыстаў, падзякавала кіраўніцтву «Беларускай Капэлы» за арганізацыю гэтых выступленняў у Кудове.

У ліфце гасцініцы спатыкаюся з Яленай Алівейра: «Яга, я вас лублю!» — і захоплены пагляд. «Дзякуй, дзякуй вялікі, маэстра!» — пацалаваліся ды пайшлі на банкет.

На жаль, нам трэба было спяшацца, хутка сабрацца і ехаць — час падганяў. Так што ўражаннямі абменьваліся ўжо ў аўтобусе. У Варшаве завіталі ў Міністэрства культуры — забралі ноты для выканання на III фестывалі «Адраджэнне беларускай капэлы», і пакіравалі ў Мінск.

Ну, васьмі ўсё. Фестываль, пра які раней мы ведалі з энцыклапедыі ды расказаў першага дырэктара адзінага ў свеце музея С. Манюшкі /Убель, радзіма кампазітара/ — Васіля Васільевіча Несцяровіча, — гэты фестываль для нас ужо не «Terra incognita». Пачатак зроблены. Але справы манюшкаўскія не толькі ў Кудове. Будзем спадзявацца, што яшчэ да канца гэтага года мы зноў сустрэнемся з Марыяй Фолтын — і ў Мінску, і ў Віцебску, на фестывалі імя І. Сялярынскага, куды яна прывязе Уршулю Крыгер, узыходзячы «зорку» польскай опернай сцэны. Увосень польскія ды беларускія артысты правядуць канцэртнае турне па Беларусі з манюшкаўскім рэпертуарам. І... да новых сустрэч, Кудова-Здруй!

Віктар СКОРАБАГАТАЎ

«3 ТЫМІ, КАГО ЛЮБЛЮ...»

(Пачатак на стар. 1)

звараціць акцёра толькі да добрай драматургіі, выхаваць густ! Я гатова штодня працаваць у такім матэрыяле, — цяжкім, складаным, часам блытаным, але — сапраўдным, сцэнічным, тэатральным.

— Дзіўнаватая гэтая тэма, — з'яўленне ды зберажэнне спектакляў, больш неабходных для акцёраў, не для публікі. Мо менавіта акадэмічны тэатр можа дазволіць сабе сёння такую раскошу: рабіць, пракаваць ды мець на ўвазе з'яўленне такіх спектакляў? Для таго, пажартуем, каб не страціць акадэмічнае формы ды пільнай угледзецца ў тэатральную будучыню?

— Цяпер васьмі ходзіць на Мальера. На «Нежанатага мнагажэнца». На закрыцці сезона ледзь толькі на свяцільніках не тоўпіліся. Але... Мне прыемна, радасна браць удзел у «Тутэйшых», усведамляючы між іншым, што роля Алленкі — больш ілюстрацыйная, функцыянальная, так бы мовіць, шмат і шмат у чым вырашана за мяне і аўтарам п'есы, і рэжысёрам спектакля. Мне зразумела, чаму і на Мальера, і на Купалу — бітва набітая зала. Людзям, які артыстам, хочацца радасці. Але радасць «Тутэйшых» яшчэ і ад рэжысуры Пінігіна, ад дакладнасці, зразумеласці, трапнасці пастановачных ходоў, ад акрэсленасці акцёрскага існавання, ад гульні ў адмысловы тэатр, які дае акцёру разуменне ягонай акцёрскай неабходнасці быць у дадзены момант васьмі тут, на гэтай маснічыне сцэны, у дзіўна-адмысловым гарнітуры, узяўшы дзіўную паставу або, надараяецца, ненатуральную інтанацыю. Акцёрскія радасці спектакля — перадусім ад паразумення калегі ў кожным моманце, у кожнай паваротцы сцэнічных падзей. А Мальер... Гледачы смяюцца, забаўляюцца, магчыма, радуючыся прафесійнай рабоце, — мы ж ніколі не дазволім сабе на сцэне выявіць стаўленне да таго, што мусім рабіць, калі пастаноўчык гэткага не прадугледзеў, — а спектакль, як ты часам пішаш, рыпіць на паваротках, грукоча і сунецца, а не натуральна імкне да фінала...

— Гадзі два назад я пыталася ў цябе: ці можна адмовіцца ад ролі, у якой цябе бачаць, але ў якой ты сама сабе не бачыш? Ты адказала: напэўна, і можна, але... могуць жа няправільна зразумець...

— Разумееш, такая акцёрская доля: адмовіўся адзін раз, а шмат-шмат наступных разоў можаш не атрымаць нічога вартага. Стасункаванне ў тэатры — надта заблытанае, надта далікатнае; людзі творчыя — крыўдлівыя, сама такая, таму — люблю і паважаю калегі ў сваіх. Зрэшты, адмаўляцца — мо гэта і непрафесійна?

— Зоя, тады пытанне на пытанне: а што такое, на тваю думку, праца акцёра акадэмічнага тэатра, — акцёрскі... акадэмізм? Розніца ў зароботнай плаце? У працы над роляю? У канчатковым выніку — на сцэне?

— Перадусім мне здавалася, што ў акадэмічным тэатры ўсё мусіць адпавядаць акадэмічным патрабаванням. Чысціня й нават вытанчанасць рэпертуару. Літаратура, ад вадзілаў да трагедый, — толькі таленавітая /не кажу агульнапрынятае — класічная/. Высокая спроба акцёра, які за гэтую літаратуру бярыцца. Лішта, узятая аднойчы, хоць сабе і ў далёкіх-далёкіх гады, мусіць адпавядаць хоць сабе і тэатральнай легендзе пра нашых пачынальнікаў. А калі ў «Нежанатым мнагажэнцы» музыкі іграюць ужо пасля таго, як я спела, альбо некаторыя артысты пастаянна разыходзяцца з фанарам на некалькі тактаў... Ды такога проста быць не павінна. Не можа не зашморгавацца заслона, маўляў, дзесьці штосьці захрасла, не павінны вальціцца дэкарацыі, задзімаць скразнякі, а дапаможныя службы падчас спектакля — ляпаць ды грукача за кулісамі...

— У акадэмічным тэатры стаўленне да мастацтва мусіць быць акадэмічным?

— Перадусім там мусіць быць любоў да тэатра. Няхай яна будзе перабольшанаю, экзальтаванаю, хваравітаю, смешнаю! Мы, тэатральныя артысты, жывём сёння і зараз, і таму любіць нам можна толькі сёння ды

зараз! Часам тое, што пра нас пішуць ды распавядаюць, мякка кажучы, не зусім адпавядае сапраўднасці. Увогуле, гісторыя тэатра надта залежная ад асобы, якая ёю займаецца. Мне ў свой час трэба было, каб пра тое ці іншае з'явіўся-праявіўся распавяла мая мама. А мяне можа запомніць які-небудзь малы, — ягоныя згадкі зрабляюць ягонаю асабістаю тэатральнаю гісторыяю...

— Зоя, а генная памяць, — у цябе ж, дзякаваць Богу, тры пакаленні купалаўскай сцэне служылі, — на цябе ўплывае? Выводзіць, як той казаў, на адзіна твой сцэнічны шлях?

— Не думаю, што здолею трапіна сфармуляваць адказ. Цяпер, сутыкаючыся ў тэатры з самымі рознымі людзьмі, мне здаецца, што падсвядомае веданне тэатра, адчуванне сцэны ўсе адно як ад нараджэння са мною. Таму, чаму шмат каго трэба было навучаць, мяне вучыць не трэба было...

— А цяпер, калі ў спектаклях занята ўжо твая шасцігадовая дачушка, калі ты на купалаўскай сцэне — адзінаццаць гадоў сама, калі акцёрская кар'ера ўдала сплучылася з заняткамі жывапісам ды музыкаю /пасля адпаведнага навучання/...

— ... мне як ніколі важна быць ды заставацца рознабаковаю!

— Тады зменім тэму. Пачнём быццам здаля. Нарэшце, мабыць, скончыліся невыгоды вялізных спектакляў на непрыстасаваных пляцоўках. Але, хочацца думаць — часова, перапыніліся і гастролі. Не выстае сродкаў. Гэта — вялікая страта?

— Так, страта ўражанняў, свежасці ўспрымання, нават нейкае ступненне пацучы публікі ды, вядома, магчыма, хоць як паглядзець новыя гарады ды тэатры. Толькі акцёр можа вызначыць, скажам так, гумор горада паводле глядзельнае залы. Не гумор, гумор! Акцёры ўвогуле любяць ездзіць...

— А як вас разумеюць у розных гарадах?

— У сэнсе таго, што працуем па-беларуску? Разумеюць... Бывае — разумеюць своеасабліва, як на гастролях у Северадзвінску, але які поспех надараяецца, калі разумеюць правільна!

— Дык васьмі, пра змену тэмы... Валоданне моваю, мабыць, вызначае ступень прафесійнасці акцёра, не важна якога тэатра. Пры нашым агульным рускамоўным побытавым існаванні Рускі тэатр Беларусі перыядычна салодзіць глядацкі слых то «раструбом», то «кулінарыяй», так бы мовіць, «балуяць...» У акцёрскім асяродку не прынята зазіраць у слоўнікі? Што ж да купалаўскіх артыстаў, дык за свядомыя языкі ўжо мазалі зачаліся ад размоў пра «невалоданне моваю, грэбанне моваю, непавагу да мовы...» Мо ў акцёрскім асяродку на гэты конт ёсць іншыя меркаванні?

— У нас некалі любілі рэпетыцыю пачынаць па-руску, па-руску рабілі эцюды. Глумачылі проста: маўляў, не можам на нязвыклый, неўжытковы мове свае пацучы па-акцёрску... занатаваць, зафіксаваць натуральна. І толькі, перапрашаю, агораўшы вобраз, паступова браліся за аўтарскі тэкст. Я такой працы не прызнаю. Яна заганная. Але ніколі не забудуся, як у тэатральна-мастацкім, цяперашняй акадэміі, мы з аднакурсніцай Аленай Жабіцкай паказвалі вялікія ўрыўкі з Караткевіча і мяне... абвінавацілі ў надта відавочным жаданні патрапіць у Купалаўскі тэатр!

— А цяпер?

— Акцёрская зайздрасць... Надта няўдзячнае пацучце. Але — другая натура артыста!

— Зоя, але ў калегі надараяюцца прастоі — па тры, чатыры гады, бывае, няма роляў. Пра цябе гэтага скажаць нямажна...

— Я б сабе проста не дазволіла гэтага. Не кажу, што сама б пачала на сябе ставіць, але прастоі, як здзець з сябе, проста нельга дазваляць! Я, бывае, мару. Напрыклад, шыць шыкоўныя тэатральныя строі, — я ўвогуле шыю няблагу, — або магу святло ў спектаклі паставіць сама. Падабраць музыку. Праўда, задужа паважаю сваю прафесію, каб не ўскладаць на сябе абавязкі чужых.

— Калі згадалі ўжо пра гады ды натуру...

Ты б магла цяпер вызначыць: тэатральна-мастацкі — добрая школа ў тваім акцёрскім жыцці? Магчыма, штосьці вызначылі і асобы педагогаў?

— Мабыць, інстытут стаўся-такі неапагою школаю. Толькі ці арганічна я асвойталася з навукаю, або зрабіла сябе, супраціўляючыся ёй? Не ведаю, не ведаю. У мяне складаная нервова-псіхічная структура, мо і не надта прыдатная для сцэны. Паводле сваёй прыроды я — чалавек закрыты, не магу выявіць эмоцыю адрозна, непасрэдна, імгненна. Мне вельмі цяжка штотраў змушаць сябе раскрывацца. Усю вучобу проста змагалася з сабою. Вядома, галоўны чалавек у маёй акцёрскай біяграфіі — Галіна Пятроўна Вішкарва. Мясце ж у свой час не прынялі ў тэатральна-мастацкі. Я пайшла ў інстытут культуры. Трагедыя была страшэнная, бо я ведала пра сябе: я — актрыса. Але давесці ці проста распавесці гэта нікому не магла. Вішкарва паглядзела мяне ў інстытуце культуры, ды ўзялася пераконваць маіх бацькоў. Давяла ім тое, пра што я нікому казаць і не наважвалася. З лёгкай рукі Галіны Пятроўны я патрапіла на курс да Зінаіды Іванаўны Браварскай і Лідзіі Аляксееўны Манаковай. Усе — людзі настолькі вядомыя, што прадстаўляць іх не мае сэнсу. А Манакова да ўсяго зрабіла з мяне, як не смешна, барацьбіта — перакананні і бачанне трэба адстойваць, вучыла яна, ды, што называецца, паказвала, як гэта робіцца. Вельмі ўдзячная я і Але Аляксандраўне Шагідзевіч. З ёю я перамагла на конкурсе Яхантава ў Пецярбурзе. Там дзень далі для тых, хто спазніўся прыехаць, — а я была шчыльна занята ў дыпломных спектаклях, дый Паўлінку ўжо іграла ў сваім тэатры. Я проста з цягніка, толькі сваю чорную сукенку апранула ды прачытала «Смаленне вепрука» Міхася Стральцова. Абсалютна мужчынскі матэрыял. Дарэчы, чытала я яго і па-руску, і па-беларуску, і, прызнаюся, Стральцоў да сёння шмат значыць для мяне. Вяртаюся да яго раз-пораз...

— Стральцоў, здаецца, быў і тваёю дыпломнаю работаю?

— Але.

— А «неўміручай Паўлінцы» колькі гадкоў у тваім выкананні мусіць зраўняцца?

— Ды дванаццаць. Разам са шкадаваннем... Папытаеш, што шкадуецца? Часу. Усё б магла рабіць раней, калі б не прыкрый затрымка на пачатку шляху «ў артыстыкі», — потым, калі сумленна, надараліся і іншыя... Увогуле вучыцца на акцёра трэба пачынаць у тэатры. І на курсе сярод выкладчыкаў павінны быць асобы, якія працуюць на сцэне. І не разавыя выхадзі ў маскоўскіх мусыць быць у пачаткоўца, а — ролі, ролі! На навучальнай сцэне, на малой, на дапаможнай, у фазе, у перадапокі ці дзе там яшчэ цяпер асталеўваюць сцэны? Толькі на практыцы можна зрабіцца акцёрам, толькі іграючы, гуляючы, жывучы штодня ў тэатры. Веданне сцэны, а разам з ім — цяжкае, жорсткае, уважанае стаўленне да сябе на сцэне можа даць толькі пастаяннае знаходжанне на ёй! Да нас у тэатр сёння прыходзяць людзі, якія нават уяўлення не маюць, што гэта за праца такая — артыст. Колькі ён рэпетыраваць, колькі — без відавочнае карысці для сябе працаваць, а колькі — атрымліваць за гэта... А трэба ўмець усё. Лягчы жыць, калі работы шмат. Яна трымае нас на паверхні віру, не дазваляе разнявольвацца да млявасці дый увогуле... Мясце работа любіць акадэмічнаю любоўю, гэтаксама, як і яе. Важная доля майго поспеху, скажу шчыра, — ад улюбёных сцен ды любых абліччаў. Напрыклад, так, як я працую з Колемам Пінігіным, ні з кім бы працаваць не змагла. Я магу працаваць толькі з тымі, каго я люблю і хто мяне любіць, — хоць бы на час працы... Усё самае прыгожае ў маім жыцці спраўджаецца на сцэне, самыя прыгожыя сукенкі шыюцца для яе, і вочы блішчаць самым непаўторным бляскам толькі «пры тэатральным асвятленні».

Гутарку вяла Жана ЛАШКЕВІЧ

Фота Аляксея ІЛІНА

Наш календар

70 гадоў з дня нараджэння заслужанага дзеяча мастацтваў рэспублікі Агара ДАДЗІШКІЛІЯНІ. З 1965 па 1976 г. працаваў у Дзяржаўным тэатры оперы і балета Беларусі, быў галоўным балетмайстрам. Першы пастаноўчык балетаў Я. Глебава «Альпійская балада» /Мінск, Чэлябінск/, «Выбранніца» /Мінск, Новасібірск/, «Ціль Уленшпегель» /Мінск/, а таксама «Пасля балю» Г. Вагнера. Ажыццявіў шэраг спектакляў на беларускай сцэне паводле твораў опернай і балетнай класікі. У Горкаўскім тэатры оперы і балета ім пастаўлены «Маленькі прынц» Я. Глебава.

Споўнілася 60 гадоў вядомаму беларускаму піяністу, педагогу, аднаму з заснавальнікаў беларускай фартэп'янальнай школы Рыгору

ШАРШЭЎСКАМУ. Заслужаны дзеяч мастацтваў рэспублікі, прафесар кансерваторыі, ён увайшоў у гісторыю нашай музычнай культуры і сваімі сольнымі выступленнямі, і сваімі вядомымі вучнямі, сярэд якіх з'яўляюцца цяпер піяністы Л. Максімава, І. Шуміліна, Э. Міянсараў, У. Дулаў, Л. Талкачова, І. Палівода і інш.

З дня нараджэння Алега МАРАЛЁВА — 70. У 50-я гады гэты дзеяч музычнай сцэны працаваў у ДАВТе Беларусі, дзе ажыццявіў пастаноўкі опер «Іяланта» і «Яўгеніі Анегі» П. Чайкоўскага, «Садко» М. Рымскага-Корсакава, «Чыо-Чыо-сан» Д. Пучыні, «Марынка» Р. Пукста, «Андрэй Касценя» М. Аладава ды інш.

ЗЛАЧЫНСТВА І ПАКАРАННЕ

(Пачатак на стар. 5)

неўзабаве былі выяўлены і пакараны, праблема застаецца асуджанага ў месцах зняволення часта чакае куды больш жорсткае фізічнае і маральнае пакаранне, чым тое, што было прадугледжана артыкулам Крымінальнага кодэкса, кіруючыся якім, суд вынес яму свой прыгавор. Гэта з'яўляецца грубым парушэннем праваў чалавека. Хай і былога злачынцы.

ААН І ППУ

АДЧУВАЮ, што катораму чытачу карціць адразу задаць пытанне: «А куды глядзіць адміністрацыя? Чаму не прыцягне нягоднікаў да адказнасці?» Што ж, пытанне заканамернае. Але з усяго ўбачанага ў месцах зняволення, з размоў з адміністрацыяй я прыйшоў да такой высновы: пакуль што сіл у персанала ППУ для выкаранення крымінальных традыцый не хапае. Мне раскаваў намеснік начальніка Упраўлення па папраўчых справах МУС рэспублікі Аляксандр Мікалаевіч Пастушэня /які, дарэчы, блаславіў і арганізаваў маю камандзіроўку ў папраўча-працоўныя ўстановы/, што, скажам, у ЗША і іншых развітых краінах у месцах зняволення на кожных двух асуджаных прыпадае тры чалавекі персаналу. У нас жа ў калоніі, дзе адбывае пакарэнне 2—2,5 тысячы асуджаных, персанал адміністрацыі складае 100—150 чалавек. Пра ўмовы ўтрымання зняволеных я ўжо казаў. Пры такой выбуховай абстаноўцы ад тых, хто прысягаў сабе працы ў калоніях, турмах, следчых ізалятарых, працы, скажу прама, няўдзячнай, цяжкай і небяспечнай /адзін з маладых афіцэраў прызнаўся мне, што, заходзячы ўначы ў секцыю, дзе знаходзіцца зэк, не можа пазбавіцца ўнутранага напружання, бо ведае, што сярод некалькіх дзесяткаў чалавек тут можа знайсціся нягоднік са схільнасцю забойцы, якому ўсадыць у спіну прадстаўніка адміністрацыі ножкі з заточаным напільнікам гэтак жа лёгка, як некаму чхнуць/, патрабуецца вельмі асцярожнае і ўмелае абыходжанне з асуджанымі.

Бяру на сябе смеласць сказаць, што наша сённяшняя папраўчая сістэма — сістэма не гулаўская з яе класічным: «крок улева, крок управа лічыцца ўцёкам»... Ліберальныя ідэі, якія авалодалі грамадствам у посткамуністычны перыяд, дайшлі і сюды.

А. Пастушэня многа гаварыў, што бачыць у зняволеным перш за ўсё чалавека, і на такі падыход нацэлявае сваіх падначаленых. І я яму веру. А. Пастушэня сем гадоў папрацаваў начальнікам атрада асуджаных у калоніі ўзмоцненага рэжыму, потым скончыў Акадэмію ўнутраных спраў, ад'юнктуру, абараніў дысертацию на аснове назіранняў і высноў, звязаных менавіта з праблемамі ўтрымання асуджаных у месцах зняволення, стаў кандыдатам псіхалагічных навук. І яшчэ такі штырх. Мне раскаваў афіцэр, які блізка ведае Пастушэню, што той ужо ўзначальваў кафедру ў Акадэміі ўнутраных спраў, але напрасіўся суды, на практычную работу ў сістэму ППУ.

Я, прызнацца, быў здэўлены, даведаўшыся, што цяпер зняволенаму дазваляецца карыстацца тэлевізарам, праіграваць на экраны, выпісваць любую колькасць газет, раз у квартал у якасці заахвочвання звянец па тэлефоне дахаты. З заробку асуджаных перасталі вылічаць, як раней, на ўтрыманне калоніі. Харчаванне? Як мне раскавалі, па каларыянасці прыблізна такое, як у арміі. Павялічана колькасць спатканняў з роднымі.

Начальнік аддзела па нагляду за выкананнем прыгавораў суды і захаваннем законнасці ў папраўча-працоўных установах Пракуратуры рэспублікі Ігар Аляксандравіч Зранаў даў мне паглядзець выдадзены ААН зборнік дакументаў пад назвай «Мінімальныя стандарты праваў абыходжання са зняволенымі» і, уздыхнуўшы, заўважыў, што да міжнародных стандартаў мы яшчэ не дацягваем. Не дацягваем таму, што ў нас не могуць часам выйсці з палону былых поглядцаў і стэрэатыпаў, па-другое, з-за нашай беднасці. Але сёе-тое ў справе гуманізацыі сістэмы можна зрабіць і пры такіх умовах. І. Зранаў, напрыклад, лічыць, што ў месцах зняволення трэба скасаваць ШІЗА — штрафныя ізалятары, а працэсі — карцэры. У сэнсе выхавання, падтрымання дысцыпліны яны, на яго думку, нічога не даюць і да таго ж з'яўляюцца здэкам з чалавечай годнасці асуджаных. Тут я ўжо не пагаджаўся з паважаным юрыстам. Нешта не хацела думаць пра чалавечую годнасць таго ж Пятрова і Сянкевіча, тых, хто здэкуецца з «пушчаных». А, можа, я зноў падаўся эмоцыям, мо трэба стаць

вышэй, па-хрысціянскаму дараваць «падшым»? Як гэта ў пазга: «И милость к падшим призывал». Дарэчы, ва ўсе месцы зняволення адкрыты шырокі доступ служыцелям царквы, якія выдуць з асуджанымі «душеспасительныя» гутаркі, адорваюць іх рэлігійнай літаратурай. Мне раскавалі, што многія зняволеныя пачынаюць верыць у Бога. Нават нагаданы ўжо Сянкевіч сказаў, што верыць у Бога. Так што, глядзіш, і ён некалі трапіць у рай. У выхаваўча-працоўнай калоніі ў Бабруйску, куды трапляюць непаўналетнія злачынцы, у адным з атрадаў мне паказалі хударлявага хлопчыка, гадоў пятнаццаці, які з дрэнна прыхаваным гонарам паведаміў, што вырас у рэлігійнай сям'і і сам з дзяцінства верыць у Бога. «За што ты сюды трапіў?» — пацікавіўся. «Абакраў кватэру», — алуціўшы вочы, адказаў малец. «Але ж адна з хрысціянскіх заповедзяў гаворыць: «Не ўкрадзі», — нагадаў я. Ён паціснуў плячыма і замаўчаў.

Выхаваўча-працоўную калонію, каб не высокі плот з калючым дротам, можна было б прыняць за п'янерскі лагер. Рэжым тут, мяркуючы па ўсім, даволі ліберальны. Да паслуг каланістаў футбольны і валебольны пляцоўкі, клуб, дзе рэгулярна ідуць фільмы. Нядаўна ў калоніі адбылося свята «маладосці і працы», на якое былі запрошаны бацькі асуджаных. Дарэчы, тут няма звычайнага для месцаў зняволення звартанна да прадстаўнікоў адміністрацыі — «грамадзянін начальнік». Толькі па імені і імені па-бацьку. Ды і выхавацелі да сваіх падалечных звартаюцца толькі па імені. Ёсць у калоніі сярэдняя школа і прафтехвучылішча.

Каланісты перада мною і намеснікам начальніка калоніі маёрам Я. Гацманам, які мяне суправаджаў, вялі сабе «най-мальчыкамі», хоць у кожнага за плячыма было па злачынству /пераважна крадзяжы/. Потым Яўген Мікалаевіч прызнаўся мне, што працаваў тут цяжэй, чым у дарослай калоніі. «Разумеецца, дзеці — народ непрадказальны, — гаварыў ён. — Здаецца, хлопец цябе ўважліва слухае, пагаджаецца, дае абяцанне, а адвернешся — ён зноў за сваё».

І ўсё-такі па нейкіх малапрыкметных правяях, якія не адразу кідаюцца ў вочы, па тым, як размаўлялі з падлеткамі і Гацман, і начальнік калоніі Уладзімір Данілавіч Адамовіч, я зразумеў, што тут або трэба любіць дзецей /і такіх/, або пераходзіць працаваць у іншае месца.

Мы падышлі да сталойкі акурат тады, калі адтуль выходзілі каланісты, выстройваючыся па атрадах. У. Адамовіч паклікаў высокага хлопца з панурным тварам і спытаў: «Дык я пераканаў цябе, што ў дарослую калонію табе пераходзіць не трэба, там будзе горш?» Хлопец, глядзячы сабе пад ногі, упарта паўтараў: «Не, я хачу туды». Пасля начальнік растлумачыў, што некаторая частка маладых правапарушальнікаў знаходзіцца ў палоне гэткай крымінальнай рамантыкі — «сядзецца ад «званка да званка» ды ў дарослай калоніі сярод вопытных злачынцаў. Вось і гэтак стукнула ў галаву: «Хачу ў дарослую калонію». Цэлую раніцу ўгаворваў не рабіць гэтага». Я папытаў, за што хлопец быў асуджаны, і пачуў у адказ, што за кватэрную кражу. Адрозна падзіўляўся цяпер і вытрымцы Уладзіміра Данілавіча — супрацоўнікі калоніі мне раскавалі, што пару дзён назад яго кватэру абышлі з людзьмі: вынеслі ўсё, што толькі можна было вынесці.

Мяне зацікавіла, якія дзеці становяцца на шлях злачынства. У нейкай ступені маю цікаўнасць задаволіла ўрач-псіхіятр медчасці калоніі Святлана Паўлаўна Чырвіва. Аказалася, што 40 працэнтаў ВПК вызначаюцца псіхаанамаліямі — алігафрэнны, дэбілы, іншая разумовая адсталасць. І яшчэ такія лічыць: з 431 апытанага ў паловы бацькі былі пітушчымі, 316 з 400 апытаных каланістаў ужывалі спіртное з маленства.

ТЭОРЫЯ ЛАМБРОЗА І КАЛАНІСЦКІ «ПОП»

Дык хто ён, сённяшні правапарушальнік, злачынца? Што ім рухае і якія ў яго карані? Абстрактнае крымінальнае існаванне ў рэспубліцы /ды і ва ўсім СНД/ грамадскае схільна тлумачыць толькі пагаршэннем эканамічнага становішча, тым, што вялікая колькасць грамадзян жыве за рысай беднасці. Але, ведаецца, Раскольнікавых сярод асуджаных я не сустракаў, ды і работнікі калоніі, якіх я распытваў, ці многа, на іх думку, людзей, што пайшлі на злачынства — тое ж забойства, рабунка, крадзёж з-за таго, што былі галодныя, не мелі прытулку, як той бедны пецярбургскі студэнт з геніяльнага

твора Дастаеўскага, — адмоўна круцілі галавамі.

У Бабруйскай выхаваўчай калоніі я сьведома распытваў каланістаў, якія атрымалі тэрмін за крадзёж што імі рухала, калі абкрадалі чужыя кватэры, аўтамашыны і да т. п. — голад, холад, беспрытульнасць? Адказы былі амаль аднолькавыя: захацелася мець імпортныя шмоткі, відзік, магнітафон, фотаапарат, вялікія грошы, залатыя вырабы і г. д. Адзін з хлопцаў, вельмі жвавы і хуткі на язык, «растлумачыў»: «Я не краў, я экспрапрыраваў. Чаму ў некага ёсць розныя прыгожыя рэчы, а ў мяне няма? Яшчэ Ленін казаў, што багатым трэба дзяліцца з беднымі». У хлопца была сапраўдная класавая сьведомасць. Я, вядома, жартую, але ж гэта праўда, што зайздрасць да тых, хто мае больш, сёння літаральна раз'ядае наша грамадства.

Адным словам, шукаць карані злачынства выключна ў сіндроме Фёдора Раскольнікава будзе памылковым. Недзе я чытаў, што криминолагі ЗША лічаць, што існуе 250 фактараў, якія ўплываюць на злачыннасць. Наша ж юрыдычная навука з яе «святшчэннымі каровамі» старой камуністычнай ідэалогіі, якая трактэе злачыннасць толькі як класавую сацыяльную з'яву, усё іншае адмятае прэч.

Хай бы нашы юрыдычныя навуковыя аўтарытэты часцей сустракаліся з такімі людзьмі, як Іван Іванавіч Крэпскі — псіхолаг папраўча-працоўнай калоніі ўзмоцненага рэжыму ў Мінску. Псіхалагічная служба ў ППУ — з'ява новая, яна толькі набірае сілу /пры мне А. Пастушэня абзвонваў калонію з прапановай падабраць з мясцовага персаналу людзей з педагогічнай адукацыяй для адпраўкі на курсы псіхалагаў, якія будуць спецыялізавацца для працы менавіта ў папраўчай сістэме/. Іван Іванавіч, адзін з п'янераў у гэтай галіне, падаўся мне чалавекам надзвычай цікавым. Педагог па адукацыі, ён ужо тры гады працуе, як сам пажартаваў, «папом» у калоніі. «Папом» у тым сэнсе, што дзверы яго кватэры літаральна не зачыняюцца — столькі жадаючых славядца перад псіхолагам, раскажаць пра свае трылогі, неспакой, адчай. Я мо даве гады, не адрываючыся, слухаў расказ Крэпскага пра розныя сістэмы тэставання, якое ён праводзіць сярод часткі найбольш цяжкіх асуджаных з мэтай іх псіхалагічнай карэкцыі. У яго назпашаны цікавейшыя назіранні, якія тычацца тэмпературы, характару, нават фізіялогіі розных тыпаў злачынцаў. А яго маляўнічыя расказы пра некаторых яго «пацыентаў» — дальбог, маленькія навелы, якія прасяцаць у кніжку. Я скажаў Івану Іванавічу: хай бы паспрабаваў працаваць. Але ён толькі засмяяўся і махнуў рукою: маўляў, не да гэтага.

І ўсё-такі, паўтараю, зборам і навуковай сістэматызацыяй дадзеных, якія тычацца псіхалогіі злачынцаў, у нас, ва ўсім разе ў глабальным маштабе, ніводна навуковая ўстанова не займаецца — у адрозненне ад многіх развітых краін Захаду, дзе злачыннасць вывучаецца як шматфактарная з'ява.

Вы ж паглядзіце, нават А. Макаранка, выканаўчы сваяё таленавітай «Педагогічнай пазмай» сацыяльны заказ, не мог не паставіць побач з каланістамі, што перакоўваюцца ў сьведомы будаўніцкі сацыялізм, і прыроджаных, падкрэсліваю, прыроджаных вылюдкаў, на якіх не ўплываюць ніякія педагогічныя прыёмы.

Відаць, усё-такі існуе крымінальны тып чалавека. Не ведаю, ці справядліва на ўсе сто працэнтаў тэорыя Ламброза, якая выводзіць злачынныя схільнасці асобы з некаторых яе вонкавых прыкмет і звычай /на тэорыю гэтую ў нашай навуцы было накладзена катэгарычнае табу/, але я веру, што існуе сувязь паміж злачыннымі ўчынкамі чалавека і яго псіхікай, фізіялогіяй, нават біялогіяй. У адным з артыкулаў, змешчаных сёлета ў «Аргументах і фактах», паведамлялася, што ў 1987 годзе генетыкі Сібірскага аддзялення навук АН СССР правалі шэраг спецыяльных даследаванняў у «зонах», за калючым дротам, і неўзабаве ім удалося выйсці на першыя абагульняючыя вынікі, якія сведчаць аб тым, напрыклад, што павышаны ўзровень тэстастэруну ў крыві характэрны для агрэсіўных людзей, судносны ўзросту тэстастэруну ў экстрадуралу — жаноцага палавога гармона, якія ёсць у арганізме мужчыны, вызначаюць яго паводзіны ў сацыяльнай групе. Праўда, у артыкуле адзначалася, што з прыходам новага міністра ўнутраных спраў на даследы гэтыя былі накладзена забарона...

У ЧАКАННІ СУДА

ПАД заслону гэтых маіх нататак не магу не спыніцца яшчэ на адным аспекце, які з'яўляецца арганічнай часткай праблемы, азначанай паняццямі — злачынства і пакарэнне. Я маю на ўвазе СІЗА. Для тых, хто не вядомы з гэтай абрэвіятурай, скажу, што гэта — следчы ізалятар. Сюды змяшчаюць людзей, на якіх заведзена крымінальная справа і рашэннем следчых органаў ужога мера пазбаўлення волі да вынясення судовага прыгавору.

Дзякуй Богу, галоснасць заваявала свае пазіцыі і ў органах унутраных спраў. І мой намер пазнаёміцца з Мінскім СІЗА, які мінчае

па даўняй звычцы называюць «турмой на Валадарскага», не сустраў у кампетэнтных органах ніякага пярэчэння. Наадварот, я быў трохі збянтэжаны ўвагай, якую мне аказалі там і начальнік аддзела турмаў і следчых ізалятараў Упраўлення па папраўчых справах МУС рэспублікі А. Хромаў, і выконваючы абавязкі начальніка СІЗА М. Саевіч, і намеснік начальніка па выхаваўчай рабоце М. Ліпоўка. Яны з ахвотай вадзілі мяне па турэмных калідорах /па вялікім рахунку, гэта ўсё-такі турма/, праводзілі ў камеры, не хавалі праблем і цяжкасцей, якія перажывае ўстанова /дарэчы, «турма на Валадарскага» — мінская гістарычная славуца. Аснову яе складае замак, пабудаваны графам Пішчалам у 1825 годзе. Неўзабаве граф прадаў замак гарадской управе, якая размясціла тут астрог. Сёння тут безліч праблем. Адна з галоўных — перанаселенасць. Зараз у СІЗА ўтрымліваецца дзве з паловай тысячы следча-арыштаваных /так яны афіцыйна называюцца/. Пару месяцаў назад тут утрымлівалася яшчэ больш — тры з паловай тысячы чалавек, у камерах вымушаны былі спаць па чарзе. Выбуховую сітуацыю разрадзілі тым, што ўвялі ў дзеянне СІЗА ў Жодзіне. У Мінскім следчым ізалятары «пераліміт» застаўся, але не такі страшны. Хоць — як на гэта паглядзець. Ва ўсякім разе, адна з камер, куды мы ўвайшлі, мне падалося, больш не ў стане змясціць ніводнага чалавека.

А. Хромаў папытаўся ў двух-трох арыштаваных, у чым абвінавачваюцца. Адзін з іх, малады чалавек гадоў 25-ці, бадзёра адрапартаваў: «Артыкул 207, частка другая, угон аўтамабіля». — «А табе колькі гадоў?» — звярнуўся Аляксандр Паўлавіч да худаго бледнаватарага хлопчыка. «Чатырнаццаць», — адказаў той. «На чым папаўся?» — «Фуру нямецкую абысцілі», — ледзь чутна вымавіў падлетак. «Многа вас там было?» — «Дванаццаць». — «Усіх завілі?» — «Не, толькі палову». — «І даўно тут?» — «Ужо паўгода».

Потым А. Хромаў скажа мне, што адна з вялікіх праблем — парушэнне ўстаноўленага законам тэрміну ўтрымання ў СІЗА. Максімальны тэрмін з'яўляецца 18 месяцаў, і то яго можна прымяняць толькі па дазvole Генеральнага пракурора рэспублікі. Але ёсць арыштаваныя, якія знаходзяцца тут значна даўжэй. Вінаваты ў гэтым суды, якія марудзяць з разглядам спраў, бо тэрміны разгляду іх менавіта судамі не рэгулююцца ніякімі законамі. А між тым, гаварылі мне супрацоўнікі СІЗА, арыштаваныя псіхалагічна адчуваюць сябе куды больш, мякка кажучы, няўтульна, чым асуджаньні ў калоніі. Яны дакутуюць ад невядомасці, бо суд, прыгавор яшчэ наперадзе.

Потым, ужо з рэдакцыі, я пазваніў выконваючаму абавязкі першага намесніка старшыні Вярхоўнага Суда У. Крыгіну, якому задаў тое ж пытанне: чаму суды прамаўджаюць з разглядам спраў? «Таму што не хапае судзяў», — коротка адказаў Уладзімір Фёдаравіч. — Судзейскі корпус у нас такі, які быў два-тры гады назад, а спраў павялічылася ўдвай. У абласных судах, напрыклад, справы чакаюць разгляду па паўгода і больш». — «Ну, а калі суд апраўдае чалавека, то яму кампенсуе яго знаходжанне за кратамі?» — пацікавіўся я. «Матэрыяльна кампенсация яму забяспечана, — адказаў Крыгін. — Будзе адноўлена на працы, выплачана за тэрмін, які адсутнічаў...» — «А маральная кампенсация?» — «Маральная кампенсация законам не прадугледжана», — пачуў я ў адказ.

Вось, бадай, і ўсё. Са скрухай перагортваю бланкот. Са скрухай таму, што «за кадрам» засталася многа цікавых і значных па сваёй сутнасці фактаў. Але падціскае ліміт газетнай плошчы. Можна было паразважаць, напрыклад, на тэму зэкўскага беспрацоўя, падзенне вытворчасці ў сістэме ППУ — апошнім часам тут страчана больш як 3 тысячы рабочых месцаў, толькі ў ліпені па многіх прычынах не працавала 10 тысяч асуджаных; хацелася б раскажаць пра дзівосныя паварты ў лёсах некаторых людзей, якія апынуліся за калючым дротам. Скажам, асуджанага за кантрабанду грамадзяніна Германіі Уэз Шрайбера, які па-руску ведае толькі тры-чатыры словы /грамадзянін начальнік, «продукты», «магазін»/ і адзінай радасцю якога ў калоніі з'яўляецца магчымасць кожны дзень мыцца ў мясцовай лазні, ці адсядзеўшага ў калоніі ўжо 12 год з 15 віцэпрынцыпа Мішы, які збіраецца тут, у ППК, зарэгістраваць свой шлюб з жанчынай, з якой пазнаёміўся па перапісцы /аказваецца, ёсць катэгорыя кабет, якія шукаюць сабе будучых спадарожнікаў жыцця сярод асуджаных/; былога капітана Савецкай Арміі К., кантужанага фізічна і маральна ў Афганскай вайне, які, будучы асуджаны за пагрозу ўзарваць баявую гранату ў рэстаране, у калоніі намеруўся «схадзіць да салдата», што на зэкўскай мове азначае ўцячы на вачы у аховы, каб атрымаць кулю і такім чынам звесці рахунак з жыццём; і яшчэ аднаго, таксама капітана, які збіў у казарме днявальнага, як ён гаворыць «чучмека», пасля чаго той праз дзень памёр, тым самым «падклаўшы капітану свінню» ў выглядзе сямі гадоў зняволення ў калоніі ўзмоцненага рэжыму; былога наркмана Мікалая Б., якому вельмі падабаецца яго статус «пушчанага»...

Застаюся з надзеяй, што яшчэ вярнуся да тэмы злачынства і пакарэння. Яна ж — неўміручая.

Міхась ЗАМСКІ

Мінск — *Magilëj* — Бабруйск — Мінск

ГАСТРОЛІ

АБМЕН ВІЗІТАМІ

З дзейнай дапамогай Міністэрства культуры наладжаны абменныя гастролі паміж Берасцейскім і Івана-Франкоўскім тэатрамі лялек. З 17 верасня па 7 кастрычніка на Івана-Франкоўскай сцэне беларускія ляльчнікі будуць паказваць спектакль па п'есе А. Вярцінскага «Рыгорка-ясная зорка». У гэты ж самы час іх украінскія калегі спачатку ў Пінску, а потым у Берасці наладзяць паказ казкі па матывах ляльчнай оперы М. Лысенкі «Каза-дзераза».

І.Х.

ВЕЧАРЫНЫ

ГУРТУЕЦЦА ШЛЯХТА

Адкрыццё Віцебскай філіі згуртавання беларускае шляхты супала з адкрыццём выставы неардынарнага мастака, пісьменніка і фалькларыста 30-х г. Язэпа Драздовіча, які, дарэчы, таксама належаў да шляхецкага роду.

І вось, 7 жніўня адбылася наступная адметная культурная падзея ў жыцці Віцебска, якая звязана з адраджэннем беларускае гісторыка-культурнай спадчыны наогул, і беларускае шляхты ў прыватнасці. У абласным навукова-метадычным цэнтры народнай творчасці прайшла вечарына-прэзентацыя выстаўкі жывалісу, графікі і інсталяцыі віцебскага мастака Андрэя Вярцінча, ужо добра вядомага мясцовым аматарам мастацтва. Творчасць А. Вярцінча — новае, незвычайнае на ўзроўні з ужо існуючымі, сфарміраванымі напрамкамі: неабарока, сімвалізм, сюррэалізм... Назву выставе — «Libertas» — далі працэсы адраджэння беларускасці і імкнення да незалежнасці, якія актыўна завалілі за апошні час у грамадстве. На вечарыне выступілі з прамовамі — старшыня Віцебскай філіі ЗБШ спадар Буевіч-Выжляцінскі, мастацтвазнаўца — Ю. Якімовіч і Л. Базан /дырэктар музея Марка Шагала/, пазт Алесь Аркуш, мастак В. Васільеў і іншыя дзеячы грамадскасці Віцебшчыны. У пачатку і на заканчэнне вечарыны-прэзентацыі адбылося набажэнства і асвячэнне памышкання святарамі Віцебскага кафедральнага Пакроўскага сабора.

Наш кар.

ПРА КУПАЛУ І ШАГАЛА...

Цікава і многа раскажаў аб незабыўных сустрэчах з народнымі пазатам Беларусі Янкам Купалам адзін са старэйшых кампазітараў рэспублікі А. Багатыроў на вечарыне «У свеце паззі і музыкі», якая адбылася ў Літаратурным музеі Янкі Купалы /8 верасня/. Гэта была творчая сустрэча народнага артыста, добра вядомага кампазітара з мінчанамі і прысвятчалася 80-годдзю з дня яго нараджэння. Яе адкрыў старшыня Саюза кампазітараў Беларусі Ігар Лучанок, ён раскажаў аб творчым шляху Анатоля Васільевіча. Юбіляр падзяліўся ўспамінамі пра Купалу і яго жонку Уладзіславу Францаўну, пра Р. Шырма, пра першага дырэктара мастацкага вучылішча ў Віцебску Марка Шагала, а таксама адказаў на шматлікія пытанні слухачоў.

Цёпла прынялі ўдзельнікі вечарыны творы А. Багатырова, якія выконвалі салістка ДАВТА Ірына Атлыгіна, дацэнты Акадэміі музыкі Серафіма Бялькевіч, Барыс Бергер і іншыя выканаўцы. Удзельнікі вечарыны пазнаёміліся з выставай «Янка Купала — Прарок адраджэння».

П. ГАРДЗІЕНКА

ВЫСТАВЫ

ПАРАЛЕЛЬНЫ СВЕТ

Мастак Ігар Ягораў схільны да філасофіі, містыкі. Ён імкнецца пісаць як старыя майстры, але прыносячы сучаснасць. Яму імпадуе стыль Эль Грэка і Сальвадора Далі. Нядаўна адбылася выстава ягоных твораў у Югаславіі, у горадзе Субоціца, у галерэі «Творчыя сустрэчы».

«Перад вачыма паралельны свет, які існуе незалежна ад нас, які часам натхняе і з'яўляецца асновай яго мастацтва, сэнсам жыцця і смерці», — пісала субоціцкая газета «Навіны». Выстава мела поспех, тэрмін яе двойчы працягваўся.

Работы І. Ягорава знаходзяцца ў прыватных калекцыях Беларусі, Швецыі, Югаславіі, Ізраіля, Канады, Аўстрыі. Зараз ён рыхтуецца да выставы ў Палацы мастацтваў у Мінску.

А. НЯДЗВЕЦКАЯ

ДРУК

«МАСТАЦТВА», N 7

«Нацыянальная годнасць і фальклор» — справаздача з гаворкі, што адбылася ў Беларускам фондзе культуры.

Т. Мушынская гутарыць з кампазітарам А. Бандарэнкам, мастаком Д. Мохавым, пісьменніцай В. Іпатавай — «Як ствараўся «Князь Наваградскі». Пра оперу «Князь Наваградскі» — і дыялог кандыдата мастацтвазнаўства Р. Аладавай і музычнага крытыка Н. Буцэвіч — «Нацыянальны этнас перыяду Адраджэння».

Змешчаны артыкулы Л. Таіравай «Перамога непрастыжнай домры», В. Арэшкі «Вяльможная аўтарка камедыі, або Спроба дэміфалагізацыі асобы Уршулі Радзівілавай», развагі І. Пярэвы пра творчасць мастака У. Слабодчыкава «Гармонія — гэта раўнавага...», справаздача Л. Лысенкі з выстаўкі У. Макаркова «Фрэскавая згадка», гутарка У. Майсеева з рэжысёрам кінадакументалістам Я. Росцікавым — «Я люблю гэтых мастакоў...», А. Чарняўскай з мастакамі братамі Басальгамі — «Адказаць можна было толькі творам», артыкул Т. Ратабыльскай «Сцэнограф Эрнст Гейдэбрэхт: беларускі перыяд творчасці».

Прадстаўлены раздзелы «Гісторыя мастацтва», «Падзеі, факты, інфармацыя».

«РОДНАЕ СЛОВА», N 7

У раздзеле «Філалогія» — заканчэнне літаратурнага партрэта Я. Сіпакова «З душы ўвесь чалавек сабраны», напісанага З. Санюком, артыкулы А. Гурскай «Вогненная сцяжына духу» /лёс і творчасць С. Дзяргая/, У. Арлова «Змагарны шляхі Кастуса Акулы» /яшчэ адна старонка літаратуры беларускага замежжа/, М. Абабуркі «Мова твораў Максіма Гарэцкага». Надпісы на прадметах матэрыяльнай культуры асноўвае М. Прыгодзіч — «Чыстое дрэво бесцэннае ёсць...».

Змешчаны заканчэнне артыкула У. Казбурка «На хвалі беларускага адраджэння» /літаратура пачатку ХХ стагоддзя/, артыкулы Т. Шамякінай «Міфалогія і яе значэнне», А. Векі «Усё лятуць і лятуць тыя коні...», чарговыя раздзелы праграмы-праспекта па беларускай літаратуры для VIII—XI класаў /аўтары іх В. Каваленка і М. Арочка/, «Радавод Янкі Купалы» /па бяцкоўскай лініі/.

А. Бяляцкі аглядае бардаўскую песню. У цэнтры яго ўвагі Э. Акулін — «Спявак кахання і пачуцця». З артыкула Р. Платонава «Аб беларускай мове, літаратуры і пісьменніках» паўстае вобраз П. Панамарэнкі. Зусім не як абаронцы пісьменнікаў...

НОВАЯ ГАЗЕТА

«Рагнеда» — так называецца выданне, што пабачыла свет у Салігорску. Газета мае дэвізам словы ўрадженца гэтай зямлі Лявона Случаніна: «Памятай, беларус, што і ты чалавек, які можа сабой гаспадарыць». Яе карэспандэнтамі, як сказана ў слове да чытача, могуць быць усе, хто неабыхавы да лёсу Бацькаўшчыны. Новае выданне ажыццёўлена энтузіязмам старшыні Салігорскай рады ТБМ настаўніцы Марыі Мацюкевіч, а фінансавала яго прамысловае таварыства «БелПВТТ» у асобе Леаніда Ясінава. У добры шлях, «Рагнеда»!

Г.З.

У ПЛАНХ «ЮНАЦТВА»...

Да 140 кніг значыцца ў тэматычным плане выдавецтва «Юнацтва» на 1994 год. Мяркуюцца працягнуць выпуск «Бібліятэкі замежнай дзіцячай літаратуры» на беларускай мове ў трыццаці тамах, дзесяцітомнай «Бібліятэкі беларускай дзіцячай літаратуры». Чарговымі кнігамі папоўняцца папулярныя серыі «Школьныя бібліятэка» /творы В. Адамчыка, В. Быкава, Н. Гілевіча, Г. Далідовіча, А. Карлюка, У. Караткевіча, І. Пташнікава, М. Стральцова і іншых, калектыўныя зборнікі — літаратура замежжа «А часу больш, чым вечнасць», «Сучасная беларуская п'еса», пра Ф. Скарыну — «Слаўны сын Беларусі», «Бібліятэка прыгод і фантастыкі» /«Чалавек з брыльянтавым сэрцам» Л. Дайнекі, «Копія Афродзіты» В. Когута, «Пастка для пярэваратня» А. Якімовіча і іншыя/.

Выдаюцца кнігі Э. Агняцвет «Хай часцей смяюцца дзеці», М. Бусько «Шасцікрылець Хмарагон», П. Васючэнік «Прыгоды паноў Кубліцкіх ды Заблоцкага», А. Вольскага «Каваль — Залатыя Рукі», Н. Галіноўскай «Гусіны капалюш», І. Галубовіча «Зяюла дзетак шукала», А. Дзеружынскага «Жывая азбука», М. Дуксы «Працавітае сонца», В. Зуёнка «Бадзірога», К. Камейшы «Дожджыкава лічылка», У. Магзо «Суседзі па сусеце», М. Малаякі «Дзе жывуць казкі», З. Марозава «Гэта праўда і мана», У. Марука «Ехаў Чыж у Парыж», А. Марціновіча і Т. Мушынскай «Віця Неслух у краіне мурашоў», С. Марчанкі «Што я ведаю», У. Мацвеевіч «Сябрынка», А. Мінкіна «За месяцам месяца», Д. Слаўковіча «Навошта ружы калючкі?», П. Сушко «Жораў з выраю вярнуўся» і іншыя.

Як заўсёды багаты раздзел перакладной літаратуры.

ЁСЦЬ ПЕРШЫ... БУДУЦЬ ДРУГІ І ТРЭЦІ...

Ты, хто яшчэ не вельмі можа размаўляць па-беларуску, бадай, зварнулі ўвагу на першы том «Руска-беларускага слоўніка», выпушчанага выдавецтвам «Беларуская энцыклапедыя» імя Петруся Броўкі. У хуткім часе пабачыць свет яшчэ два тамы, падрыхтаваныя да друку Інстытутам новазнаўства імя Якуба Коласа Акадэміі навук Беларусі.

КУЛЬТУРА

«НАВАГРАДСКІ АРХІЎ» ВЕРНУТЫ...

Як вядома, апошнім часам шмат вядзецца слухных размоў аб тым, што культурныя каштоўнасці, якія ў розныя гады былі вывезены з Беларусі, павінны вярнуцца на Радзіму. Распрацавана нават спецыяльная праграма «Вяртанне». Што зроблена ў гэтым кірунку? На гэтае пытанне можна было атрымаць адказ на прэс-канферэнцыі, якую правялі ў журналістаў у Міністэрстве культуры Рэспублікі Беларусь міністр культуры Я. Вайтовіч і яго першы намеснік У. Гілеп.

Было паведамлена, што ў гэтай важнай справе ёсць абнадзейваючыя вынікі. У прыватнасці, у 1992 годзе ў час правядзення

ІІ Наваградскіх чытанняў удзельнікамі іх /пры падтрымцы супрацоўнікаў мясцовага краязнаўчага музея/ ставілася пытанне аб тым, каб на Беларусь вярнуўся так званы «наваградскі архіў» — каштоўнасці, што былі знойдзены ў час раскопак замка ў 1968—1984 гадах, якія праводзіў вядомы расійскі археолаг Ф. Гурэвіч. Яны тады былі перададзены Інстытуту гісторыка-матэрыяльнай культуры Акадэміі навук Расіі. Цяпер пытанне накіравана гэтай унікальнай калекцыі вырашана станоўча. Вырабы з жалеза, скуры, керамікі і іншых матэрыялаў /а гэта да дзесяці з паловай тысяч адзінак/ прывезены на Радзіму.

ЗНАЕМСТВА

ЗАЎВАЖЫЛІ І Ё ФРАНЦЫІ

Высокаацанілі творчасць мінскага мастака Дзмітрыя Маслія французскія знаўцы жывалісу. Тры ягоныя работы неўзабаве будуць экспанаваны на прэстыжнай выстаўцы Салон Палац у Парыжы. Тут звычайна выстаўляюцца лепшыя творы французскіх мастакоў у галіне жывалісу, мініяцюры, скульптуры, графікі. Як правіла, у экспазіцыю ўключаюцца некалькі работ замежных аўтараў па прапанове аўтарытэтнага журы Міністэрства культуры Францыі. Сёлета гэтага гонару ўдастоіўся і мінскі майстар.

На здымках: мастак Дзмітрый Маслій; «Люты звер рыкучы» Фота Аляксандра ТАЛОЧКІ, БЕЛІНФАРМ

БЕЛАРУСКАЕ ЗАМЕЖЖА

ПА СТАРОНКАХ «ПОЛАЦАКА»

У шостым нумары кліўлендскага часопіса «Полацак» увагу прыцягвае артыкул Ю. Штыхава «Палітычны лад Полацкай дзяржавы ў Х—XIII стст.», працяг артыкула М. Беленука «Талаграфія знаходак манет і аздобаў», нарыс А. Белга «200-годдзе Мінскай епархіі». У сувязі з гэтым юбілеем апублікавана Пасланне Філарэта.

Змешчана справаздача С. Белай з Першага з'езда беларусаў свету «Першы Беларускі Сусветны», асноўныя дакументы яго. Р. Завістовіч раскажае пра паездку С. Шушкевіча ў ЗША — Старшыня Вярхоўнага Савета Беларусі ў Вашынгтоне».

Сярод іншых матэрыялаў — завяршэнне артыкула Л. Міранчыка «Жыццё для Айчыны. Эмігранцкі лёс Ларысы Геніюш», успаміны У. Брылеўскага «Сустрэча з Канстанцінам Езавітавым», працяг успамінаў Я. Ціхановіча, нарыс А. Шукейлоца «Скарбы Мінскіх каталіцкіх касцёлаў», чарговыя старонкі рамана М. Кавылы «З агню ды ў полымя», вершы Я. Юхнаўца, тэкст і ноты песні А. Бярозкі і З. Яўтуховіча «Адлет жураўлёў», артыкул С. Белай «Беларуская спадчына Кліўленда».

ЮБІЛЕІ

ВІНШУЕМ ВАС, СПАДАРЫНЯ ЛІЛЯ

На балгарскай зямлі жыве нямаля шчырых, адданных сяброў беларускай літаратуры. Сярод іх і мовазнавец, перакладчык Ліля Лашкава. Яна прымала ўдзел у беларуска-балгарскіх сімпозіумах па параўнальнаму мовазнаўству, што праходзілі ў Мінску ў 1976 і 1982 гадах, у аналагічных мерапрыемствах, якія ладзіліся ў Балгарыі. Навуковыя інтарэсы Л. Лашкавай знайшлі належнае адлюстраванне ў даследаваннях «Пра некаторыя функцыянальныя адпаведнасці азначальнага члена ў беларускай мове» /1976/ і «Да тыпалогіі складаных прыметнікаў у беларускай і балгарскай мовах» /1983/.

Не менш плённыя набыткі Л. Лашкавай і ў галіне перакладу. Дзякуючы ёй на балгарскай мове выйшлі «Дрыгва» Якуба Коласа, «Запіскі Занябайлы» Б. Сачанкі, «Раданіца» А. Кудраўца, «Найдорф» Івана Пташнікава. Апаздананні Якуба Коласа, Леаніда Гаўрылікіна, Міколы Гіля, Генрыха Далідовіча, Анатоля Кудраўца, Івана Пташнікава пераўвасобіла па-беларуску для анталогіі «Пад пошум дубоў», што пабачыла свет у 1981 годзе.

Віншум спадарыню Лашкаву з поўднем веку, зьчыні ёй далейшых поспехаў у навуковай дзейнасці і на ніве балгарска-беларускіх літаратурных узаемасувязяў!

«Аніводнае імя так званых літоўскіх князёў не раскрываецца з літоўскай мовы» — з гэтых слоў М.Ермаловіча, прачытаных у газеце «Студэнцкая думка», і пачалося маё даследаванне сваяцтва летапіснай літвы, што мела на мэце доказ яе этнічнай самабытнасці, нязвязнасці з сучасным летувіскім народам /жамойцю/.

За чатыры гады ў «ЛіМе» ды «Полымі» мною надрукавана некалькі вялікіх артыкулаў, якія падыходзяць да акрэсленай праблемы з розных бакоў і, здавалася б, даводзяць, прычым аргументавана, што літва не была балцкім племенем. Але складваецца ўражанне, што гэтыя артыкулы — прамовы ў пустэчу. Ніхто з навукоўцаў іх нібыта не чуе. Зазірнеш у любую найноўшую працу па гісторыі Беларусі — толькі і бачыш: балты, балты, балты... А маю гіпотэзу ніхто не толькі не ўлічвае, але нават і не згадвае, быццам яна зусім не існуе.

Здагадацца, чаму адбываецца так, можна. Сцвярджаю, што літоўскія імёны не раскрываюцца з летувіскай /жамойцкай/ мовы, у друку Беларусі яшчэ нікім не даводзілася. М. Ермаловіч яго толькі выказаў, абпіраючыся на чужую працу з мінулага стагоддзя. Я ж успрыняў яго як штось даведзенае, і гэтую тэму з аргументамі ў руках не закрываю. А тым часам, сёння на слова ніхто не верыць. І шмат людзей, якія прывыклі думаць, што летапісная літва — прадкі летувісаў, перакананыя, што нераскрывальнасць літоўскіх імёнаў з летувіскай мовы — выдумка псеўдадаследчыкаў, якія імкнуцца да шумнай, але таннай славы.

Давайце ж нарэшце пагаворым пра гэта, пабачым на ўласныя вочы тое, што павінна ўжо было б зрабіцца ў беларускай гістарыяграфіі аксіёмай.

Довмонт, вядомыя з летапісаў XIII стагоддзя?

Цяпер паглядзім, ці ўсё ў парадку ў аўтара «Антропони́мов» з перакладам. Аснову мін ён узводзіць да мінтіс — «думка». Але ў мінтіс корань — мінт /мінтіті — «думка»/. Зразумела, што гэты корань уваходзіў бы ў імёны ў выглядзе мінт, а не мін. Гэта ясна паказвае аснова шматлікіх літоўскіх імёнаў монт, што захоўвае «т» не толькі напрыканцы імя /Скірмонт, Жигмонт/, але і ўсярэдзіне /Монтвил, Монтгирд/, адрозніваючыся ад мінт- адным галосным гукам. Гэтакаса ў розных пазіцыях захоўваецца канцавое «т» і асновы товт /Витовт, Товтивил/. Ды яшчэ ў летувіскай мове маецца слова мінті — «таптаць». Ці ж няясна, што ў такіх умовах усечанне мінт- да мін- прывяло б да змены сэнсу?

Значыць, калі зыходзіць з летувіскага моўнага матэрыялу, мін- куды больш правільна ўзводзіць да мінті «таптаць», як і рабіў Даніла, раскрытыкаваны У. Юргевічам. Але з «таптаць» не атрымаецца «высакароднага анамастычнага сэнсу», імя Гедимин з ягонай дапамогай адшыфроўваецца як «топча сорама». І аўтар «Антропони́мов» прыцягвае нерэальнае ў дадзеным выпадку мінтіс. Толькі «сорам-думка» ці нашым высакароднай, чым «сорам-таптаць»?

А аснова вил, сцвярджае аўтар «Антро-

М. Улашчыка «Введение в изучение белорусско-литовского летописания» ды П. Урбана. І калі падцысі да першай асновы іх з летувіскім слоўнікам, атрымліваецца часам такая лухта, што немагчыма стрымкаць усмешку: Мингайло — «таптаць-шкадаваць», Наргайло — «гагара-шкадаваць» або «член-шкадаваць», Вежгайло — «веці-шкадаваць» або «рак-шкадаваць», Ягайло — «ехаць-шкадаваць» /першая частка гэтага імя звычайна выводзіцца з йоті «ехаць»/ і да т. п. А да цэлага шэрагу імёнаў увогуле не знаходзіцца блізкіх па форме апелятываў.

Аўтар «Антропони́мов» прыводзіць з перакладам усяго пляч «найболей распаўсюджаных» асноў княжскіх імёнаў: товт /у яго таут-/; кант-, мін-, вил- ды гайл-. Пры гэтым ён моцна хітруе. На першае месца ставіць таут- з «высакародным сэнсам», а гайл- на пятае. У сапраўднасці ж з прыведзенай пяцёркі найболей пашыраная — якраз гайло, бо імёны з ёю перабольшваюць імёны з товт ледзь не ўтрая /з товт вядомыя Витовт, Бувот, Монтовт, Товтивил, Товтигерд, Гинтовт, Гаштовт/. У лік «найболей распаўсюджаных» трапіла ў аўтара і аснова кант-, якая ў кнізе М. Улашчыка сустракаецца толькі, здаецца, аднойчы ў варыянце Выконт імя Виконт /Н. Н. Улашчык. Введение в изучение белорусско-литовского летописания. М., 1985. Імёны паказальнік/. А вось аснову монт /з варыянтам мунт/ не згадвае зусім, хаця імёнаў з ёю яшчэ болей, чым з гайло. Гэта па колькасці ўвогуле рэкардсмен сярод асноў літоўскіх імёнаў: Акгимонт, Амонт /Ямонт/, Видимонт, Гермонт, Довмонт, Жигмонт, Нормонт /Наримонт/, Ольгимонт, Писимонт, Скилмонт, Скірмонт /Скірмунт/, Рымонт, Монтвил, Монтгайло /Мунтигайло/, Монтгирд, Монтовт /паводле кніг М. Улашчыка, У. Юргевіча ды «Белоруссия и Литва». СПб, 1890;/; Валимунт, Крымонт, Кимунт, Минимунд, Сугимунд, Монтрам /П. Урбан. У святле гістарычных фактаў/.

Чаму ж аўтар «Антропони́мов» гэтую аснову прапусціў? Ды таму, што не можа ёй даць прыстойнага тлумачэння. У летувіскіх варыянтах імёнаў замест монт пішуць мантас: Скірмантас, Жігімантас, Наримантас і г. д. А адзінае летувіскае слова, якое супадае гучаннем з гэтым мантас, з'яўляецца манта — «маёмасць», «манаткі», «рэчы». І ў імені Скірмантас, дзе першую частку можна супаставіць з летувіскім скірті «дзяліць», канцы з канцамі нібыта зводзяцца: «дзяліць-маёмасць» — гэта, зразумела, не Владимир /«владеть миром»/, не Всеволод /«всем владеть»/, але штось блізкае да іх. А вось Гермонт, дзе першую аснову могуць вытлумачыць праз гярас «добрый»: «добрая маёмасць» — ці ж можа такое імя быць дадзена чалавеку, дзіцяці? Жігіс — «паходзіць»; значыць, Жігімантас — «паходная маёмасць»? А ўзыходзіць Монтгайло: «маёмасць-шкадаваць». Вядома, маёмасць трэба шкадаваць. Але няўжо княскаму сыну маглі даць імя як пажаданне «шкадаваць маёмасць»? Монтвил — «маёмасць + ашукваць надзею», Минимунд — «таптаць-маёмасць»... А ёсць і такія імёны з монт/мунт, да якіх апелятываў зусім не падбяраш. Дый няўжо незразумела, што не магла вярхушка феадальнага грамадства /а двухасноўныя імёны належалі якраз ёй/ надаваць такое значэнне маёмасці, каб па-купецку, па-ліхвярску ўвесь час думаць адно пра яе?

Хто-небудзь скажа: навошта гэты бой з ценем, калі аўтар «Антропони́мов» нават не згадвае монт, для чаго даводзіць, што гэтая аснова не вырашаецца з мантас? Рэч у тым, што спробы тлумачыць монт праз мантас ўжо былі: на «скірті + мантас» разбіваў імя Скірмонт ковенскі даследчык В. Рымша /гл. Балто-славянские исследования-1980. М., 1981, с. 201/.

Аднак нестасоўнасць асновы мантас да вялікай колькасці іншых занадта відавочная, каб яе не заўважалі. Таму яшчэ ў 1971 годзе два летувіскія лінгвісты, Б. Савукінас ды К. Кузавініс, прапанавалі іншую версію паходжання монт: быццам бы ў старажытнасці існавала слова мантус /кемлівы/, утворанае з дапамогай пратэтычнага /прыстаўнога/ «т» ад маніті «думка, меркаваць» /гл. Балто-славянские исследования-1980, с. 201/. З такой прапановай згодны не адзін В. Рымша /гл. яшчэ Системы личных имен у народов мира. М., 1989, с. 75/. Амерыканскі даследчык расейскіх прозвішчаў, сярод якіх сустракаюцца і з монт /Бальмонт, Зимонт, Висмонт, з паходжання яны лічацца летувіскімі/, піша: «Эти фамилии соотносятся со славянскими именами на -мысл» /Б. Унбеггаун. Русские фамилии. М., 1989, с. 278/. А вось аўтар «Антропони́мов» не стаў карыстацца ёю, і я здагадваюся, чаму. У аснове мін, узводзячы яе да мінтіс, ён дапускае страту канцавога «т», а К. Кузавініс з Б. Савукінасам, наадварот, сцвярджаюць, што ў монт — дадатковае «т», і калі б ён гэтую гіпотэзу падтрымаў, выйшла б зусім непрыгожа: у адным выпадку «т» адкідаем, у другім прышпільваем — дзе нам выгадна.

Іван ЛАСКОЎ

ЖАМОЙЦКІ ТУПІК

На неадпаведнасць літоўскіх імёнаў летувіскай мове звярнулі ўвагу яшчэ болей чым сто гадоў назад. Быў такі вядомы філолаг, знаўца лаціны ды грэцкай мовы — Уладыслаў Норбертавіч Юргевіч /1818—1898/. Жыў у Адэсе, дзе выкладаў, здаецца, у гімназіі, адначасова займаючыся навуковымі даследаваннямі ў галіне філалогіі. Ён і выдаў у 1884 годзе ў Маскве брашуру «Опыт объяснения имен князей литовских» /шчыра дзякуючы Міколу Іванавічу Ермаловічу за фотакопію гэтай працы, дасланую мне ў Якуцк/. Вось што ён пісаў напрыканцы:

«Представив мой опыт имен литовско-русских /У. Юргевіч лічыць, што літоўскія імёны ў сапраўднасці скажоныя хрысціянскія. — І.Л./, я не могу не поместить здесь курьезного объяснения их, сделанного двумя литовцами Данилом и Доугдарисом, напечатанного в Петербургской польской газете «Tygodnik Peterburgski» за 1850 г. 17 июля.

Ягелло или Ягайло, по мнению Данилова /так у тэкście. — І.Л./ означает первое **если боль**, второе **если жаль**. По мнению Доугдариса это имя означает **дельного всадника** от литовского глагола **дэло** /ехать/ и **галеть** /мочь/.

Кейстус, у Данилла **изменяющийся**, у Доугдариса **распалляющий, разогревающий**, потому что кейсто значит **согрывать**.

Кориат должно быть, как думал Данило, правильно **Кориант** «повестил на» или **Курайт** «куда идти», по Доугдарису **воин** и составлено из **коре** «война», **дэло** «ехать».

Гедимин, как объясняет Доугдарис, значит **превосходный певец** /.../ То же имя, по Данилле, состоит из **геди** «стыд» и **мин** «топчет, попирает». Видно, этот князь был бесстыдным от рождения!

Свидригайло у Данилла значит **сердца жаль**; у Доугдариса состоит из **вить** «гнать», **рыть** «уничтожать, истреблять» и **галеть** «мочь», следовательно, значит **догнав, могущий уничтожить**.

Скиргайло у первого **отнимает боль**, у второго **могущий делить**. Скирты «делит» и **галеть** «мочь».

Войшелг, Вайшилг у первого **долгое пребывание**, у второго **Воисен, Войтовт, Вейтас** значит **волостной староста** /Wojt/.

Витовт у первого **погоняющий**, у второго **могущий догнать**. То же значение он находит и в имени **Витень**. В подобном роде у них и объяснение и других слов.

Як бачым, У. Юргевіч заўважыў, што, папершае, у летувісаў няма згоды ў адшыфроўцы імёнаў — быццам бы летувіскі; па-другое, адшыфроўкі атрымліваюцца дзівацкімі.

Прайшло 140 год з дня публікацыі распрацовак Даўгдарыса і Данилла. І вось у аднатомнай энцыклапедыі «Литва», у артыкуле «АНТРОПОНИ́МЫ» читаем:

«Сначала двухосновные личные имена /маюцца на ўвазе княжскія імёны. — І.Л./ имели благородный ономастический смысл:

имена отражали человеческие качества, которые высоко ценились в народе /напр., «Гинтаутас» — «защищающий народ»/. Наиболее распространённые основы древнелитовских личных имен: **таут-/ «таута»** — народ/, **кант-/ «кантрус»** — терпеливый/, **мин-/ «минтис»** — мысль/, **вил-/ «вилтис»** — надежда/, **гайл-/ «гайлетис»** — жаль/. С течением времени система **двухосновных личных имен утратила связь с нарицательными словами. Личные имена начали образовываться из механически слагаемых компонентов, поэтому смысл многих двухосновных имен стал трудно объяснимым** /выделена мной. — І.Л./.

У энцыклапедыі гэтыя артыкулы не падлісаныя. Але ў заключэнні тома сказана, што ў яго складанні бралі ўдзел А. Ванас, З. Зінкявічус і іншыя найбуйнейшыя мовазнаўцы Летувы. Выйшла «Литва» ў 1989 годзе. Значыць, прыведзеную з яе характарыстыку можна лічыць апошнім словам летувіскага мовазнаўства ў тлумачэнні княжскіх імёнаў. І вось гэтак апошняе слова прызнае, што «смысл многих двухосновных имен стал трудно объяснимым», г. зн. адшыфраваць іх не могуць.

Пры гэтым аўтар артыкула «Антропони́мы» /так і будзем яго называць ніжэй/ адважваецца на вельмі рызыкоўны пасаж. Ён заяўляе, што спачатку двухасноўныя літоўскія імёны даваліся з «высакародным анамастычным сэнсам», цалкам зразумелым, а потым сталі кампанавана механічна, з-за чаго сэнс разбурыўся. Такім чынам, найболей зразумелыя — гэта, на ягоную думку, найболей старажытныя імёны. З гэтым наўрад ці згодзіцца хоць адзін аб'ектыўны філолаг. Наадварот, найменей зразумелыя антрапони́мы, этнонімы, талони́мы — гэта якраз найстаражытнейшыя, з **забытым** сэнсам асноў. Не думаю, што аўтар артыкула ў «Литве» гэтага не разумее. Дык для чаго спрабуюць такі тэзіс? Ды каб хоць нек растлумачыць той дзіўны факт, што летувіскае навука не можа адшыфраваць імёны, дадзеныя ў «летувіскай» мове.

Важна падкрэсліць: аўтар «Антропони́мов» зусім не гаворыць, што сэнс нейкіх асноў страчаны. Ён упэўнена перакладае іх адну за адной: **товт /у яго «таут»/ — «народ», мін — «думка», вил — «надежда», гайл — «шкадаваць»...** Слова **таута, мінтіс, вилтис, гайлетис** маюцца і сёння. Усе яны шырока ўжывальныя. Калі яны ў летувіскай мове былі і ў часы ўтварэння двухасноўных імёнаў, то тым болей і тады сэнс іх асноў быў зразумелы. Значыць, людзі з цалкам зразумелых каранёў свядома ляпілі бязглузды, каб называць ёю сваіх дзяцей?

І з чаго аўтар «Антропони́мов» узяў, што Гинтаутас /у летапісах Гинтовт/ — найстаражытнейшае літоўскае імя? Чым ён можа тое пацвердзіць? Упершыню яго згаданае, здаецца, пад 1401 годам /гл. П. Урбан. У святле гістарычных фактаў. Мюнхэн-Нью-Ёрк, 1972, с. 51/. Дык няўжо яно старэйшае за такія, як **Миндовг, Войшелк, Товтивил,**

понимов» — гэта корань слова **вилтис** /«надежда»/. Сапраўды, у **вилтис** корань **вил-**. Але гэтак слова паходзіць ад **вилтис** «спадзявацца», тое ж, у сваю чаргу, ад **вилті** — «падманваць у надзеях», «расчароўваць». Незразумела? Рэч у тым, што **вилтис** «спадзявацца» дзейска зваротны, на што паказвае канчаток **-тіс**, які адваджае нашаму **-цца, расейскаму -ться**. А **вилті** — з тым жа каранем дзейска прамы. Зваротны дзейска — фактычна складанае слова, у якое ўключаецца займеннік «сябе». Такім чынам, летувіскае **вилтис** «спадзявацца», калі яго супаставіць з **вилті** «расчароўваць», падманваць у надзеях», азначае фактычна «расчароўваць сябе», «падманваць у надзеях сябе». Зразумела, што асобна ўзяты дзейска корань, без канчатка, які надае зваротнасць, успрымацца ў зваротным сэнсе не можа /мыць аніяк не можа даць сэнсу «мыцца»/. Адсюль ясна, што корань **вил-**, уваходзячы ў імёны без **-тіс**, не можа азначаць тут «надзею», і калі б ён быў сапраўды летувіскім, то за ім стаяла б «расчароўваць», «падманваць у надзеях», што не толькі не надае «высакароднага анамастычнага сэнсу», а і ўвогуле не стасуецца да імя, бо не могуць жа бацькі жадаць свайму дзіцяці, каб яно, падросшы, «расчароўвала», «падманвала ў надзеях». Возьмем імя **Товтивил** /летувісы пішуць **Таутвила**/. Згодна са схемаю аўтара «Антропони́мов» /народ + надзея/, яно адшыфроўваецца прыгожа /«Народная надзея»/. Аб'ектыўна ж — «Народнае расчараванне», «Народны падман у надзеях».

Зрэшты, нават і з тымі значэннямі асноў, якія называе аўтар «Антропони́мов», далёка не заўсёды выходзіць гладка. Вось, напрыклад, імя **Мингайло** /літоўскія імёны ў гэтым артыкуле мною падаюцца згодна з летапіснымі напісаннямі/. **Мин**, паводле аўтара, «думка», **гайло** — «шкадаваць». А як жа гэта зразумець? «Думка шкадае» або «Думку шкадае»?

А вось яшчэ імя з элементам **гайло: Скиргайло**. Па-летувіску **скірті** «рэзаць» або «дзяліць». Значыць, змест імя **Скиргайло** — «рэзаць-шкадаваць» або «дзяліць-шкадаваць». Абракадабра!

Дый увогуле ясна, што такая аснова, як «шкадаваць», можа прыдацца толькі для вельмі абмежавана колькасці імёнаў, у выглядзе выпадковага выключэння, бо шкадаванне каго або чаго можа быць зафіксавана ў імені? Бацькі? Маці? Сваёго племя? Але ці бачыў старажытны чалавек нейкую карысць у бяздзейным шкадаванні? Думаецца, што ў імённых формулах на месцы «шкадаваць» ён хутэй ужыў бы «берачы», «абараняць». Тым часам, з **гайло** імёнаў — цэлыя прыгаршчы: **Мингайло, Яргаіло, Сенгайло, Наргайло, Пунигайло, Кешгайло, /Кезгайло/, Монтгайло /Мунтигайло/, Дангайло, Вежгайло, Довгайло, Виликайло, Нигаіло, Стригайло, Коригайло, Ягайло, Швинтригайло /Свидригайло/, Скиргайло, Сунигайла, Свугайла** /з кніг У. Юргевіча,

Выкажу яшчэ такое сумненне: калі **мантус** /«кемлівы»/ у свой час было такое папулярнае, што з ім утварылася болей за 20 імёнаў, то чаму яно знікла? Ясна ж, што ў першую чаргу паміраюць словы, якія маюць малы ўжытак.

А калі **мантус** і сапраўды існавала, то што гэта дае для адшыфроўкі двухчленных літоўскіх імёнаў? Вернемся да **Скірмонта**. З **манта** /«маёмасць»/ яно яшчэ сям-так вырашалася: «дзяліць-маёмасць». Калі ж дапусціць, што тут **мантус**, атрымліваецца «дзяліць-кемлівы». Што ж гэта за пажаданне нашчадку: «умей дзяліць»? Наўжо такое ўменне важнае для шчасця чалавека?

Або **Монтигайло**: «кемлівы-шкадаваць». Наўжо для таго, каб шкадаваць, патрабуецца кемліваць?

Мінімунд, калі ісці за аўтарам «Антропони́мов», які сцвярджае, што **мін** — «думка» /**мінтіс**/, адшыфроўка як «думка-кемліваць» — непатрэбная таўталогія. А калі разглядаць **мін** як карань дзеяслова **мінці** — «таптаць» /чаго вымагае летувіская мова/, то **Мінімунд** — «таптаць-кемлівы». Нішто сабе кемліваць: таптаць!

Монвіл, калі згадзіцца, што **вил** — гэта **вільці** /«надзея»/, складзецца з «кемлівы-надзея». Як гэта зразумець?

Падобныя недарэчнасці ўзнікаюць амаль што кожны раз, калі спрабуеш адшыфраваць праз **мантус** шматлікія імёны з **монт**. І гэта зразумела. «Кемлівы», «разумны» і да т. п. не могуць утвараць шмат лагічных спалучэнняў з іншымі словамі. Прытым паколькі яно само па сабе з'яўляецца **азначэннем**, то азначэння для сябе, г. зн. другой асновы, не патрабуе. Тлумачальныя словы да «кемлівы» могуць быць: «вельмі», «хутка» — што яшчэ? /«Мала кемлівы» — такога імя-пажадання я не ўяўляю/.

Тлумачэнне **монт** праз прыдуманне **мантус** не ўлічвае яшчэ той акалічнасці, што частка імёнаў на **монт** мае варыянт з **мунт**. Чаму адно **мантус** дало ў латувіскай летапісах два напісанні? Амерыканец сцвярджае, што **Скірмунт** — «восточно-литовская форма» /Б. Унбеган. Русские фамилии, с. 278/. Аднак В. Рымша, двойчы аналізуючы **Скірмантас** /Балто-славянские исследования-1980, с. 201; Системы личных имен у народов мира, с. 75/, варыянта **Скірмунт** зусім не згадвае, з чаго можна заключыць, што ў латувіскай мове няма дыялекту, у якім **мантус** магло б перайсці ў **мунтус**.

Цяпер прыйдзем да такой важнай падрабязнасці. Як латувіскай, так і шматлікія нелатувіскай даследчыкі чамусьці перакананыя, што зыходныя формы імёнаў **Миндовг**, **Войшелк**, **Скирмонт**, **Ольгерд** ды г. д. — латувіскай **Миндаугас**, **Вайшвілкас**, **Скирмантас**, **Альгирдас**, г. зн. латувісы пішуць іх правільна, а нашы продкі, што складалі летапісы, скажалі. Латувіскай напісанні ўжо фактычна выціскаюць латапісныя з гістарычнай літаратуры, энцыклапедычных выданняў на расейскай мове. Дык давайце разбярэмся ў гэтым.

Аніякіх латапісаў на латувіскай мове не існуе і не існавала, бо латувіскае мова займала пісьмовасць толькі ў 1547 годзе, ды і пасля гэтага гадоў 150 на ёй выдавалася толькі рэлігійная ды мовазнаўчая літаратура. Такім чынам, пры жыцці **Миндоуга**, **Войшалка** ды іншых літоўскіх князёў імёны іх на латувіскай мове не фіксаваліся, і сучасныя латувіскай напісанні гэтых імёнаў — толькі **рэканструкцыя** на падставе славянскіх, г. зн. дапушчэнні, як яны маглі гучаць палатувіску, а не аўтэнтычныя, дакументальна зафіксаваныя формы. Паглядзім жа, ці ў правільным кірунку ішла тая **рэканструкцыя**, ці няма ў ёй нацяжак.

Монт, сцвярджаючы латувісты, атрымалася з **мантас**. Выходзіць, у латапісаў-славянаў з «а» пры напісанні княскіх імёнаў атрымлівалася націскнае, добра чунае «о». Чаму, з якой прычыны? Ці нашы продкі былі глухія? Ці, можа, у славянскіх мовах ёсць такі закон — запазычанае «а» пераабляецца ў «о»? Няма такога закона. А вось у латувіскай мове запазычанае націскнае «о» часта пераабляецца ў «а»: у нас **Казлоўскі** — у іх **Казлаускас**, у нас **Каліноўскі** — у іх **Калінаускас**, і г. д. **Нарімантас** у латувіскай маўленні нізавошта не стаў бы **Нарымонтам**, бо латувіскае мова ў дадатак яшчэ і «акае», схільная замяняць «о» на «а», а не наадварот. Латувіскае ж не можа сказаць **Нарімантас**, бо гэта было б парушэннем фанетычнай нормы. Значыць, першаснымі формамі ўсіх падобных імёнаў былі формы з **монт** — **чужыя** для латувіскай мовы, і гэта пацвярджаецца тым фактам, што не толькі ў латапісах — і ў разнастайных іншых дакументах, якія выходзілі з канцылярыі вялікіх літоўскіх князёў /напрыклад, **Жыгімонта**/ **монт** як **мант** і тым болей **мантас** аніколі не пісалася.

Тое сама тымчыцца і асновы **товт**, якую латувісы перадаюць як **таутас**. Не пісалі б латапісы **Витовт**, калі б яго сапраўднае імя было **Витаутас**. Ці хаця б пісалі то так, то гэтак: то **Витовт**, то **Витавт**, а то і **Витаутас**. Але формаў **Витавт** ды **Витаутас** мы не

сустрэкаем. Затое маюцца іншыя варыянты, міма якіх аб'ектыўна даследчык не мае права прайсці: імя **Витовт** у латапісах нарэдка пішацца як **Витолт**, а ў палкаў ён увогуле **Витольд**. Ці магло **Витолт**, **Витольд** утварыцца з **Витаутас**? Безумоўна, не. Разважаючы над іменем **Витовт**, прыходзіш да высновы, што ягонай першаснай формаю было **Витолт** або **Витольд**, а шырока прынятае **Витовт** з'яўляецца вынікам беларусізацыі: вядома ж, што ў беларускіх гаворках у такой пазіцыі «л» пераходзіць у нескладовае «у», блізкае да губна-губнога «в»: па-расейску **волк**, **колтун** — па-нашаму **воўк**, **каўтун**. А па-летувіску **Витовт**, узятае з латапісаў, можа вымаўляцца толькі як **Витаутас**. Значыць, падсумоўем: і **Витовт** — чужое для латувісаў імя. Таму, дарчы, і не складваецца дзве часткі ў такіх імёнах, як **Товтвил** /па-летувіску **Таутвіла**/, **Гаштовт** /немагчыма падабраць першую аснову/. Ды і там, дзе быццам бы складваецца, фактычна атрымліваецца «нескладуха». Які сэнс укладзены ў адшыфроўку: **Гинтаутас** — «обороняющий народ» /Литва, с. 121/? Чалавек, які абараняе народ, або народ, які кагосьці абараняе? У першым выпадку гэта імя з «высакародным аномасным сэнсам», а ў другім — аніякае не імя, бо не маглі ж чалавеку даць імя «народ». А тым часам, у балцкіх мовах азначэнне заўсёды стаіць перад азначаемым словам, і ў аніякім разе не наадварот. Параўнайце наша «дружба народаў» з латувіскай **tautu draugyste** — поўным адэкватам нашага выразу /гл. Русско-литовский словарь в 4-х тт. Вильнюс, 1983, т. 2/. Латувіскае формула нашу быццам бы пераварочвае: «дружба народаў» — «народоў дружба». Такім чынам, калі латувіскае імя двухчленнае, то галоўнай асновай у ім павінна быць абавязкова другая, першая ж — **азначэнне**. І калі б імёны **Витовт**, **Гинтовт** былі латувіскамі, то вядучай асновай іх была б **таута** «народ». Але ж ні пры якіх азначэннях слова «народ» не можа быць іменем чалавека. Значыць, гэтыя імёны для латувісаў — чужыя.

Вось яшчэ адна выключна важная асаблівасць. У латапісах — **Миндовг**, **Ольгерд**, **Витовт**. А латувісы тыя сама імёны /які і шмат іншых/ пішуць з «с» напрыканцы: **Миндаугас**, **Альгирдас**, **Витаутас**. Такія ў латувіскай мовы рысы: калі слова канчаецца не на галосны гук, то абавязкова — на «с». Гэта — архаічны кантатак, які лічыцца сведчаннем вялікай старажытнасці і некантаўскай латувіскай мовы, а ў сапраўднасці, магчыма, з'яўляецца запазычэннем з латынці. Але гаворка не пра гэта. Ужываючы пералічаныя ды іншыя імёны з гэтым «с» і ў напісанні парасейску, у чым можа пераканача кожны, хто возьме ў рукі хаця б энцыклапедыю «Литва», латувісы, такім чынам, сцвярджаюць, што кантатак «с» быў уласцівы літоўскім імёнам ад самога пачатку, а латапіскай, адкідаваючы тое «с», іх скажалі. Але навошта гэта рабілася? Ці ёсць у нашай мове закон, згодна з якім напрыканцы слова не можа стаяць «с»? Няма такога закона, і «с» у зыходзе слова — беларускага, расейскага, украінскага — бывае нарэдка: **волас**, **голас**, **крас**, **ліс**, **квас**... Маюцца ў нас і імёны на «с»: **Панас**, **Улас**, **Пратас**, **Тарас**, **Барыс**. Вось гук «й» напрыканцы слова беларускае мова не церпіць, дык і атрымліваецца з **Афанасій** — **Панас**, з **Власій** — **Улас**. А «с», як бачым, пасля гэтай «аперацыі» якраз агаліўся, аказаўся напрыканцы, і паспрабуў адсячы яго!

Не, наша мова супроць канцавога «с» анічога не мае. І ў выніку ў латапісах нямаюць неславянскіх імёнаў, якія канчаюцца на «с». Так, у кнізе М. Улашчыка «Введение в изучение белорусско-литовского летописания», што перакладае латапісы, можна сустрэць /гл. Імёны паказальнік/: **Немонос**, **Вилос**, **Гедрус**, **Грависсус** /**Грависюс**/, **Игровкис**, **Кгровжс**, **Доспрунгус**, **Ейкшис**, **Ликшис**, **Эвксюс**, **Кернус**, **Кунос** ды іншыя. А для імёнаў з **монт** і **товт** ды шэрагу іншых, як **Ольгерд**, **Кейстут**, **Гедминн**, **Миндовг**, **Войшелк** — гэта далёка не ўсе! — М. Улашчык не дае аніводнага варыянта з канцавым «с». Гэта можа азначаць толькі адно: што першасныя іх варыянты канцавога «с» і не мелі.

Значэнне гэтай, здавалася б, дробязі ўспрымаеш адно тады, калі згадваеш, што канцавое «с» уласцівае ўсім вядомым балцкім мовам: латувіскай, латышскай, прускай, «яцвяжскай» /мова племені, што жыло на Нараве, слоўнічак яе быў знойдзены брэсцкім студэнтам В. Зіновым. Гл. пра гэта: Балто-славянские исследования-1983, арт. 3. Зінквячюса «Польско-ятвяжский словарь»?/. **Адсутнасць абавязковага канцавога «с» у літоўскіх імёнах гаворыць за тое, што мова латапіснай літвы не была балцкай.**

Яшчэ цікавая дэтал. Паглядзіце на такія пары варыянтаў: **Скирмонт** — **СкирИмонт**, **Монтивил** — **МонтиВил**. Што такое «и» ў **СкирИмонт** перад **монт**, у **МонтиВил** перад **вил**? Правільна: злучальны галосны гук. Злучальны «и», і аніякі іншы — уласнасць шмат якіх літоўскіх імёнаў: **АкиИмонт**, **ВидиИмонт**,

ОльИмонт, **КориИбут**, **КориИгайло**, **МонтиИгайло**, **МонтиИгирд**, **ТовтИвил**, **ЭрдиИвил** ды інш. Таму і там, дзе яго няма /**Ольгерд** ды інш./ цалкам можна дапусціць, што быў, бо гук «і» ў славянскіх мовах даволі няўстойлівы: пасля галоснага пераходзіць у «й» /**вайна**/, а пасля зычнага перад галосным — у нуль гук /**мгновение** — **мгновенье**/. З другога боку, у славянскіх складаных імёнах таксама сустракаецца злучальны «і» /**Мстислав**, **Ростислав**/, таму можна было б падумаць, што злучальны «і» ўнесены ў літоўскія імёны славянамі-латапісцамі, а ўвогуле яго не існавала. Але ў славянскіх двухчленных імёнах у якасці злучальнага галоснага выступае не толькі «і»: **Ярослав**, **Осмомысл** — «о», **Изяслав** — «я», **Всеслав** — «е». У літоўскіх жа імёнах злучальны галосны — толькі «і», а «о» сустракаецца выключна рэдка і прытым у варыянтах /**Минодовг**, **Жидомонт**/, якія і можна якраз растлумачыць славянскасцю латапісцаў. Такім чынам, літоўскія імёны мелі злучальны гук, і гукам гэтым быў «і».

А вось у латувіскай складаных словах злучальнага гук няма. Як паказваюць назіранні над слоўнікамі, большасць латувіскай складаных слоў уяўляе сабою механічна складзеныя асновы, хай бы нават першая канчалася на зычны гук, а другая пачыналася з зычнага: **юрлігэ** — «марская хвароба» /**юра** — «мора», **ліга** — «хвароба»/; **дуонкубліс** — «дзяжа» /**дуона** — «хлеб», **кубілас** — «чан»/; **жямгіндас** — «непрыкметная дарога пад вадой» /**жямас** — «нізкі», **гінда** — «гаць з бяргвенняў»/; **жямдзірбіс** — «земляроб» /**жямэ** — «зямля», **дірбіс** — «працаваць»/. Зрэдку між асновамі ўзнікае галосны гук, але гэта той самы гук канчатку, што ідзе пасля яе ў слове: **мажашнякіс** — «малагаваркі» /**мажас** — «малы», **шняка** — «размова»/. Можна з упэўненасцю сказаць, што злучальнага «і» ў латувіскай мове няма. Такім чынам, злучальны «і» літоўскіх імёнаў таксама гаворыць за тое, што яны — не латувіскай.

Падвядзём рахунак. **Гайло** не можа быць латувіскай каранем, бо **гайлетіс** /«шкадаваць»/ не ў стане спалучацца з вялікай колькасцю іншых асноў, а імёнаў з **гайло** да двух дзесяткаў. Па той самай прычыне не адпавядаюць аснове **монт** латувіскай **манта** /«маёмасць»/ і «рэканструяванае» **мантус** /«кемлівы»/, бо вядомых імёнаў з **монт** нават болей за два дзесяткі. У дадатак гіпотэза аб паходжанні **монт** ад гэтых слоў не пацвярджаецца фанетычна /недаказальны пераход «а» ў націскнае «о»/ і дыялектна /наўяўнасць, апрача **монт**, варыянта **мунт**/. Нічога іншага да **монт** латувіскае мова прапанаваць не можа, таму і **монт** — аснова не латувіскай. Не адпавядае аснове **товт** латувіскае **таута** «народ», бо праз яго, па-першае, немагчыма вытлумачыць наяўнасць варыянтаў **толт**, **тольд**, па-другое, слова «народ» ані ў якіх спалучэннях не можа быць іменем асобнага чалавека. Такім чынам, і **товт** — аснова не латувіскае.

Тым часам, імёны з асновамі **монт**, **гайло**, **товт** складаюць ці не 70—80 працэнтаў усіх літоўскіх двухчленных імёнаў. А ў іх, апрача **монт**, **гайло**, **товт**, уваходзяць такія, як **кор**, **вид**, **вил**, **мин**, **герд**, **скир**, **дов**, **гин** /**Коригайло**, **Видимонт**, **Товтвил**, **Мингайло**, **Монтигирд**, **Скирмонт**, **Довмонт**, **Гинтовт** ды інш./ Значыць, і гэтыя словы — не латувіскай. А з імі, у сваю чаргу, спалучаюцца яшчэ некалькі рэдкіх асноў: **бут**, **ат**, **ерд**, **гил** /**КорИбут**, **КорИнат**, **ЭрдиВил**, **ГилИгин**/. І як бачым, не латувіскай з'яўляецца каля 15 асноў літоўскіх імёнаў. За іх межамі з вядомых княскіх імёнаў аказаюцца толькі **Войшелк**, **Витень**, **Кейстут**. Аднак гэта зусім не азначае, што хаця б яны — латувіскай, бо аніводнае з іх не раскрываецца з дапамогай латувіскай безнацяжкі. **Войшелк** латувісы пішуць **Вайшвілкас**, лічачы першаснай выпадковую латапісную форму **Войшвилок**. **Вайшвілкас** можна падзяліць адзіна на **вайшус** /«гасцінны»/ + **вілкас** /**воўк**/: сэнс дастаткова цямьяны! Але каб ён і быў прымальны, усё роўна ў латапісах **Войшвилок** пішацца ўсяго разы са два, а **Войшелк** — шматразова. **Витень** па-летувіску **Вітаніс**, такога слова ў латувіскай мове няма. **Кейстут** па-летувіску — **Кястутіс**, **кясті** — «цярэпец»; але ж форма **Кястутіс** не ўлічвае, што ў асноўнай латапіснай форме **Кейстут** пасля «е» стаіць «й», якога латапісцы без даў прычыны ўставіць не маглі. Зрэшты, асобныя імёны ў літвы маглі быць і латувіскамі. Літва жыла побач з продкамі латувісаў, дык чаму не магла запазычаць у іх імёны, як запазычвала ў славянаў /**Воін** — брат **Гедыміна**/. Мабыць, у сваю чаргу і жамойць запазычвала літоўскія імёны, з-за чаго і сёння сустракаем у латувісаў прозвішчы тыпу **Рімантас**.

Але аснову княскага іменіка складалі самабытныя двухчленныя антрапонімы, са злучальным «і», якога няма ў латувіскай мове, без абавязковага «с» напрыканцы слова, што робіць іх увогуле не балцкімі, з нейкай сваёй, не латувіскай семантыкай. А філолагі дагэтуль топчуцца ў латувіскай жамойцім тупіку, імкнучыся праз яго дайсці да ісціны.

БЫВАЙ, ДРУЖА!

Не стала Уладзіміра Пятровіча Табушава. Няма болей з намі Пятровіча, а для каго і проста Валодзі. Нашага калегі і сябра, рэдактара аддзела мастацкага афармлення штоднёвіка «Літаратура і мастацтва». Толькі некалькі месяцаў назад пайшоў ён на пенсію. Развітаўся з калектывам ужо тады, калі цяжка хварэў, а аперацыя, праведзеная ў бараўлянскай клініцы, спадзяванню на лепшае не давала.

Неввіленчана хвароба даўно падкошвала яго. Але ён быццам нічога не заўважаў, толькі апошнім часам зрэзь скардзіўся на слабасць, болі. Скардзіцца яму не было калі — быў увесь у працы. Работу сваю ў газеце любіў самааддана. Член двух творчых Саюзаў — журналістаў і мастакоў, ён дасканала ведаў сваю справу, і тое, што «ЛіМ» «глядзеўся», безумоўна, наперш была заслуга яго, Табушава, рэдактара аддзела мастацкага афармлення, а прасцей кажучы — мастака штоднёвіка.

А ў яго ж была душа мастака, творцы. І так хацелася адкінуць усе штодзённыя турботы і з пэндзлем у руках вырацца за горад, каб пісаць для душы.

І пісаў. Магчыма, не столькі, колькі б хацелася. Але яго пейзажы, нацюрморты, акварэлі — гэта сапраўднае мастацтва. Асабліва вызначаюцца светласцю, непадкупнай шчырасцю апошняй работы, прывезеныя з Крыма. Адначасова прысутнічае ў іх і нейкая туга развітання.

Памёр Уладзімір Пятровіч. Пражыў ён нялёгкае жыццё. Зведваў галоднае ваеннае юнацтва, халіў ліха і ў пасляваенны час. Ды, нягледзячы ні на што, жыў годна і сумленна, так, як і трэба жыць на зямлі.

Сёння мы кажам нашаму сябру апошняе — «Бывай!»

Бывай, Уладзімір Пятровіч...
Бывай, Пятровіч...
Бывай, Валодзя...
Хай будзе табе пухам родная зямля.

ЛІМАУЦЫ

Аб'ява

БЕЛАРУСКАЯ АКАДЭМІЯ МАСТАЦТВАЎ АБ'ЯЎЛЯЕ ПРЫЁМ

на 1993 год з адрывам і без адрыву ад вытворчасці

- У аспірантуру па спецыяльнасцях:
 - выяўленчае мастацтва - 1;
 - дэкаратыўнае і прыкладнае мастацтва - 1;
 - тэатразнаўства - 2.
- У асістэнтуру-стажыроўку па спецыяльнасцях:
 - тэатральнае мастацтва - 1;
 - выяўленчае мастацтва - 1;
 - дэкаратыўна-прыкладнае мастацтва - 1.
- Умовы прыёму — агульныя для паступаючых у аспірантуру.
- Прыём дакументаў з 20 верасня па 5 кастрычніка 1993 г.
- Уступныя экзамены з 11 кастрычніка па 1 лістапада 1993 г.
- Пачатак заняткаў з 2 лістапада 1993 года.
- Даведкі па тэл.: 32-00-83; 32-02-32.
- Адрас: 220012, г. Мінск, праспект Ф. Скарыны, 81.

Саюз пісьменнікаў Беларусі выказвае глыбокае спачуванне супрацоўніку Бюро прапаганды мастацкай літаратуры Ліпаю Пятру Міхайлавічу з прычыны напатакушага яго гора — смерці ЖОНКІ.

ЛІМ

ЗАСНАВАЛЬНІКІ:

САЮЗ
ПІСЬМЕНІКАЎ
БЕЛАРУСІ
І МІНІСТЭРСТВА
КУЛЬТУРЫ
РЭСПУБЛІКІ
БЕЛАРУСЬ

ВЫХОДЗІЦЬ З 1932 ГОДА

ГАЗЕТУ РЭДАГАВАЛІ:

Х.ДУНЕЦ	(1932-35)
І.ГУРСКІ	(1935-41)
А.КУЛЯШОЎ	(1945-46)
М.ГОРЦАЎ	(1947-49)
П.КАВАЛІЁЎ	(1949-50)
В.ВІТКА	(1951-57)
М.ТКАЧОЎ	(1957-59)
Я.ШАРАХОЎСКІ	(1959-61)
Н.ПАШКЕВІЧ	(1961-69)
Л.ПРОКША	(1969-72)
Х.ЖЫЧКА	(1972-76)
А.АСПЕНКА	(1976-80)
А.ЖУК	(1980-86)
А.ВЯРЦІНСКА	(1986-90)

Галоўны рэдактар
Мікола ГІЛЬ

РЭДАКЦЫЙНАЯ РАДА:

Святлана БЕРАСЦЕНЬ,
Андрэй ГАНЧАРОЎ
(першы намеснік
галоўнага рэдактара),
Юрась ЗАЛОСКА,
Міхась ЗАМСКІ,
Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ,
Барыс ПЯТРОВІЧ
(намеснік
галоўнага рэдактара),
Юрась СВІРКА

АДРАС РЭДАКЦЫІ:

220600, ГСП, Мінск,
вул. Захарова, 19.Тэлефоны: прыёмная
рэдакцыі -- 33-24-61;
намеснік галоўнага
рэдактара --
33-25-25; 33-19-85;
аддзель: публіцыстыкі
-- 33-25-25, пісьмаў і
грамадскай думкі --
33-19-85, літаратурнага
жыцця -- 33-24-62,
крытыкі і бібліяграфіі --
33-22-04, паэзіі і
прозы -- 33-22-04,
музыкі -- 33-21-53,
тэатра, кіно і
тэлебачання --
33-21-53,
выяўленчага мастацтва
і аховы помнікаў --
33-24-62,
навін -- 33-19-85,
мастацкага афармлен-
ня -- 33-24-62;
фотакарэспандэнт --
33-24-62; бухгалтэрыя
-- 26-86-40.Пры перадруку просьба
спасылацца на "ЛІМ".
Рухаўка рэдакцыя не
вяртае і не рэцэнзуе.Пазіцыя рэдакцыі можа
не супадаць з думкамі і
меркаваннямі аўтараў
публікацый.Выходзіць раз на тыдзень
на пятніцахДрукарня
"Беларускі Дом друку"Індэкс 63856. Наклад 12.000.
Нумар падпісанні 16.09.1993 г.П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

**Узаемадчынненні Польшчы і
яе ўсходніх суседзяў —
летувісаў, беларусаў ды
ўкраінцаў заўсёды былі
складанымі не толькі з той
прычыны, што стасункі паміж
суседзямі рэдка калі бываюць
сяброўскімі, але й таму, што
ад XIV—XV стагоддзяў
з невялікімі перапынкамі/
сапраўды гэта быў канфлікт
пераможцаў і пераможаных,
прыгнятальнікаў і
прыгнечаных, эксплуатацараў і
эксплуатуемых. І ніякімі
эўфемізмамі мы тут нічога не
зменім; дарэчы, усё гэта
пацверджана гістарычнымі
фактамі.**

ПОЛЬШЧА І ЯЕ ЎСХОДНІЯ СУСЕДЗІ

Мы жывём у канцы XX стагоддзя, калі навуковыя даследаванні міжнацыянальных адносін — як этнасацыялагічныя, так і этнапалітычныя — дасягнулі высокага ўзроўню. Таму, я меркаваў бы, вельмі важна і нават неабходна выкласці канчатковыя вынікі аднаведных даследаў, незалежна ад таго, звязаны яны альбо не з узаемадчынненнімі ўласна польскай нацыі з яе ўсходнімі суседзямі. Найважнейшыя прычыны, якія можна акрэсліць дзякуючы аналізу міжнацыянальных адносін увогуле /такія самыя прычыны дзейнічаюць і ў канкрэтнай сітуацыі, калі гаварыць аб узаемадчынненніх палякаў з іх суседзямі «на крэсах»/, наступныя:

1. *Кожная экспансійная дзяржава і нацыя — дэстабілізуючы фактар у палітычнай мінуўшчыне і сённяшнім дні.*

2. *Кожная экспансія — няважна, якімі матывамі яна апраўдваецца, з-за таго, што яе мэтай з'яўляецца паняволенне другога народа і захоп ягонай тэрыторыі — з'яўляецца праявай імперыялізму.*

3. *Кожны заваяваны народ мае права на сваё, як народа, раўнапраўе і на ўсе жыццёвыя правы на сваёй тэрыторыі. У выпадку, калі адваіцца роўныя правы не ўдаецца, народ мае права змагацца за сваю поўную незалежнасць.*

4. *Там, дзе ўсе нацыі раўнапраўныя, нацыянальна-вызваленчы рух не паўстае. Пачатковая ўмова такога руху — міжнацыянальнае ўзаемадчынненні, якія маюць яўныя прыкметы эксплуатацыі і эксплуатаемасці.*

5. *Метады нацыянальна-вызваленчай барацьбы дыктую прыгнятальнаму нацыяналісту: калі мірныя спосабы барацьбы /у наш час гэта парламенцкая барацьба/ не даюць станоўчых вынікаў, прыгнечаны народ вымушаны звяртацца да збройных метадаў змагання. Ступень і характар прыгнёту вызначае ступень і інтэнсіўнасць барацьбы прыгнечаных.*

6. *Кожная імперыялістычная дзяржава /усё роўна, вялікая яна ці малая, і дзе знаходзіцца яе калоніі — блізка альбо за акіянам/ утворана за кошт паняволення другога народа і захопу яго тэрыторыі. Кожная такая імперыя мае пачатак і канец. Якія страты занае нацыя, калі яе імперыя разваліцца, залежыць ад палітычнай мудрасці яе кіраўнікоў.*

Прадстаўнікі дамінуючай імперскай нацыі тэарэтычна мо і згадзіліся б з метафізічна названымі прычынамі, аднак без канкрэтыкі. Бо калі замест абстрактных разважанняў весці гаворку пра канкрэтных народы, напрыклад, палякаў і летувісаў, палякаў і ўкраінцаў, карціна выглядае зусім інакш.

Падмацую сваю думку прыкладамі стаўлення палякаў да мінуўшчыні і цяпершчыні.

1 **прынцып** /аб дэстабілізуючым фактары/. Расія і Нямецкая калыкі стагоддзяў адыгрывалі дэстабілізуючую ролю ва Усходняй і Цэнтральнай Еўропе, бо праз увесь гэты час праводзілі экспансію палітыку. Польшча такое ролі не адыгрывала, бо... Звычайна гэтым размова і канчаецца, і адразу ж усё забываюцца, што ў XVII ст. Польшча неаднаразова кваліфікавалася на Маскву, у XV—XVI стст. — на Малдову, не гаворачы ўжо пра тое, што і раней і пазней ёй рупіла запанаваць у Прыбалціцкім краі, Беларусі ды Украіне.

2 **прынцып** /аб заняволенні другіх народаў/. Кожны школьнік ведае аб іспанскім, англійскім, нямецкім, французскім ды рускім імперыялізме. Польскай экспансіі не было, бо Польшча несла толькі высокую культуру, адзіна правільную рэлігію і... Далей звычайна не гавораць, напрыклад, аб экспарце права і справядлівасці /бо якраз гэтым Польшча й не займалася/. Усе другія імперыялізмы бязлітасна эксплуатавалі людзей, прыродныя багаці, народ трымалі ў невуцце і непісьменнасці, але толькі не польскі імперыялізм. Чаму прымусявае «абкультураванне» і элемент месіянізму ва ўзаемадчынненні з усходнімі суседзямі меў быць і б'юць дэнацыяналізацыяй,

а з пункту гледжання беларусаў і ўкраінцаў яшчэ й расколам — на тое адказу няма.

3 **прынцып** /аб нацыянальна-вызваленчым руху/. Нарвежцы, фіны, грэкі, розныя народы Азіі і Афрыкі маюць права змагацца за раўнапраўе і абсалютную незалежнасць; самі палякі мелі такое права змагацца з Расіяй, Нямецкай і Аўстрыяй. Украінцы, летувісы, магчыма, мелі права змагацца за раўнапраўе і незалежнасць з Расіяй, але толькі не з Польшчай, бо гэта пагражала адзінай і непадзельнай Польшчы.

4 **прынцып** /аб раўнапраўі народаў/. Нямецка-французска-італьянскіх нацыянальна-вызваленчых канфліктаў у Швейцарыі не было і, здаецца, іх і не будзе. Югаславія, Савецкі Саюз разваліліся таму, што ў гэтых імперыях былі нацыі-гегемоны — аднаведна сербы ў Югаславіі і рускія ў Савецкім Саюзе. З гэтае прычыны развалілася й Асманская імперыя, Аўстра-Венгерская манархія. Украінцам, летувісам і беларусам у былых імперыях заўсёды, паколькі яны былі другаратунковыя народы, змагацца з нераўнапраўем нельга было як у даўнія часы, так і зусім нядаўна.

5 **прынцып** /аб нацыянальна-вызваленчай ба-

рацьбе/. Большасць раней паняволеных народаў здабыла раўнапраўе і незалежнасць парламенцізм, парламенцка-збройным альбо збройным шляхам. Гэта ім было «дазволена», усё адно, якімі метадамі яны карысталіся. Самі палякі рыхтавалі ўзброеныя паўстанні 1831, 1863 гадоў, і бралі ў іх удзел: палякі распачалі крывавае тэрор у 1905—1906 гг. і падчас нямецкай акупацыі, і, без сумнення, мелі на тое права. А ўкраінцы не мелі права ані паўстаць, ані ўчыніць тэрор, ані змагацца парламенцкімі спосабамі. Сёння некаторыя ўкраінафілскія настроеныя польскія гісторыкі могуць шкадаваць, што Гадзямі пагадненнем 1658 года не была створана Рэспубліка трох народаў, украінцаў, літоўцаў /у сэнсе беларусаў і летувісаў/. — **А. М.** /і палякаў з дамінуючай ролляй у ёй апошніх, аднак з-за таго, што тады не была створана незалежная Украінская Рэспубліка, ніхто з тых украінафілскіх настроеных палякаў зусім не шкадуе. Інтэлігенцыя памалу пачынае разумець, што паўстанне Б. Хмяльніцкага магло мець падставы. Аднак тое, што ўкраінцы мелі не толькі падставы, але й права на паўстанне гайдамакаў у 1768 г., яшчэ пакуль ніхто не хоча разумець. Што ж гаварыць аб пазнейшых часах... Дээсцаггоддзі паўтараецца лозунг «Львув і Вільно» — ён усё яшчэ нявыкраслены з парадку дня, як і, скажам, 50 год назад.

6 **прынцып** /аб пачатку і сканчэнні імперыі/. Ёсць дзве крайнія мадэлі развалу імперыі — 1/ англійская мадэль — адносна невялікае праліцце крыві, а пасля развалу імперыі эканамічны і культурны патэнцыял практычна застаецца ранейшы; 2/ партугальская мадэль — даволі шмат крыві, і ў былых калоніях амаль цалкам руйнуюцца эканамічны і культурны пазіцыі метраполіі. Польшча як імперыя /канец XVIII ст./ і як шматнацыянальная дзяржава /1939 г./ развалілася паводле толькі ёй уласцівае мадэлі, але, прынамсі, вельмі далёка ад англійскай.

Чаму ж усё складалася менавіта так, і чаму дзяржаўныя і недзяржаўныя палітыкі Польшчы на надзеі ды імкненні саміх палякаў і так званых заходніх народаў мелі адзін погляд, а на аналагічныя падзеі і памкненні летувісаў, беларусаў і ўкраінцаў — зусім адваротны? Чаму ў падобных сітуацыях дзееліся два розныя алгарытмы мыслення, дзвюхна буджалтэрыя? Гэта й паспрабуе высветліць далей.

Палітычная дактрына /дакладней, дзяржаўна-палітычная/ Польшчы — адна з найбольш кансерватыўных у свеце. Найважнейшыя састаўныя элементы яе сфарміраваліся яшчэ ў XVI—XVII стст. і штучна кансерваваліся ў XVIII—XIX стст., частка цяперашняй польскай грамадскасці спрабуе ўтрымаць такое становішча да сёння. У той час, калі гэтая дактрына стваралася, на Усходзе і Поўначы Польшча захапіла вялікія тэрыторыі, пашырыла контрэфармацыю, пахаваўшы нацыянальны надзеі цэлага рэгіёна. Вось тры найважнейшыя часткі гэтай дактрыны:

1/ Фіктыўнае права аднавіць і захаваць Польшчу ў так званых гістарычных межах пры ігнараванні таго, што гэтыя гістарычныя межы фармальна ўключалі ў сябе тэрыторыі дзвюх дзяржаў — «Кароны» і «Літвы», прычым літоўскасць /беларусаў, летувісаў і ўкраінцаў/. — **А. М.** /у гэтым выпадку зусім ігнаруюцца; права аднавіць Польшчу ў «гістарычных межах» звязанаецца з ідэяй «абкультуравання», з дапамогай некультурным, прыміўным летувісам, беларусам і ўкраінцам; сібернымі метадамі ўтаймоўваюцца «бунтары», тыя, хто не хоча скарчыцца.

2/ Спецыфічная польская мадэль каталіцызму /прыпагранчнага/. Польшча — фарпост хрысціянства на мяжы з антыхрысціянскім варварствам. Нягледзячы на сапраўдны стан рэчаў, мяжа сусветнага хрысціянства пазначаецца між каталіцызмам і праваслаўем, хоць на самай справе ўсходняя мяжа хрысціянства ішла і ідзе на паўднёвы ўсход ад Расіі, на ўсход і поўдзень ад Арменіі ды Грузіі, ад хрысціянскага Лівана і г. д. Сапраўды да нехрысціян былі далучаны схізматы беларусы і ўкраінцы, і не

толькі артадоксы /візантыйскае адгаліненне/, але і падначаленыя Рымскаму папе уніяты.

3/ Ідэя расавай перавагі перад беларусамі, летувісамі і ўкраінцамі баяраў /нібыта сармацкага паходжання/, якія пазней складалі вярхі польскага народа.

Анахранізм і нягнуткасць польскай палітычнай дактрыны, у якой ігнараваліся зменлівыя рэаліі, сталі найважнейшай прычынай міжнацыянальных канфліктаў, якія паўсталі ў XX ст. на ўсходняй этнічнай мяжы Польшчы. Ідэалагічныя стэрэатыпы, абгрунтаваныя нерэальнымі пасылкамі, не дазвалялі польскаму народу мець нармальныя, паўнаважныя стасункі з усходнімі суседзямі. Такая ўстаноўка, такое разуменне гістарычнай міжнацыянальнай сітуацыі жыве і дасюль у польскай грамадскасці, асабліва выразна гэта відаць у сферах інтэлігенцыі ды каталіцкага клеру, якія імкнуцца схіліць да сябе сярэдні пласт грамадства.

Узаемадчынненні палякаў і іх усходніх суседзяў /асабліва ўкраінцаў/ часамі бывалі проста жудаснымі. Наўна меркаваць, што характар гэтых стасункаў у асноўным залежаў ад паняволеных народаў.

Такія падзеі XX стагоддзя, як акупацыя так званай «Сярэдняй Літвы», Заходняй Беларусі ды Украіны, невыкананне пастановы Пасольскай Рады наконт аўтаноміі Галіцыі, дыскрымінацыя непаліцаў у эканоміцы, навуцы, культуры і асвеце, «пацыфікацыя» ў Галіцыі, канцэнтрацыйны лагер у Картуз-Бярозе, знішчэнне царкваў у Холмскай акрузе, дыскрымінацыя пры дзяльбе дваранскіх земляў, патуранне польскай каланізацыі на этнічна няпольскіх тэрыторыях, спробы вылучыць сярод украінцаў нібы палякаў паводле рэлігійнага вызнання, вызначыць гуцулаў і русінаў як нешта зусім адрознае ад ўкраінцаў, здзек з годнасці беларусаў, украінцаў і летувісаў — усё гэта магло прывесці і прывяло да таго, што страшона пагоршыліся ўзаемадчынненні палякаў з іх усходнімі суседзямі. І, магчыма, з гэтых прычын у 1942—44 гадах здарылася горка вядомая разна. Усходняй Валынію Польшча валодала толькі дваццаць год — можна сабе ўявіць, якое то было панаванне і чаго палякі дасягнулі за гэты час, калі ведаць, які страшэнны механізм нянавісці быў заведзены імі. У цяжкія гады Другой сусветнай вайны найбольш значныя палітычныя групы Польшчы замест таго, каб ствараць агульны фронт як супраць немцаў, так і супраць большавізму, адно намагаліся рэстаўраваць польскую ўладу на так званых крэсах усходніх /у Вільні, Львове /, ператварыць у пяту калону палякаў, што жылі на Беларусі, Летуве і Украіне, не гаворачы сувязямі з нямецкімі акупантамі, з савецкім ваенна-палітычным механізмам. Старыя палітычныя ўстаноўкі, якіх трымаліся лідэры палякаў Заходняй Украіны, сталі прычынай трагічных падзей.

Пасляваенную палітыку Масквы ў дачыненні да ўкраінцаў, беларусаў і летувісаў цалкам падтрымалі польскія камуністы, што былі пры ўладзе. І гэта яшчэ больш умацавала існуючы антаганізм /акцыя «Вісла» — прымусявае раз'яднанне ўкраінцаў праз падзел між Савецкім Саюзам і Польшчай этнічнай тэрыторыі Заходняй Украіны; распальванне праз сродкі масавай інфармацыі ўкраінафобіі; фальсіфікаванне гісторыі ўзаемадчынненняў палякаў з беларусамі, летувісамі і ўкраінцамі; стварэнне вобраза ўкраінца-фашысцкага паслугача, які нібыта расправіўся з Варшаўскім паўстаннем, нішчыў палякаў і габрэяў — хоць украінцы не мелі дачынення да гэтай справы; дыскрымінацыя ўкраінскай меншасці ў Польшчы /.

Пасля краху камуністычнай улады ў Польшчы праблема стасункаў з усходнімі суседзямі пачалася вырашацца адносна становаў, аднак дэзінфармацыя і нават заалагічная ксенафобія ды рваншчысцкія настроі ў дачыненні да «ўсходніх крэсаў» усё яшчэ існуюць.

Усе гэтыя з'явы час ад часу мацнеюць, асабліва гэта ўласціва дзейнасці так званых «крэсовых»; украінскага каталіцкага біскупія Перамышля невядома чаму перададзена прымасу Польшчы, чыняцца перашкоды ў справе рэабілітацыі ўкраінцаў, дэпартаваных на поўнач і захад Польшчы. У Летуве ўпарта настрапаляюць польскую нацыянальную меншасць супраць нацыянальнай незалежнасці летувісаў, робячы палякаў пятай калонай імперыялістычных сіл Расіі.

Нармальныя, раўнапраўныя ўзаемадчынненні Польшчы з яе ўсходнімі суседзямі магчымы будучы толькі тады, калі пэўныя палітызаваныя слаі польскай грамадскасці адмовяцца ад спробаў глядзець на Усход праз гістарычныя акулеры анахраністычных палітычных дактрын: адмовяцца ад міфа, што «ўсходнія крэсы» належыць Польшчы адведу; адмовяцца ад неспячнага для самае Польшчы альянсу з Расіяй, што грунтуецца на антыбеларускіх, антылетувіскай, антыўкраінскіх канцэпцыях; калі перастануць бачыць Польшчу ў маштабе «ад мора да мора». Беларусь, Украіна і Летува, будучы незалежнымі дзяржавамі /праўда, часам гэта даволі ілюзорная незалежнасць/, маюць досыць абмежаваныя магчымасці мяняць палітычны клімат і грамадскія настроі на бліжнім Захадзе, тым больш, што для Беларусі, Украіны і Летувы гэта не найважнейшыя цяпер задачы. Вялікая адказнасць за нармалізаванне ўзаемадчынненняў палякаў з іх усходнімі суседзямі /гэтым узаемаадносна як у мінуўшчыне, так і цяпер, пэўна ж, былі ўласцівы не толькі антаганістычныя выразы, але і ўзаемаразуменне ды плённае супрацоўніцтва /выпадае на цяперашні ўрад Польшчы, яе палітычныя партыі ды грамадскія арганізацыі, ускладаецца на каталіцкі касцёл, на тых інтэлектуалаў Польшчы, якія шчыра прагнуць, каб зона кантактаў палякаў і іх усходніх суседзяў не ператварылася ў «агнуваю лінію».

Трэба зразумець, што толькі роўнасць усіх чатырох нацый і дзяржаў можа спрыяць супрацоўніцтву ўсіх народаў Еўропы, адваідаць прычынам праўоў чалавека і народаў...

Яраслаў ДАШКЕВІЧ

г. Львоў

Пераклад Алеся МІРОНЧЫКА